

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Bc. Jiří Šoukal

**Kultura volného času v českých zemích v meziválečném
Československu na příkladu letních bytů**

**Leisure Culture in the Czech Lands in Interwar
Czechoslovakia on Example on Summer Apartments**

Praha 2013

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Štaif CSc.

Poděkování:

Psaní této práce mi zabralo spoustu času, během kterého jsem si díky mnoha lidem třídil názory a znalosti. Všem těm, i když je zde nebudu jmenovat, bych chtěl moc poděkovat za inspiraci a někdy i za trpělivost. Zvláště však děkuji prof. Štaifovi, který mě vhodně usměrňoval a jehož seminář mi poskytl důležitou přípravu pro psaní. Rovněž děkuji PhDr. Martinu Francovi, jehož odborné rady, nadšení a nevyčepatelná fantazie mi výrazně pomohly ve formování některých tezí a přivedly na nové nápady. Jsem také nesmírně vděčný mojí rodině, která mi poskytla zázemí a umožnila cele se soustředit na práci. Největší poděkování však patří mojí snoubence Mgr. Silvii Vančurové, bez jejíž péče, lásky a porozumění bych práci stěží dokončil.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Husinci, dne 29. července 2013

.....
Jiří Šoukal

Abstrakt

Práce se věnuje problematice volného času v době dovolené v meziválečném období. Hlavní zájem se soustředí zejména na fenomén letních bytů, jeho charakter, vnímání ve společnosti a specifické postavení ve vztahu k volnému času. Práce nesleduje pouze letní byty, které fungovaly jako symbol dobrého postavení a těšily se značné popularity mezi střední třídou, ale rovněž tramping a zárodky chataření, které tak dokreslují prvorepublikovou atmosféru a dobové postoje k volnočasovým, převážně letním aktivitám.

Klíčová slova:

Životní styl, volný čas, letní byty, tramping, chataření

Abstract

This thesis is devoted to leisure time during interwar time (1918–1938). The main interest concentrates on phenomenon of visiting summer apartments and his character, perception in society and specific relationship to leisure time. Summer apartments were symbol of good status and were very popular among the middle class, but thesis is also dedicated to tramping and beginning of living at the cottage because of specific atmosphere of Czechoslovak republic in 1918–1938.

Keywords:

Lifestyle, leisure time, summer apartments, tramping, living at the cottage

Seznam zkratk:

ČSR – Československá republika

ČVUT – České vysoké učení technické.

FF – Filozofická fakulta

LF - Lékařská fakulta

MÚ – Masarykova univerzita v Brně

PF – Právnická fakulta

SOkA – Státní okresní archiv

TOV – Trampské obranné výbory

ÚDAUK – Ústav dějin a Archiv Univerzity Karlovy

UK - Univerzita Karlova v Praze

UP - umělecko průmyslové. Označení souvisí s názvem podniku Spojené umělecko průmyslové závody

OBSAH

Úvod.....	7
1. Prameny a literatura.....	9
2. Volný čas.....	11
3. Pojmy a charakteristiky týkající se letních bytů.....	20
3.1. Charakteristika letního bytu.....	20
3.2. Letní hosté a jejich společenské rozvrstvení.....	24
3.3. Typy a oblasti letních sídel.....	28
4. Stručný vývoj navštěvování letních bytů do roku 1918.....	34
4.1. Šedesátá léta 19. století.....	34
4.2. Sedmdesátá a osmdesátá léta 19. století.....	35
4.3. Devadesátá léta a přelom století.....	37
4.4. Před vypuknutím 1. světové války.....	38
4.5. První světová válka 1914 – 1918.....	39
5. Letní byty v kontextu první republiky (1918-1938) a doba následující.....	42
5.1. Za první republiky.....	42
5.2. Druhá republika a protektorát.....	51
5.3. Po roce 1945.....	52
6. Vnímání letních bytů.....	53
7. Četba a duchovní práce na letních bytech.....	69
8. Ženy na letním bytě.....	77
9. Tramping.....	85
9.1. Ideové zdroje trampingu a jeho postavení v Československu.....	85
9.2. Tramping mezi politikou a rekreací.....	91
10. Chataření.....	103
11. Závěr.....	110
12. Seznam pramenů a literatury.....	113
13. Přílohy.....	126

Úvod.

Období první republiky 1918–1938 představuje poměrně významnou epizodu z hlediska československého státu, která dodnes formuje určité kulturní vzorce v naší společnosti. Historici se k této éře s oblibou vrací a zkoumají jeho politické mechanismy a kauzy, ale stejně tak kulturní a hospodářské ovzduší. Vznikla řada prací, která se věnovala politickým převratům, dějinám politických stran, různých institucí či spolků.

Ve své práci jsem se však rozhodl uchopit problematiku první republiky z hlediska životního stylu některých jejích vrstev. Vedla mě k tomu otázka, do jaké míry v této době ještě přetrvávaly modely životního stylu z doby monarchie a do jaké míry již do společnosti pronikaly nové prvky. Protože se však jedná o nesmírně rozsáhlou záležitost, redukoval jsem svůj zájem na otázky týkající se kultury volného času se zvláštním zřetelem na trávení dovolené.

V předkládané diplomové práci vycházím ze své bakalářské práce, ve které jsem se věnoval fenoménu letních bytů. Soustředil jsem se v ní především na Senohraby, obec jihovýchodně od Prahy, jejíž rozvoj značně ovlivnily rekreační aktivity Pražanů.¹ Využívám rovněž svých publikovaných studií, které výsledky mé bakalářské práce shrnovaly.² Některé mé teze týkající se letních bytů jsou tedy již známé, přesto jsem považoval za vhodné několik základních pojmů a poznatků z těchto prací zopakovat. Základní teze jsem však obohatil o řadu nových zjištění. Nyní jsem kladl větší důraz na problematiku volného času obecně ve sledovaném období. Fenomén navštěvování letních bytů jsem se snažil zasadit do kontextu prvorepublikové atmosféry a jejích volnočasových aktivit. Proto je určitý prostor věnován roli dovolených ve vztahu k volnému času a dále trampingu a chataření. Volný čas jako významná součást mimopracovní doby nebyl delegován mezi všechny vrstvy ve stejné míře, přesto se stával významnou hodnotou pro společnost. Předmětem práce proto byly i úvahy o styčných bodech různých typů dovolených, mezi něž se řadil stejně tak pobyt na letním bytě jako zájezd k moři či trampování nebo chataření.

Přes určité srovnávání různých typů trávení volného času však vlastním jádrem práce zůstává fenomén navštěvování letních bytů, který byl typický pro vyšší a zvláště pro střední vrstvy společnosti. Ve svém výkladu jsem přitom musel balancovat mezi

¹ Jiří ŠOUKAL, Fenomén letních bytů v první polovině 20. století. Bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011.

² Jiří ŠOUKAL, The Phenomenon of Summer Flats. Prager wirtschaft- und socialhistorische Mitteilungen 15, 2012, s. 61–71; Jiří ŠOUKAL, Dovolená na letním bytě, in: Jan ŠTEMBERK a kolektiv, Kapitoly z dějin cestovního ruchu. Vysoká škola obchodní, Praha 2012, s. 115–131.

těmi, kteří vlastnili vily a těmi, kteří jezdili jen do nájmu. Zajímalo mě, jak se na návštěvách letních bytů zrcadlí dobové trendy (módní, hospodářské, sociální), ale také, jak se na letních bytech odráží vnímání volného času. Právě proto jsem zařadil kapitolu Vnímání letních bytů, ve které uvažuji nad otázkou, čím vlastně letní byty tak přitahovaly. Vedle toho považuji za klíčovou úvahu o duševní práci na letním bytě a osobním uspokojení letních hostů. Určitý prostor jsem věnoval rovněž ženám na letních bytech. Vzhledem k šíři tématu jsem zkoumal pouze české prostředí a německé obyvatelstvo ponechával stranou, byť řada poznatků má obecnou platnost i pro ně.

1. Prameny a literatura.

Vedle zmiňovaných vlastních prací jsem hojně vycházel z další odborné literatury, zvláště z prací Jana Štemberka,³ který se dlouhodobě věnuje otázkám cestovního ruchu a automobilismu. K samotné problematice letních bytů není česká historiografie příliš bohatá a objevují se jen dílčí studie.⁴ Určitým způsobem se snaží zacelit chybějící literaturu některé práce Centra výzkumu geografie volného času sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, které se mimo jiné soustředí na studium druhého bydlení.⁵ Předmětem jejich zájmu jsou však spíše soudobé trendy. Naopak v zahraničí existují zajímavá pojednání o letních bytech v dlouhém 19. století.⁶ Otázka volného času za první republiky nebyla s výjimkou studií o různých organizacích (DTJ, Sokol) dosud dostatečně reflektována, a proto jsem inspiraci čerpal ve velké míře z prací Martina France a Jiřího Knapíka,⁷ které se vztahují až k poválečnému období, nabízí však řadu obecnějších poznatků. Využil jsem i práci Václava Matouška týkající se proměny české krajiny v industriální době.⁸

Mnohem více jsem však ve své práci využíval novinových článků a zpráv (například z Národní politiky, Lidových novin atd.) a společenských časopisů (Pestrý týden, Ženský svět, Přítomnost atd.), které reflektovaly nejen dovolenou na letních bytech, ale i tramping, chataření a dobovou náladu. Neváhal jsem použít i množství

³ Jan ŠTEMBERK, Fenomén cestovního ruchu. Možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu. Vysoká škola obchodní, Praha 2009; Jan ŠTEMBERK – Ivan JAKUBEC, Češi, Čechoslováci a slovanský jih. Trendy v cestovním ruchu a lázeňství v první polovině dvacátého století, in: Dagmar BLÜMLOVÁ – Petr KUBÁT a kol., Čas zdravého ducha ve zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století, Jihočeský sborník historický – Supplementum 3, České Budějovice 2009, s. 251–271; Jan ŠTEMBERK a kolektiv, Kapitoly z dějin cestovního ruchu. Vysoká škola obchodní, Praha 2012.

⁴ Helena KOKESOVÁ, Návštěvy univerzitních profesorů v Potštejně, in: Petr KALETA – Lukáš NOVOSAD (ed.), Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2008, s. 156–166.

⁵ Zájem je zde soustředěn na problematiku osídlení, chápání druhého bydlení jako životního stylu a na transformaci bydlení v domova do druhého bydlení, například přeměna původních trampských chat na trvalé bydlení. Práce se však týká posledních zhruba čtyřiceti let. Dana FIALOVÁ, Druhé bydlení v zázemí Prahy, in: Martin OUŘEDNÍČEK – Jana TEMELOVÁ (ed.) Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha 2012, s. 229–249.

⁶ Hanns HAAS, Die Sommerfrische – Ort der Bürgerlichkeit, in: Hannes STEKL (Hg), „Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit“ Bd. 2 Bürgertum in der Habsburgermonarchie. Böhlau, Wien, Köln, Weimar 1992, s. 364–377; Angelika POZDENA–TOMBERGER, Die historische Entwicklung des Fremdenverkehrs im allgemeinen und die Entwicklung einzelner Fremdenverkehrsorte im ehemaligen österreichischen Küstenland, in: Willibald ROSNER (Hrsg.), Sommerfrische – Aspekte eines Phänomens. Die Vorträge des dreizehnten Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde, Reichenau an der Rax, 5.–8. Juli 1993. Institut für Landeskunde, Wien 1994, s. 29–47.

⁷ Martin FRANC – Jiří KNAPÍK, Volný čas v českých zemích 1957–1967. Academia, Praha 2013; Jiří KNAPÍK – Martin FRANC a kolektiv, Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Academia, Praha 2011.

⁸ Václav MATOUŠEK, Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální. Krigl, Praha 2010.

dobových vtípů, které vystihovaly různé typy chování nebo postoje k jednotlivým společenským problémům. Čerpal jsem proto například z Humoristických listů nebo z časopisu Lucerna. Ve velké míře mě inspirovala beletrie, která zrcadlí tehdejší atmosféru a často mne přivedla na nové nápady a poznatky. Zvláště podnětná byla některá díla Karla Poláčka⁹ nebo Ignáta Herrmanna,¹⁰ využil jsem ale i celou řadu dalších povídek nebo románů. Obdobně mi posloužily i některé tehdejší filmy nebo písně.

Zvláštní pozornost jsem věnoval publikovaným pamětím, které nabízely mnoho postřehů o dobových poměrech, životním stylu a vztahu k volnému času. Zvláště významně jsem využil paměti českého psychiatra Vladimíra Vondráčka (1895–1978),¹¹ právníka a profesora na Masarykově univerzitě v Brně a poslance Revolučního národního shromáždění (1918–1919) Františka Weyra (1879–1951)¹² a novináře a ekonoma Jiřího Hejdy (1895–1985).¹³ Z archivních pramenů je třeba zmínit některé fondy ze Státního okresního archivu Praha-východ týkající se obcí Senohraby¹⁴ a Husinec¹⁵ a také některé fondy univerzitního archivu, mezi nimiž patří výsadní postavení osobnímu fondu lékaře vnitřních a nervových onemocnění Ladislava Syllaby (1868–1930),¹⁶ poslance Revolučního národního shromáždění (1918–1920) a od roku 1919 přednosta I. interní kliniky v Praze, jehož deníky a korespondence dobře ilustrovaly vztah intelektuála k volnému času a dovolené.

⁹ Karel POLÁČEK, *Hostinec U kamenného stolu*. Euromedia Group k. s., Praha 2006 (1. vydání r. 1941 pod jménem Vlastimila Rady); Karel POLÁČEK, *Michelup a motocykl*. Československý spisovatel, Praha 1980, s. 61–62. (1. vydání r. 1935).

¹⁰ Ignát HERRMANN, *Ze zlaté Prahy*. Svoboda, Praha 1970. (1. vydání r. 1924 pod názvem *Před padesáti lety*); Ignát HERRMANN, *Páně Čápovo letní sídlo*, in: Ignát HERRMANN, *Nedělní povídky*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, s. 345–362; Ignát HERRMANN, *Tchán Kondelík a zeť Vejvara*. Český spisovatel, Praha 1994 (1. vydání r. 1906).

¹¹ Vladimír VONDRÁČEK, *Lékař vzpomíná (1895–1920)*. 2. vydání. Avicenum, Praha 1978; Vladimír VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná. (1920–1938)*. 1. vydání. Avicenum, Praha 1978; Vladimír VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání (1938–1945)*. 1. vydání, Praha 1988.

¹² František WEYR, *Paměti 2. Za republiky (1918–1938)*. Atlantis, Brno 2001.

¹³ Jiří HEJDA, *Žil jsem zbytečně*. 2. vydání. Machart, Praha 2010.

¹⁴ SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Senohraby.

¹⁵ SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Husinec.

¹⁶ ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav (neuspořádáno)

2. Volný čas.

Již na podzim bouřlivého roku 1918 se mezi prvními ustanoveními mladé Československé republiky objevil zákon zaručující osmihodinovou pracovní dobu. Tím se zvětšoval fond volného času nejen zaměstnancům různých úřadů a kanceláří, ale také dělnictvu, které se tak dočkalo splnění svých dřívějších požadavků (8 hodin na práci, 8 hodin na kulturu, 8 hodin na spánek). Zákon dopřával zaměstnancům rovněž právo jednou týdně nerušený 32 hodinový pracovní klid, který se až na výjimky skládal ze sobotního odpoledne a celé volné neděle.¹⁷ V souvislosti s tím nastal po roce 1918 mohutný rozvoj volnočasových aktivit, starší organizace (např. Sokol, DTJ, Orel apod.) nabíraly nové členy, doplňovaly své programy a zvyšovaly vlastní vliv ve společnosti.¹⁸ Vedle toho se objevovaly i organizace nové, všechny však svým způsobem reagovaly na rozšíření volného času ve společnosti, který chápaly jako čas určený pro rekreaci,¹⁹ tedy činnost směřující k osvěžování člověka v době mimo zaměstnání.²⁰

K problematice volného času proběhla již řada diskusí, v našem prostředí se problematika volného času zdála být neaktuálnější v 60. letech 20. století, kdy se v důsledku probíhající vědecko-technické revoluce předpokládalo, že volný čas člověka bude značně narůstat. Podle jedné z definic je volný čas doba, kterou člověk tráví mimo pracovní proces a věnuje se činnostem, které může provozovat s plnou libovůlí. Je přitom otázka, jestli do této oblasti zahrnovat i různé rodinné a společenské závazky, u kterých se nemusí vždy jednat o vlastní libovůli. Problematictější je to i se spánkem, který lze kvalifikovat jako fyziologickou nutnost člověka, zároveň však jako legitimní způsob odpočinku ve volném čase. Právě pro tento rozpor se objevovaly různé definice volného času. Některé zdůrazňovaly, že volný čas představuje dobu, která zbude člověku po splnění všech profesionálních, občanských a rodinných povinností i po uspokojení fyziologických potřeb. Jiné měly naopak tendenci zahrnovat do pojmu volného času i aktivní snahu zvyšovat si kvalifikaci nebo věnování se dalším činnostem, které přinášejí

¹⁷ Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1918, Praha 1918, zákon č. 91/1918 o osmihodinové pracovní době.

¹⁸ K vlivu DTJ a jeho problémům způsobeným vznikem KSČ srov.: Marek WAIC, Dělnická tělovýchova v prvním desetiletí Československé republiky 1918–1928. Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století, svazek 4, Praha 1996, s. 131–158.

¹⁹ Marie PROVAZNÍKOVÁ, Československá rekreace, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovný ústav, Praha 1931, s. 31–58 (zvláště s. 41).

²⁰ Redakční Rada, Úvodní slovo, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovný ústav, Praha 1931, s. 3.

osobní potěšení a uspokojení, zároveň se však přitom jedná o vysoce užitečnou činnost (téměř další práci), která znamená zlepšení hmotné situace.²¹

Pro účely své práce budu vycházet z výše zmíněného konstatování, že volný čas by měl člověku sloužit k libovolným činnostem, prostřednictvím kterých se chce bavit, sebevzdělávat,²² fyzicky zdokonalovat, odpočívat. Plnění různých společenských nebo rodinných závazků do volného času podle mého času patří jen v těch případech, pokud v nich aktéři shledávají osobní uspokojení. Z hlediska definice však jde o velmi subjektivní záležitost, a proto tyto aktivity nelze kvalifikovat jako volný čas. Rozsah takto pojatého volného času se liší ve všedním pracovním dni, o svátečních dnech a v době dovolené, která je specifickou dobou poskytnutou zaměstnavatelem zaměstnanci. Ve své práci se budu věnovat kultuře volného času v době volných dní, tedy v době dovolené nebo o víkendech. Na konkrétním jedinci pak záleží, zda a do jaké míry čas dovolené využije k libovolným volnočasovým aktivitám. V souvislosti s tím bude zkoumán pojem rekreace, tedy obnovování sil různými formami trávení volného času. Konkrétní vztah jednotlivce k volnému času bývá utvářen věkem, společenským postavením, postavením v rodině a osobními dispozicemi či zálibami. Zpravidla se z největšího rozsahu volného času těší mladí lidé a lidé v důchodovém věku, rozdíl se objevují i mezi muži a ženami, které značnou část svého času investují do péče o rodinu.

Pojem rekreace se v meziválečné době značně rozšířil a stal se dokonce předmětem mezinárodních rekreačních kongresů, které inicioval Mezinárodní úřad práce v Ženevě (Bureau International du Travail, zkratka BIT). Na těchto kongresech zvláště ve 30. letech dominovala představa o tom, že ve volném čase jde především o zotavení a následně o nabírání sil k nové práci. Volný čas byl tak nazírán především prostřednictvím práce a samotný způsob rekreace měl napomáhat ke zvyšování pracovního výkonu. Účastníci kongresů v souvislosti s touto tezí hledali nejlepší způsoby rekreace, které by člověku umožnily vhodnou regeneraci sil, přičemž zvláštní důraz kladli na organizaci volného času. Je však třeba zmínit, že tyto odborníci vesměs pocházeli z Německa nebo Itálie, jejichž politické režimy v této době již jasně usilovaly o co největší kontrolu obyvatelstva. Organizace podle nich měly co nejtěsněji spolupracovat se státem, pro

²¹ Martin FRANC – Jiří KNAPÍK, Volný čas 1957–1967. Dobové diskuse a vymezení. Dějiny-teorie-kritika, roč. 9 (2012), č. 1, s. 33–68.

²² U sebevzdělávání je však třeba poznamenat, že nemusí vždy splňovat definici volného času, pokud se týká bezprostřední přípravy na pracovní úkony či zvyšování kvalifikace. V takovém případě se totiž člověk ochuzuje o možnost volný čas strávit skutečně libovolně a je zpravidla ekonomickými vlivy tlačěn k jeho potlačení. Martin FRANC – Jiří KNAPÍK, Volný čas v českých zemích 1957–1967. Academia, Praha 2013, s. 53–55.

soukromou iniciativu jednotlivců nebo soukromých institucí se naopak vyslovovali reprezentanti Spojených států amerických.²³ Kolektivistické tendence se však mohly objevovat i v souvislosti s hospodářskou krizí 30. let.²⁴

V českém prostředí si rovněž někteří odborníci uvědomili význam volného času ve společnosti, a v roce 1929 proto například vznikl rekreační odbor v rámci Masarykova lidovýchovného ústavu. Rekreační odbor si vytýčil několik základních úkolů své činnosti, mezi které spadalo například zjišťování aktuálních proudů rekreačních snah a pomoc při zavádění nových rekreačních prvků.²⁵ I v tomto případě se tedy víceméně počítalo s organizovaným volným časem, přičemž cílovými skupinami měly být nejspíše mládež a dělnictvo. Na pořad dne se tedy dostávala otázka, jak organizovat zábavu a volný čas a zároveň tím neunavovat a nepůsobit tak kontraproduktivně.²⁶ Zvláštní roli hrál sport, který posiloval ducha a fyzickou stránku člověka, zároveň však vyžadoval jistou míru organizace. Snaha o organizování volného času prostřednictvím nejrůznějších organizací přirozeně vyplývala z charakteru institucí, které se o volný čas a jeho využití zajímaly. I proto zůstávala v těchto úvahách o správné rekreaci poněkud opomíjená střední a vyšší vrstva společnosti, které však v daném období disponovaly největší mírou volného času. Ne nadarmo proto upozorňoval právník a sociolog Emanuel Chalupný na to, že nutným předpokladem k využití volného času je úprava pracovní doby a rozšíření volného času o víkend a dovolenou. Takové předpoklady však přicházely postupně.²⁷

V rámci volného času je však třeba rozeznávat více kategorií volného času, a to mezi volným časem během všedního dne, tedy volným časem po práci²⁸ a mezi volným časem v podobě dovolené. Již v úvodu je třeba zdůraznit, že ve své práci se zaměřím především na problematiku delšího volného času, byť v mnoha případech se způsob trávení času a regenerace sil shodoval s volným časem všedního dne a zvláště neděle. Fond volného času se postupně rozšiřoval do různých vrstev společnosti. Od roku 1910 byla dovolená na zotavenou přiznána zaměstnancům ve vyšších službách zákonem o

²³ Emanuel CHALUPNÝ, Sociologie. IV. díl. Skladba (statika). II. Nauka o výtvorech a činnostech kulturních. Svazek 3. Sociální činnosti a (Práce, hra, sport, tanec, zábava). Melantrich, Praha 1941, s. 296–311.

²⁴ Jakub RÁKOSNÍK – Jiří NOHA, Kapitalismus na kolenou. Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934. Auditorium, Praha 2012, s. 20–21.

²⁵ Redakční Rada, Úvodní slovo, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovný ústav, Praha 1931, s. 3–5.

²⁶ Emanuel CHALUPNÝ, Sociologie. IV. díl, s. 298–301.

²⁷ Emanuel CHALUPNÝ, Sociologie. IV. díl, s. 301.

²⁸ Tato problematika byla důkladněji rozpracována až v poválečné době částečně i v souvislosti se vznikem, budováním a vývojem reálné socialistické společnosti. Srov. Martin FRANCO – Jiří KNAPÍK, Volný čas v českých zemích 1957–1967. Academia, Praha 2013.

obchodních pomocnicích č.20/1910 ř. z., který poskytoval toto právo v zásadě osobám nepracujícím fyzicky. Délka dovolené se odvíjela podle délky zaměstnání v rozmezí deseti dnů až tří týdnů. Ve 30. letech se nárok této skupiny ještě rozšířil.²⁹ Celé řadě zaměstnanců se však stále volného času v podobě několikadenní placené dovolené v Československu nedostávalo a výrazný předěl proto v tomto ohledu představoval až zákon z roku 1925, kterým se zaváděla placená dovolená pro zaměstnance.³⁰ Nelze tvrdit, že by dělnictvo a soukromé úřednictvo do té doby dovolenou vůbec neznalo. Kolektivní smlouvy uzavírané mezi zaměstnanci a zaměstnavateli někdy obsahovaly ustanovení o nároku dělníků na placenou dovolenou. Její délka se však podnik od podniku lišila a obvykle se pohybovala mezi 3 až 6 dny,³¹ což například ve srovnání s právem asistentů při Farmakologicko-farmakognostickém ústavu Lékařské fakulty Univerzity Karlovy, kteří získávali po jednoleté službě nárok na čtyřtýdenní placenou dovolenou,³² působilo značně nedostatečně. Plošné a nezpochybnitelné právo na dovolenou však přinášel až zmiňovaný zákon z roku 1925, který garantoval nárok na placenou dovolenou všem zaměstnancům v rozmezí 6 až 8 dnů, přičemž počet volných dnů závisel na délce odpracovaných let. Pomyslné nůžky v otázce práva na placenou dovolenou se tak přivřely jen lehce, navíc mimo platnost tohoto zákona stále zůstávali zemědělní dělníci.³³ I tak ale zákon znamenal mimořádnou změnu v životním stylu velké části obyvatel Československé republiky a to i přesto, že v praxi zřejmě nebyla uplatnitelnost zvláště v průmyslových podnicích zejména v prvních letech příliš velká. Termín dovolené určoval zaměstnavatel vesměs v období od května do září a mnohdy se započítávaly i svátky.³⁴ Tím byly nižší vrstvy ochuzeny o možnost dopřát si zimní dovolenou, která zůstala výsadou lépe postavených. Nižší vrstvy však pravděpodobně o zimní dovolenou ani příliš nestály, protože pro ně představovala z finančního hlediska mnohem náročnější podnik než dovolená v létě, kterou mohli trávit třeba stanováním.

Po zkušenostech z prvních let některé podniky přistoupily k zavádění jednotné doby dovolených, čímž se činnost podniku na týden prakticky zcela zastavila. To umožnilo poskytnout týdenní dovolenou dělnictvu a úřednictvu i v ostatních podnicích, které s nimi spolupracovaly a například v roce 1929 se tak stalo, že téměř celý Jablonec

²⁹ Jan ŠTEMBERK, Fenomén cestovního ruchu. Možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu. Vysoká škola obchodní, Praha 2009, s. 51.

³⁰ Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1925, Praha 1925, zákon č. 67.

³¹ Jan ŠTEMBERK, Fenomén cestovního ruchu, s. 51.

³² ÚDAUK, fond Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1883–1953, karton 58, inv. č. 1446.

³³ Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1925, Praha 1925, zákon č. 67.

³⁴ Jan ŠTEMBERK, Volný čas jako faktor limitující rozvoj cestovního ruchu (nástin právního vývoje v českých zemích). Cestování včera a dnes, roč. 2, č. 3, s. 55.

údajně od 30. června do 7. července 1929 na úrovni podniků nepracoval.³⁵ Zatímco ve větších podnicích zaměstnavatel usiloval o to, aby byla dovolená vybraná najednou a vcelku a po zbytek roku neomezovala provoz, v menších firmách se zaměstnavatelé naopak snažili dovolenou kouskovat, aby jejich zaměstnanec, mnohdy jediný v dané profesi, nechyběl příliš dlouhou dobu v pracovním procesu.³⁶

Rok po vyhlášení zákona o placené dovolené pro zaměstnance následoval zákon č. 103/1926 Sb. z. a n., který zajišťoval specifické skupině - státním zaměstnancům – placenou dovolenou podle platových stupnic v rozsahu 2 až 6 týdnů a platila tak zásada čím vyšší úředník, tím delší dovolená.³⁷ Například pražští obecní úředníci na služebních místech sedmé, šesté, páté a čtvrté platové stupnice disponovali nyní třemi až čtyřmi týdny placené dovolené. Úředníci třetí platové stupnice měli týdnů pět, úředníci z první a druhé platové stupnice dokonce šest.³⁸ Tím se posilovala exkluzivita některých zaměstnání a zároveň pokračovala diferenciací v užívání volného času. Tento stav pochopitelně vzbuzoval negativní reakce v řadách znevýhodněných, kteří poukazovali především na to, že v současné době již mohou všichni zaměstnanci užívat darů přírody, ale tyto dary nejsou všem přístupny na stejnou dobu. Soukromí úředníci si pak žehrali například na to, že krátkou dobu své dovolené v praxi stejně musí nahradit a přesto se ještě potýkají s problémy při jejím povolování.³⁹ Navíc v některých případech museli soukromí úředníci svoji dovolenou nadělovat v takové míře, že jí chápali jako půjčku a ne jako právo. Přesto nebylo pochyb o tom, že dovolená je „vymoženost doby“, která byla ještě nedávno mnohým odepřena.⁴⁰ Například Velká Británie zavedla placenou dovolenou až v roce 1938.⁴¹

Zatímco společenské vrstvy, které se z výhod dovolené těšily již dříve, kontinuálně pokračovaly ve svém způsobu trávení dovolených, další skupiny obyvatelstva nyní získaly zcela nový volný čas, který mohly využít, jak se jim zlíbí. Byla

³⁵ Novou cestou k řešení otázky letní dovolené. Úřednické listy. Orgán jednoty všeodborového svazu sdružení čsl. soukromých úředníků, dílovedoucích a zřízců, roč. 36, č. 10 (15. 5. 1929), s. 4

³⁶ J. UR., Dovolená. Časová úvaha. Úřednické listy. Orgán jednoty všeodborového svazu sdružení čsl. soukromých úředníků, dílovedoucích a zřízců, roč. 36, č. 13, (1. 7. 1929), s. 1.

³⁷ Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1926, Praha 1926, zákon č. 103.

³⁸ Pravidla o úpravě platových a některých služebních poměrů zaměstnanců hlavního města Prahy a služebních platových poměrech zaměstnanců v pomocné kancelářské službě hlavního města Prahy. Stanovená usnesením ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy dne 6. září 1926 respektive 6. prosince 1926 a schválená vnesením Zemského správního výboru v Praze ze dne 10. prosince 1926 číslo 154. 122/II. Město Praha, Praha 1927, s. 9–16.

³⁹ R., Na dovolenou. Úřednické listy. Orgán jednoty všeodborového svazu sdružení čsl. soukromých úředníků, dílovedoucích a zřízců, roč. 36, č. 12 (15. 6. 1929), s. 4.

⁴⁰ J. UR., Dovolená. Časová úvaha, s. 1.

⁴¹ Susan BARTON, Working-class organizations and popular tourism, 1840–1970. Manchester University Press, Manchester, New York, 2005, s. 133.

přítom otázka, jakým způsobem tento volný čas co nejefektivněji a nejlépe využít. Některé vrstvy začaly napodobovat již osvědčené způsoby trávení dovolených po vyšších vrstvách a těch jedincích, kteří tímto časem disponovali již dávno, zatímco nižší vrstvy spíše hledaly novou formu trávení volného času, která by jim byla bližší jak mentálně, tak i finančně. Některí odborníci ostatně již v souvislosti se zavedením osmihodinové pracovní doby počítali s tím, že dělnictvo nebylo na volný čas zvyklé a bude muset být v tomto smyslu vychováváno svými organizacemi.⁴² Dělníci se nyní začali objevovat jako turisté i v místech, kde bylo nemyslitelné je dříve potkat, např. v létě na horách. Dělnická ústředí pořádala hromadné cestovní výpravy a organizovala letní vzdělávací školy v přírodě, kde se sport a zotavení spojoval se vzdělávacími přednáškami.⁴³ V praxi však zřejmě takový ohlas neměly. V Československu se ještě zřejmě neobjevovaly podnikové dovolené (rekreace), kterými se v meziválečné době jinak prezentoval především Sovětský svaz⁴⁴ a ve 30. letech i nacistické Německo.⁴⁵ V našich podmínkách se podnikové nebo závodní, případně i odborové rekreace rozvinuly až za protektorátu⁴⁶ a především po roce 1945.⁴⁷

V případě již starších forem trávení volného času, zvláště pobytu na letním bytě, nebylo přitom vyloučeno, že se jejich podoba vlivem určité masifikace nepromění a nenechá se v některých rysech ovlivnit životním stylem těch vrstev společnosti, které na tento způsob trávení volného času dosud nedosahovaly. Docházelo tak k proměně kultury, kterou v této práci chápu jako souhrn hodnot, které se utvářely ve vztahu k volnému času. Tyto hodnoty (uspokojení, štěstí, odpočinek, aktivní odpočinek, sport, estetika, individualismus, kolektivismus, společenská prestiž apod.), pak spojovaly způsob naplnění volného času a mohly se objevovat jak ve volném čase po práci, tak ve změněném prostředí letní dovolené na letním bytě nebo třeba při trampování.

⁴² Emil Svozil HOKEŠ, Rekreace manuálního a intelektuálního pracovníka, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovný ústav, Praha 1931, s. 89–105 (zvláště s. 94).

⁴³ Evžen STERN, Právo pracovní, úmluvy pracovní a ochrana dělníků, in: Československá vlastivěda, svazek VI., Práce. Sfinx, Praha 1930, s. 113.

⁴⁴ Jan LOMÍČEK, Jen v zemi miliónů je radost, krása, ráj... Obraz sovětské utopie v diskurzu československé levice třicátých let 20. století. KUDĚJ, roč. 12 (2011), č. 1, s. 9–39 (zvláště s. 20).

⁴⁵ K problematice Kraft durch Freude v Německu srov.: Hasso SPODE, Fordism, Mass Tourism and The Third Reich. The „Strength Through Joy“ Seaside Resort as an Index Fossil. Journal of Social History, roč. 38, č. 1, s. 127–155; Emanuel CHALUPNÝ, Sociologie. IV. díl, s. 306–309.

⁴⁶ Alžběta ČORNEJOVÁ, Odborová rekreace v Československu v 50. a 60. letech 20. století. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2012, s. 22–25.

⁴⁷ Srov. Jiří KNAPÍK, hesla: Rekreace ROH, Výběrová rekreace ROH, Závodní rekreace ROH in: Jiří KNAPÍK – Martin FRANC, Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967, svazek II. Praha 2011, s. 773–774, 1026–1028, 1077–1078.

Rozšíření volného času předcházely a doprovázely různé veřejné diskuse a požadavky, které zdůrazňovaly význam volného času pro regeneraci jedince a pozitivní vliv dovolené na lidské zdraví. Vedle nároku na zlepšení hygieny sílily požadavky na pobyt člověka v přírodě, na zdravou stravu a zvláštní roli měl v životě člověka sehrát pohyb na čerstvém vzduchu. Ve 20. letech již nebylo pochyb o tom, že vhodně zvolená rekreace měla i nezanedbatelný význam pro zdraví člověka, zvláště pak městského, který byl ve větší míře ohrožen škodlivinami města.⁴⁸

Všechny tyto tři předpoklady kvalitního odpočinku nabízel již před rokem 1914 pobyt na letním bytě, byť v otázkách zdravé stravy, ale i hygieny, se mnohdy ještě nedosahovalo potřebné kvality. Pobyt na letním bytě byl ostatně vnímán jako jeden z nejstarších druhů „rekreace“ u nás, který spojoval rodinný a společenský život, přičemž nejčastěji oslovoval obyvatele větších měst.⁴⁹ Postupem času byl tento způsob trávení dovolené pro městské lidi odpovídajícího postavení u mnohých chápán jako zdravotní nutnost a zároveň i reprezentativní záležitost, kterou si nemohl zdaleka dovolit každý.⁵⁰ Za první republiky se pobyty na letních bytech dále rozšiřovaly a docházelo k jejich demokratizaci.

Po roce 1918 stoupal i počet dovolených v zahraničí, trend, který rovněž navazoval na předválečné volnočasové aktivity zvláště středních a vyšších vrstev. Specifický způsob trávení volného času představoval pobyt v lázních, který v sobě spojoval zdravotní a reprezentativní prvky a mnohdy se nedalo přesně určit, který z nich v daném případě převažoval. Rozvíjela se i pěší turistika, kterou turisté provozovali hlavně o nedělích, s příchodem dovolených se však rozšířila i na všední dny a mohla se proměnit i v několikadenní výlety. Turistika přitom již před rokem 1914 lákala nejrozličnější společenské vrstvy a její příznivci se sdružovali hned v několika organizacích (Klub československých turistů, Svaz dělnických turistů, Česká obec turistická), jejichž význam po roce 1918 prudce vzrostl.

Nový způsob trávení volného času především pro mladé svobodné a často ne příliš majetné lidi představoval tramping, který se objevil v průběhu 1. světové války. Tramping se inspiroval skautingem, vůči kterému se zároveň ostře vymezoval. Vlastní mu byla touha jedinců odpoutat se od průmyslové aglomerace a svobodně a bez

⁴⁸ Josef KAZIL, Zdravotní předpoklady rekreace, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 14–23 (zvláště 14–15).

⁴⁹ Jan PELIKÁN, Společnost jako prostředek rekreační, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 112–118 (zvláště s. 16).

⁵⁰ Rudolf NEŠVERA, Letní byt za každou cenu? Nedělní zábavná a poučná příloha Národní politiky, 24. 7. 1932, roč. 50, č. 203, s. 5.

přílišných pravidel se pohybovat ve volné přírodě. Až později tento životní styl začaly doplňovat snahy o vytvoření jakési svébytné kultury, která by spojovala lidi shodného vztahu k přírodě. Zcela sjednotit tuto kulturu se však nemohlo podařit už jen z toho důvodu, že trampové z podstaty odmítali organizování. Přesto vznikla poměrně vlivná trampská kultura, která zvláště v průběhu 30. let ovlivňovala veřejný prostor mladé Československé republiky. Do jaké míry tato mediální módní vlna trampingu ovlivnila ostatní způsoby trávení volného času, zvláště převážně středostavovský pobyt na letním bytě a jak na ní reagovali sami trampové, bude předmětem dalších kapitol.

Lze hovořit o několika modelech trávení volného času, které existovaly vedle sebe. Velkou tradici mělo pojetí volného času během roku jako sérii několika střídajících se sezón od té zimní přes jarní, letní, podzimní a zase zpět k zimní. Tento způsob trávení volného času se týkal především šlechty a takových osob, které nepotřebovaly nutně denně pracovat anebo vykonávat své povolání tak často. Vesměs šlo tedy o vysoce postavené a dobře finančně zajištěné jedince nebo rodiny, které se soustředily na zimní plesovou sezónu ve městě, na jaře navštěvovaly francouzskou Riviéru, léto trávily pobyt na venkově a část podzimu věnovaly honebním záležitostem opět na venkově. Chápání roku jako neustálé střídání různých typů sezón fungovalo především v 19. století, jeho kořeny však můžeme najít již v raném novověku. Na prahu 20. století tímto způsobem žila především zmiňovaná šlechta a vyšší buržoazie, lze však pochybovat o tom, že se tento životní styl ve větší míře objevil i v jazykově české společnosti.

Střední třída, která se tradičně snažila vyšší třídu napodobovat, přebírala představu, že léto se má trávit na venkově, případně cestováním, nejčastěji k moři. Délka pobytu středních vrstev mimo město a jeho kvalita se však odvíjela od finančního postavení rodiny. Zatímco ještě v průběhu 19. století provozovatelé, ředitelé a majitelé různých firem mohli na delší dobu odjet na dovolenou a podnik fungoval víceméně samospádem, s vyostřující se krizí během hospodářské krize 30. let si již nemohli dovolit nechávat zaměstnance a pracoviště bez dozoru a tím se snižoval i jejich rozsah volného času závislý na prosperitě podniku. Konkrétní způsob trávení volného času u středních vrstev se přirozeně značně lišil. Během první republiky se však objevil ještě fenomén zimní sezóny, který souvisel s rozvojem zimních sportů.

Nejnižším vrstvám obyvatelstva dlouhou dobu chyběla možnost trávit volný čas dlouhodobě mimo město nebo mimo domov. Když se to podařilo, u mnohých zvláště mladých jednoznačně převážilo kolektivistické pojetí dovolených, objevovalo se ale také rodinné trávení dovolených.

Z tohoto stručného výčtu je zřejmé, že pojetí volného času bylo po roce 1918 různé a mnohdy se řídilo především podle stavovské nebo třídní příslušnosti. Objevovalo se kolektivistické i individualistické pojetí, které bylo doplňováno pojetím rodinným. Zatímco pobyty na letních bytech tradičně spojovaly individualistické pojetí s rodinným, tramping vytvářel zvláštní napětí mezi kolektivistickým a individuálním přístupem k volnému času. Trampské ideje se zakládaly především na kolektivistických představách o přátelství a partě, problematika trampingu a jeho dobové chápání se však podle mě do značné míry odvíjí od jeho samotné definici, jak bude ukázáno níže. V pozdějších letech totiž můžeme zaznamenat i fungování trampingu na rodinné bázi. V souvislosti s tímto trendem by se daly částečně identifikovat zárodky fenoménu chataření u nás, vedle toho se však objevovalo i zahrádkaření, které kromě rekreační funkce mělo i neopomenutelný hospodářský význam pro rodiny, což se projevilo zvláště během hospodářské krize, ale rovněž za 2. světové války a následně i po roce 1945. Nelze však tvrdit, že tramping byl v případě chataření jeho jediným a hlavním předchůdcem.

3. Pojmy a charakteristiky týkající se letních bytů.⁵¹

Pro sledování kultury volného času v době dovolených v meziválečném období představují pobyty na letních bytech naprosto klíčovou oblast. Pobyt na letním bytě nebyl jedinou formou trávení volného času v době letní sezóny, nabízela se možnost cestovat, trávit dovolenou u moře (soukromě či se zájezdem), provozovat turistiku, jezdit do lázní, trampovat apod. Na rozdíl od trampování představovaly pobyty na letních bytech konzervativní a tradiční způsob trávení dovolené. Z těchto důvodů bude i samotná charakteristika týkat delšího časového období, protože ježdění na letní byty se v českém prostředí objevovalo již v 19. století,⁵² přičemž volně navazovalo na předchozí výjezdy na venkov a napodobovalo své předchůdce v podobě letních sídel šlechty.⁵³

3.1. Charakteristika letního bytu.

Vnímání pojmu letní byt dosahovalo veliké šíře. Obecně lze pobyt na letním bytě označit jako formu trávení volného času, jejíž specifikum spočívalo v přemístění domácnosti do cizího prostředí.⁵⁴ V tomto prostředí pak trávila rodina část, někdy i celé letní prázdniny, či ještě delší dobu. Sezona zpravidla trvala od začátku května do konce září.⁵⁵ Někteří rodiče dokonce nechávali své děti v červnu a v září chodit do místních škol, aby jim neukracovali pobyt v přírodě.⁵⁶ Naopak otec trávil s výjimkou několikadenní dovolené pracovní týden doma ve městě, kde chodil do zaměstnání. Záleželo na jeho zaměstnání a postavení. Zatímco představitelé vzdělávací sféry mívali v době prázdnin času více, úředníky limitovalo jejich postavení v rámci úřadu, které určovalo rozsah dovolené. Příslušníci svobodných povolání a podnikatelé si svůj čas

⁵¹ V této kapitole výrazně využívám jak některé poznatky a závěry z bakalářské práce Jiří ŠOUKAL, *Fenomén letních bytů v první polovině 20. století*. Bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011; tak z článku Jiří ŠOUKAL, *Dovolená na letním bytě*, in: Jan ŠTEMBERK a kolektiv, *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*. Vysoká škola obchodní, Praha 2012, s. 115–131.

⁵² Ignát HERRMANN, *Ze zlaté Prahy*. Svoboda, Praha 1970, s. 71–76. (Výběr z Herrmannových vzpomínek, které vyšly v roce 1924 pod názvem *Před padesáti lety*); Jan NERUDA, *Tak zvaní „luftáci“*, in: K. ROŽEK (uspořádal), *Žertem do pravdy*. Sebrané spisy Jana Nerudy, řada I., 28. díl. F. Topič, Praha 1912, s. 39–42 (Text byl poprvé zveřejněn 17. 8. 1862 v časopise *Hlas*).

⁵³ Václav MATOUŠEK, *Čechy krásné, Čechy mé*. Proměny krajiny Čech v době industriální. Krigl, Praha 2010, s. 234–236.

⁵⁴ Dobře charakterizoval pobyt na letním bytě v jednom ze svých textů Jiří Zhor: *„Letní byt je útulná venkovská světnice, mile začouzená venkovská hospůdka, veselá letňácká restaurace (radio, gramofon, orchestrion) a hlavně společenský život letních hostů, jejich pospolitě besedování po obědech a po večerech, jejich společné výlety a vycházky, jejich společně šoulačky lesem za houbami a – když prší – společně společenské hry*. Jiří ZHOR, *Lichnický notýsek*. Dr. Václav Tomsa, Praha 1943, s. 55–61. (Pseudonym Karla Pošvy).

⁵⁵ SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Senohraby, Ohlašovací kniha o cizích v obci Senohrabech, 1929–1936.

⁵⁶ Josef LADA, *Kronika mého života*. Československý spisovatel, Praha 1986, s. 343.

upravovali různým způsobem, takže rovněž část prázdnin pobývali s rodinou, část ve městě v zaměstnání, a na letní byt dojížděli za rodinou až na neděli.⁵⁷ Víkend se proto zpravidla stával nejrušnější částí týdne, kdy přijížděli a odjížděli otcové od rodin a snažili se co nejvíce si užít pár hodin volna.⁵⁸ Mnozí otcové se běžně vraceli z letního bytu dokonce až v pondělí ráno vlakem rovnou do práce obdobně jako v Rakousku, kde se pondělnímu rannímu vlaku lidově přezdívalo „hubičkový vlak“ (busserzug) podle toho, jak se otcové loučili se svými nejbližšími hubičkou těsně před odjezdem do města. Pro tentýž vlak se užíval také pojem „Hofratszug“, protože s ním letní byt opouštělo velké množství úředníků.⁵⁹

Charakter pobytu na letním bytě se nelišil ani v jiných zemích. Výrazně se shodoval zvláště s poměry v Rakousku,⁶⁰ což bylo dáno především tím, že do roku 1918 tvořily obě země společný stát. V rakouských oblastech se však fenomén objevil a rozvinul dřív a do jisté míry působil jako vzor pro české oblasti.⁶¹ V obou zemích rozvoj souvisel s celou řadou faktorů (dopravní dostupnost skrze železnici,⁶² špatné životní prostředí velkoměsta, zvýšené nároky na životní styl, kouzlo přírodních krás, kult zdraví apod.), jejichž vliv již v 2. polovině 19. století sílil. Snahu městského venkova utéci ve volných chvílích na venkov můžeme objevit i v dalších evropských zemích, přičemž charakter přesunu a způsobu trávení volného času se více či méně podobal pobytům na letních bytech v českých zemích. Předlitavskému modelu se nejvíce blížila situace v Německu.⁶³

⁵⁷ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, *Turistický katechismus*. Baset, Praha 2003, s. 155. (1. vydání r. 1917).

⁵⁸ Karel POLÁČEK, *Michelup a motocykl*. Československý Praha 1980, s. 87. (1. vydání r. 1935).

⁵⁹ Hans HÖGL, *Aspekte des Urlaubs am Bauernhof und die Sommerfrische*, in: Willibald ROSNER (Hrsg.), *Sommerfrische – Aspekte eines Phänomens. Die Vorträge des dreizehnten Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde, Reichenau an der Rax, 5.– 8. Juli 1993*. Instituts für Landeskunde, Wien 1994, 79–96.

⁶⁰ Angelika POZDENA-TOMBERGER, *Die historische Entwicklung des Fremdenverkehrs im allgemeinen und die Entwicklung einzelner Fremdenverkehrsorte im ehemaligen österreichischen Küstenland*, in: Willibald ROSNER (Hrsg.), *Sommerfrische Aspekte eines Phänomens. Die Vorträge des dreizehnten Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde, Reichenau an der Rax, 5.– 8. Juli 1993*, Wien 1994, s. 42–44.

⁶¹ Hanns HAAS, *Die Sommerfrische – Ort der Bürgerlichkeit*, in: Hannes STEKL (Hg), *„Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit“ Bd. 2 Bürgertum in der Habsburgermonarchie*. Böhlau, Wien, Köln, Weimar 1992, s. 364–377.

⁶² První a do jisté míry nejdůležitější letoviska vznikla na železničních trasách. V okolí Prahy tuto roli sehrály nejprve Severní dráha z Prahy do Podmokel a Česká západní dráha vedoucí z Prahy na Plzeň, kde v okolí řeky Berounky vznikla celá řada honosných vilových kolonií. Další významnou trasou se stala trať z Prahy do Benešova umožňující dostat se v krátkém čase do Posázaví. Mojmir KREJČÍŘÍK, *Po stopách našich železnic*. Nadas, Praha, 1991, s. 63–79. V první fázi, zvláště v rakouských zemích, ještě nešlo ani tak o zdůrazňování zdravého okolí a malebné krajiny, ale o dostupnost. Angelika POZDENA-TOMBERGER, *Die historische Entwicklung...*, s. 42–44.

⁶³ Carola RÖNNEBURG, *Abenteuer 1927 – Sommerfrische*. Egmont, Berlin 2005.

Ve sledovaném období se setkáváme s několika typy letních pobytů, které mohly být současníky souhrnně nazývány letní byt. Rozdílly spočívaly ve vztahu k letnímu sídlu (majitel, nájemník) a ve velikosti prostoru letního bytu. Jednalo se o pobyt ve světničce ve vesnickém stavení a o pobyt ve vile určené k letním pobytům. Později se objevily tzv. víkendové domky. V dobové propagaci se používal termín letní byt i pro ubytování v hotelu nebo ubytování v hostinci, což ale neodpovídá definici letního bytu, jakou používám v této práci. Provozovatel hotelu či hostince musel totiž vlastnit koncesi a řídit se jistými pravidly provozu, hygieny, placením daní, poplatků atd., což jej od provozovatele letního bytu v podobě světničky na statku nebo ve vile podstatně odlišovalo. Navíc se v případě ubytování v hotelu nejednalo o přesun domácnosti s jejím každodenním provozem, protože pobyt v hotelu nastoloval jiný pořádek. Přesto se zdá, že alespoň mezi některými hosty se pojem letní byt zaměňoval i s pobytem v hotelu.⁶⁴

Na první pohled je zřejmé, že jednotlivé typy ubytování se ve své struktuře lišily. Mezi nejvýznamnější typ letního bytu patřily vily napodobující šlechtické letní bydliště - letohrádky.⁶⁵ V dobovém kontextu byla vila chápána jako obytný dům lépe zařízený pro pobyt na venkově, v městech se pak mělo jednat o dům v zahradní čtvrti obklopený zahradou.⁶⁶ Ottův slovník naučný stavěl v roce 1900 šlechtický letohrádek na roveň vile. Oba pojmy byly vnímány jako synonyma a měly označovat osamocený obytný dům zřizovaný v zahradách nebo na venkově za účelem letního nebo stálého pobytu nejčastěji pro jednu rodinu.⁶⁷ Hosté mohli být buď přímo vlastníci objektů, anebo se ve vilách bydlelo jako v nájmu. Často ve vilách pobývali známí nebo příbuzní (totéž se objevuje i v letních bytech na statku), kteří jezdili do vily opakovaně i několik let. Vily byly pojímány buď jako činžovní stavby, kde se už dopředu počítalo s ubytováním návštěvníků anebo jako privátní letní sídla či rezidence sloužící výlučně rodině majitele a jeho známým. Mnohé vily nabízely jakési bytové jednotky s pokojem a kuchyní, což

⁶⁴ Například v románu *Michelup a motocykl* některé postavy bydlí v hotelu a vypráví, jak jde o letní byt. Karel POLÁČEK, *Michelup a motocykl*, s. 61–62. Na ubytování v letním bytě také lákaly mnohé hostince.

⁶⁵ Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí, IV. díl. Československý kompas, Praha 1929, s. 429.

⁶⁶ Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí, VII. díl. Československý kompas, Praha 1933, s. 654.

⁶⁷ Zajímavě Ottův slovník naučný pojednával též o architektonické stránce letohrádku/vily, když poznamenával, že letohrádek bývá proveden v přísném slohu nebo svojí působivost a malebnost stupňuje použitím stavebních prvků, jako jsou arkýře, loubí, ochozy, rozčlankování stavby do výšky, výstavba věží nebo věžiček, vikýřů a jezdců a smělá kompozice rozmanitých tvarů. Jindřich FIALKA, heslo *Letohrádek*, Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. XV. díl. J. Otto, Praha 1900, s. 943.

umožňovalo přesun domácnosti v pravém slova smyslu.⁶⁸ Vlastnictví vily zvyšovalo rodině její sociální habitus, ne všechny rodiny však usilovaly o postavení vlastní vily, mnohdy jim naopak vyhovovala možnost navštěvovat různá letoviska.

Popularita letních vil u vyšších a středních vrstev vedla v druhé polovině 19. století ke vzniku letních vilových kolonií a k proměně některých zemědělských obcí v okolí velkých měst v rekreační letoviska. Obdobnou roli v návratu lépe postavených městských obyvatel k přírodě, jehož se vily staly v českém a rakouském prostředí v 2. polovině 19. století symbolem, sehrály v Rusku dači.⁶⁹ V severní Evropě obdobnou roli hrály víkendové domky, v podstatě dřevěné vily.⁷⁰

Víkendové domky se za první republiky začaly stavět i u nás. V porovnání se severní Evropou se však nejednalo o výstavní dřevěné vily, ale spíše o chaty či sruby.

Oproti vilám se světnička ve statku vyznačovala skromnými podmínkami. Právě proto ji volili hosté spíše méně movití nebo ti, kteří chtěli ušetřit. Ale i v tomto typu letního bytu se hostům nabízel komfort v podobě stravování, pokud se na tom s provozovatelem dohodli. Specifikem bylo prostředí domácího hospodářství, které hosty na statku obklopovalo. To mělo své nevýhody v horších hygienických podmínkách a v nedostatku prostoru pro rodinu, zároveň však přitahovalo svou domáckou atmosférou a kontaktem s přírodou.

Velké množství hostů dojíždělo do hostinců, hotelů a penzionátů. Jejich přítomnost značně ovlivňovala atmosféru letoviska, přestože jejich samotný pobyt nelze kvalifikovat jako návštěvu letního bytu. Provoz hospod a hostinců⁷¹ se orientoval převážně na denní hosty, kteří sem mnohdy docházeli na oběd nebo večer za zábavou, některé hostince se ale specializovaly i na ubytování hostů. Zájezdní hostinec sloužil pro odpočinek, občerstvení i oddech jak lidí, tak i tažných zvířat při cestování na delší vzdálenosti. Zájezdní hostince disponovaly zpravidla několika pokoji, které využívali jak

⁶⁸Josef KLIK (ed), *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*. Vyšehrad, Praha 1941, s. 628–630.

⁶⁹V Rusku mělo ježdění na tzv. dači velkou tradici, která nevymizela ani po Říjnové revoluci, kdy se však změnila podmínky pro využívání dač. Stephen LOVELL, *Summerfolk. A History of the Dacha 1710–2000*. Cornell university Press, Ithaca 2003. Na pobyt na dače v meziválečné éře vzpomínal ve svých pamětech i Arnošt Kolman, občan Sovětského svazu, který si před 2. světovou válkou několikrát najal daču pro letní pobyt se svou rodinou. Arnošt Kolman, *Zaslepená generace. Paměti starého bolševika*. Host, Brno 2005, s. 209.

⁷⁰Jari JETSONEN, *Finnish summer houses*. Princeton Architectural Press, New York 2008, s. 20–71.

⁷¹Hostinská živnost byla od roku 1883 (15. března 1883, č. 39 ř. z., § 15) živnost koncesní, takže pro její provozování musel mít příslušný provozovatel úřední povolení. Koncesí získal provozovatel oprávnění k poskytování noclehu, poskytování pokrmů, výčepu piva, vína a moštu, výčepu drobnému prodeji lihových nápojů, výčepu umělých vín, prodávání kávy, čaje, čokolády a jiných teplých nápojů a občerstvení a provozování dovolených her. Ottův slovník naučný, XI díl. J. Otto, Praha 1897, s. 675.

letní hosté, tak i osoby pobývající krátkodobě v obci z důvodu svého zaměstnání (například kočí).

Hotely se ve středoevropských podmínkách orientovaly na ubytování svých hostů většinou v rozsahu dnů až měsíce, během něhož jim poskytovaly i stravování a případně i kulturní vyžití. Zásadním rozdílem mezi provozováním letních bytů a hotelu bylo držení koncese. Zatímco provozovatel hotelu se bez koncese neobešel, letní byty byly provozovány bez ní. Ve sledované době ještě neexistovala jednotná kategorizace hotelů, takže se mnohdy za hotely vydávala i zařízení, která nesplňovala představy zákazníků o hotelu,⁷² což reflektovala i divadelní hra Františka Langera, ve kterém byl obyčejný dům označován jako Grandhotel Nevada.⁷³

Pensionáty, které měly sloužit především k delšímu ubytování, zprvu fungovaly obdobně jako letní byty bez koncese, ale po určitém rozmachu jejich aktivit, kdy se snižováním délky pobytů z důvodu rostoucí poptávky po ubytování postupně stíral rozdíl mezi hotelem a penzionátem,⁷⁴ vydalo ministerstvo obchodu v roce 1922 výnos č. 39682/1922, který jim stanovil koncesní povinnost obdobně jako hotelům.⁷⁵

3.2. Letní hosté a jejich společenské rozvrstvení.

Specifická kultura letních bytů se projevila i v termínech, které označovaly samotné letní hosty. V dobové mluvě tak každoročně do letovisek přijížděli „letňasci“,⁷⁶ „letňáci“,⁷⁷ „luffáci“,⁷⁸ ale také „náletníci“ nebo „letní kolonisté“.⁷⁹ V sémantice pojmů

⁷² Jan ŠTEMBERK, Fenomén cestovního ruchu. Možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu. Vysoká škola obchodní, Praha 2009, s. 106-108.

⁷³ Zhýčkaní milionáři věří, že jedou do slibovaného grandhotelu na vysoké úrovni, ale místo toho skončí v domě s nápisem Grandhotel Nevada. Přes jistý odpor k tomuto prostředí však zůstanou a najdou zde opět chuť do života. František LANGER, Grand hotel Nevada. 2. Vydání, Ot. Štorch-Marien, Aventinum, Praha 1929. Hra byla převedena na filmové plátno v roce 1934. Blažena URGOŠÍKOVÁ – Eva URBANOVÁ, Český hraný film 1930-1945, díl II. Národní filmový archiv, Praha 1998, 102-103.

⁷⁴ Pensionáty byly po stránce živnostenské rozdělovány na tři typy, pensionáty lázeňské, žákovské a tzv. novodobé. V tomto případě se jednalo o pensionáty lázeňské, soukromé domy a vily, v nichž se pronajímaly hostinské pokoje lázeňským hostům podle situace na jednotlivé dny nebo i na delší dobu. Provozovatel zajišťoval hostům teplé pokrmy, nápoje i občerstvení. ŠTĚDRÝ, heslo Pensionáty, in: Slovník obchodně-technický, účetní a daňový, VI díl., Josef FUKSA (redaktor). Tiskové podniky Ústředního svazu československých průmyslníků, Praha 1934, s. 668.

⁷⁵ Jan ŠTEMBERK, Fenomén cestovního ruchu, s. 106-108.

⁷⁶ Eduard BASS (vl. jm. Eduard Schmidt), Letňásek v hospodářství, in: Eduard BASS, Kázáníčka. 3. vydání. Kentaur/Polygrafia, Praha 1993, s. 107–110. (Poprvé vyšlo samostatně v r. 1940 v Lidových novinách).

⁷⁷ Jiří ZHOR, Lichnický notýsek. Dr. Václav Tomsa, Praha 1943, s. 55–61.

⁷⁸ Vladimír VONDRÁČEK, Lékař vzpomíná (1895–1920), 2. Vydání. Avicenum, Praha 1978, s. 139–159. Pojem „luffák“ se objevil již v roce 1862 ve fejetonu J. Nerudy. Jan NERUDA, Tak zvaní „luffáci“, in: K. ROŽEK (uspořádal), Žertem do pravdy. Sebrané spisy Jana Nerudy, řada I., 28. díl. F. Topič, Praha 1912, s. 39–42 (Poprvé zveřejněno 17. 8. 1862 v časopise Hlas).

bych vyzdvihl především pojem „lufták“, zřejmě jedno z nejstarších označení letních hostů, které vychází z německého pojmu „die Luft“ – vzduch a evokuje tím touhu „luftáků“ vyjet na venkov na čerstvý, svěží a především zdravý vzduch. Analogicky lze rozebrat i německé označení letního bytu „die Sommerfrische“ (der Sommer - léto, die Frische - svěžest), které vyvolává představu o letním svěžím a zdravém prostředí letního pobytu.

Letní hosté pocházeli především z vyšších a početnějších středních vrstev (nebo tříd⁸⁰), které splňovaly základní předpoklady pro návštěvu letního bytu - dostatek finančních prostředků a volného času. Tuto městskou střední třídu reprezentovalo živnostnictvo, úřednictvo (úředníci státní, magistrátní i soukromí, mezi nimi ministerští radové ale i běžní účetní), svobodná povolání (lékaři, právníci, architekti), představitelé vzdělávací sféry (rodiny univerzitních profesorů, středoškolských profesorů, učitelů), živnostníci a podnikatelé. Bohatnutí střední třídy a šíření jejích návyků ovlivňovalo rozvoj sledovaného fenoménu. Nejpočetnější vrstvu mezi návštěvníky tvořilo úřednictvo, které jezdilo nejčastěji do nájmu. Do vyšší střední třídy patřily osoby vytvářející vyšší administrativní aparát pro vedení podniků či organizací. Jednalo se tedy o odborníky a pracovníky v řídicích funkcích, kteří měli specializované vědomosti nebo nabízeli manažerský "know-how". Díky svému postavení získávali určitá privilegia, jako vysoké platy, jistotu zaměstnání, právo na delší dovolenou atd.⁸¹ Naproti tomu se příslušníci nižší

⁷⁹ Ignát HERRMANN, *Ze zlaté Prahy*. Svoboda, Praha 1970, s. 71–76. (1. vydání r. 1924 pod názvem *Před padesáti lety*).

⁸⁰ Třídu chápu jako rozsáhlou skupinu lidí, kteří mají obdobné ekonomické prostředky, které ovlivňují jejich způsob života. Základem třídních rozdílů jsou majetkové poměry a typ zaměstnání. Anthony GIDDENS, *Sociologie*. Argo, Praha 1999, s. 256–257.

⁸¹ Obecně k problematice: Anthony GIDDENS, *Sociologie*, s. 264–267. Lidé v řídicích funkcích na úřadech však stále ještě patřili mezi úřednictvo. To se dělilo podle platových stupnic, které měly rozdílné výše mezd i a rozdíly v délce dovolené. Vždy záleželo na konkrétním jedinci a situaci a rozdíly ve mzdách pochopitelně souvisely i s místem úřadu. Jako příklad uvádím platové podmínky pro pražské magistrátní úředníky, které platily od roku 1926. Nejvýše platově ohodnocená byla 1. platová stupnice, kam patřili zpravidla nejvýše postavení úředníci, například ředitelé úřadů apod. Ti pobírali služné 72 000 Kč ročně a více, činovné 15 000 Kč a měli právo na šestitýdenní dovolenou. Příslušníci 2. platové stupnice pobírali roční služný plat v rozsahu od 54 000 Kč do 66 000 Kč, činovné 9000 Kč a rovněž měli právo na šestitýdenní dovolenou. Třetí platová třída poskytovala mzdu ve výši 39 000 Kč až 49 800 Kč ročně, činovné v závislosti na platebních třídách mezi 6 600 Kč a 7 200 Kč a délku dovolené pět týdnů. Zaměstnanci 4. platové stupnice dostávali roční plat v rozmezí 30 600 Kč až 39 000 Kč, činovné dle tříd 4 200 Kč až 6 000 Kč a dovolenou na čtyři týdny. Pracovníci z 5. platové stupnice se těšili z ročního služného od 19 800 Kč do 30 600 Kč, činovného mezi 3 900 Kč až 5 100 Kč a dovolené na čtyři týdny, zatímco ti z 6. platové stupnice brali 14 400 Kč, v některých případech však až 23 400 Kč a rozsah činovného i dovolené měli stejný. Sedmá platební stupnice byla nejnižší a zajišťovala těmto úředníkům roční služné 9000 Kč až 18 000 Kč, činovné 3 900 až 4 800 Kč s dovolenou na tři týdny. Všichni pak ještě měli právo na výchovné, které činilo na jedno dítě 1800 Kč ročně, při více dětech 3000 Kč ročně. Niže platově ohodnoceni pak byli platební stupnicí ohodnoceni zřízcenci a adjunkti. Srov. Pravidla o úpravě platových a některých služebních poměrů zaměstnanců hlavního města Prahy a služebních platových poměrech zaměstnanců v pomocné kancelářské službě

střední třídy se svými mzdami mnohdy nelišili od manuálních pracovníků, ale většina z nich se vyznačovala odlišným sociálním kapitálem. Do této podskupiny patřili nižší úředníci, učitelé atd.⁸² Do střední třídy se tak řadilo velké množství lidí se značnými rozdíly ve způsobu života Z velmi dobré finanční situace, z dostatku volného času a tím i z životního stylu na vysoké úrovni se těšili například univerzitní profesori.⁸³ Úřednictvo mělo pevně stanoveno dovolenou podle platových tříd,⁸⁴ takže zde byl určitý, pro střední třídu charakteristický rozpor. Pro studium letních bytů je však zásadní poznatek, že řada příslušníků nižší střední třídy se identifikovala se stejnými hodnotami jako vyšší střední třídy, ačkoli v příjmech zaostávala za lépe placenými manuálními pracovníky.⁸⁵ Tento rozdíl se pokoušela různě překonat, například právě ježděním na letní byt, který symbolizoval jejich příslušnost ke středním vrstvám a tím i „lepší“ společnosti.

Příslušnost k jednotlivým kategoriím střední třídy již sama o sobě zajišťovala jistý rozsah volného času, který mohl být využit k dovolené, k výletům apod., a záleželo jen na nich samých, jakým způsobem ho využijí. Letní byt představoval jen jednu z možností, byt tu nejoblíbenější. Jiří Hejda ve svých pamětech například uváděl, že svou čtyřtýdenní dovolenou trávil v létě pravidelně 14 dní v Harrachově a 14 dní v Sedmihorkách, jako novinář si však podle situace bral volno i v zimě a jezdil lyžovat na hory.⁸⁶

Tím, jak se rozsah volného času postupně delegoval i mezi nižší složky obyvatelstva, měnily se i základní znaky příslušnosti k jednotlivým třídám. Jestliže na sklonku 19. století si delší letní dovolenou mohli dovolit jen nejvyšší a vyšší střední vrstvy, po roce 1918 se statusový symbol dovolené a tím pádem i letního bytu jako něčeho vysoce exkluzivního, značně proměnil. Vždy platilo, že se pobytem na letním

hlavního města Prahy. Stanovená usnesením ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy dne 6. září 1926 respektive 6. prosince 1926 a schválená vnesením Zemského správního výboru v Praze ze dne 10. prosince 1926 číslo 154. 122/II. Město Praha, Praha 1927, s. 9–16.

⁸² Anthony GIDDENS, Sociologie, s. 264–267.

⁸³ Například JUDr. Josef Vančura, profesor římského práva na Právnické fakultě UK v Praze, v roce 1927 dokonce rektor univerzity, pobíral od roku 1926 ročně při součtu služného, činovného a výchovného 77 400 Kč, což činilo na měsíc víc jak šest tisíc korun. ÚDAUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, karton 13, inv. č. 182. Ve stejné době pobíral MUDr. Otakar Srdínko, profesor Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze a přednosta Ústavu pro histologii a embryologii UK, ročně 70 416 Kč. ÚDAUK, fond Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1883–1953, karton 48, inv. č. 1203. Kromě toho O. Srdínko jako politik agrární strany zastával v letech 1925–1926 post ministra školství a osvěty a v letech 1926–1929 funkci ministra zemědělství, což jen podtrhovalo jeho dobré postavení.

⁸⁴ Uvedeno v poznámce č. 81.

⁸⁵ Anthony GIDDENS, Sociologie, s. 264–267.

⁸⁶ Jiří HEJDA, Žil jsem zbytečně. 2. vydání, Machart, Praha 2010, s. 144.

bytě chce zdůraznit určitá společenská výše a příznivé hospodářské postavení.⁸⁷ Od 20. let 20. století se o to však snažily především nižší střední vrstvy, zatímco k těm vyšším to již jaksi patřilo samo sebou. I proto ve 30. letech znamenal letní byt již podstatně méně než na začátku století. O to byl ovšem významnější v běžném životním stylu. Na pomyslném vrcholu se ve 30. letech nacházela návštěva francouzské Rivieri,⁸⁸ která fungovala jako jakýsi statusový symbol pro příslušnost k vyšším vrstvám, jak bude ještě zmíněno v kapitole Vnímání letních bytů. Zároveň si vysokou prestiž podrželo vlastnictví vily, samotný pobyt na letním bytě však nemusel nutně zaostávat v určité společenské hierarchii, jejíž hranice byly poměrně vágní. Vzhledem k složitému vymezení střední třídy, která tvořila většinu letních hostů, celá tato práce vlastně tak trochu balancuje mezi dvěma pojetími letního bytu – vlastníků vil a nájemníků, kteří se setkávali v jednom letovisku, ne ve všem se však jejich zážitek z letního bytu podobal. Zároveň se ale sociálně prolínali do takové míry, že je nelze od sebe oddělovat.

Již ve své bakalářské práci jsem si kladl otázku, jaké kategorie středních vrstev nejčastěji jezdily na letní byt v okolí Prahy. Potvrzovala se různorodost středních vrstev. Ukázalo se přitom, že mezi nejexkluzivnější lokality pravděpodobně patřily obce jako Černošice, Řevnice, Dobřichovice, Všenory, o stupínek níže pak Senohraby a Jevany. Vysokou prestiž si udržovaly Roztoky, přehled vhodných lokalit pak doplňovala celá řada oblíbených, ale méně exkluzivních letovisek (Řež) a výletních míst (Čelákovice).⁸⁹

Všechny osoby přicházející do obce, tedy i letní hosté, podléhaly povinnosti zapsání do ohlašovacích knih nebo knih cizích osob v obci, které se ovšem ne vždy dochovaly. Zákonné normy pro zapisování vznikly hluboko v 19. století,⁹⁰ a přetrvávaly i za první republiky. V ideálním případě obecní starosta dohlížel na evidenci cizích osob v hostincích a obdobných zařízeních, zajišťoval vedení knihy příchozích a shromažďoval přihlášky těchto příchozích. Změnu v dosavadní dlouholeté praxi měl znamenat až zákon

⁸⁷ Rudolf NEŠVERA, Letní byt za každou cenu? Nedělní zábavná a poučná příloha Národní politiky, 24. 7. 1932, roč. 50, č. 203, s. 5.

⁸⁸ Jana MACHAČOVÁ – Jiří MATĚJČEK, O středních vrstvách v českých zemích 1750–1950. Základní hypotézy, zjištění, náměty. Slezské zemské muzeum, Opava 2002, s. 163.

⁸⁹ Jiří ŠOUKAL, Fenomén letních bytů v 1. polovině 20. století. Bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011, s. 20–28.

⁹⁰ Zvláště nařízením ministerstva vnitra a nejvyššího policejního úřadu ze dne 15. února 1857 č. 33 ř. z. (Říšského zákona) o hlášení, ve znění nařízení ze dne 15. ledna 1860 č. 2 ř. z. a podle všech na jeho základě vystavených předpisů a dále na základě nařízení ministerstva vnitra, spravedlnosti a nejvyššího policejního úřadu ze dne 2. dubna 1858 č. 51 ř. z. o přestupcích předpisů o hlášení. Dále: nařízení ministerstva vnitra a policie č. 20/1860 ř. z. O vedení cizinců v Čechách viz též vyhláška místodržitele č. 9/1854 z. v. č. II. Zdeňka STOKLÁSKOVÁ, Zákonné rozlišení „domácích“ a „cizích“. Vývoj domovského práva v Rakousku 1750-1863, Český časopis historický, roč. 102 (2004), č. 2, s. 297–341.

č. 51/1935 o hlášení pobytu, který rušil všechny předcházejících zákony a nařízení. Nový zákon posiloval odpovědnost provozovatelů hostinců a jiných ubytovatelů za zapisování hostů, ale první republika se jeho účinnosti již nedočkala. Vstoupil v platnost až v době protektorátu, kdy sílila státní kontrola osob, nařízením vlády č.233/1941 Sb.⁹¹

3.3. Typy a oblasti letních sídel.

Letní byty se nacházely v tzv. letoviskách nebo v obcích nazývaných jako letní sídlo. Obě tato označení se hojně objevovala v průvodcích a podobných příručkách, a označovala místo, které se těšilo oblibě letních hostů. Zatímco pojem letovisko označoval pouze lokalitu, kde se letní byty nacházely, slovní spojení letní sídlo mohlo vedle lokality znamenat i přímo konkrétní sídlo jednotlivce nebo rodiny, např. letní vilu. Letovisko bylo chápáno jako v létě navštěvované místo ne vždy vybavené potřebnými hostinci či pensionáty.⁹² Přesto se letoviskem nestávalo automaticky každé místo, ale pouze to, které hostilo v sezóně velké množství hostů a nabízelo jim jisté vyžití za účelem jejich návratu v příští sezóně. Do letovisek se jezdilo v letním období na tzv. letní pobyt nebo na letní byt. Na letní byt jezdily celé rodiny a v principu si s sebou na vymezený letní čas přenášely svoji domácnost. Podle J. Gutha–Jarkovského⁹³ se letní byt od lázeňského pobytu lišil tím, že na něj jezdila celá rodina, zatímco lázně navštěvovali pouze jednotliví členové rodiny.⁹⁴ To však úplně tak neplatilo, spíš se dá uvažovat nad tím, že pobyt na letním bytě byl mnohem lépe uzpůsoben k pobytu dětí,⁹⁵ což však neznamenalo, že by se v lázních neobjevily.

⁹¹ Zdeňka STOKLÁSKOVÁ, *Zákonné rozlišení „domácích“ a „cizích“*, s. 297–341.

⁹² Josef KAFKA (red.), *Domáci vševěd. Ilustrovaný slovník vědomostí ze všech oborů domácího hospodářství, rodinného a společenského života*, II. díl. 2. rozšířené vydání. Šolc a Šimáček, Praha 1925, s. 513.

⁹³ Jiří Stanislav Guth-Jarkovský (1861–1943) – Dodnes známý především pro své práce týkající se pravidel slušného chování. Byl významným propagátorem sportu, generálním tajemníkem Mezinárodního olympijského výboru, zakladatelem českého olympijského výboru. Působil rovněž jako předseda Klubu českých turistů a jako ceremoniář prezidenta republiky.

⁹⁴ Jiří GUTH-JARKOVSKÝ, *Turistický katechismus*, s. 155.

⁹⁵ S tím kalkulovaly i některé firmy, které nabízely své zboží cíleně pro využití na letním bytě, jako tomu bylo v inzerci různých časopisů. V roce 1930 se v časopise *Pestrý týden* například objevila reklama: *Něco pro letní byt: „Aby byla rodina s malým děckem soběstačná všude, i kromě domova, dobře se jí hodí tyto přenosné skládací jesle. Jsou v nich upevněny malé necičky z nepromokavého kaučukového plátna s výpustí na dně pro koupání dítěte a nad nimi rám s napjatým plátnem, na němž můžeme dítě osušit a zabalit. V plátěných kapsách jsou po ruce všechny potřebné předměty, jako pudr, vaselina, u koupadla tyčka na osušku. Celé toto zařízení možno složit i a lehce přenášet“*... Zařízení se pochopitelně dalo využít na výletě i ve větších lázních, ale důležitý byl kalkul s tím, že nejvíce produkt zabere u rodin s malými dětmi, které se vypraví na letní byt. Rubrika *Inzerce, Pestrý týden*, roč. 5 (1930), č. 18, s. 23.

S rostoucím zájmem o letní byty se i rozšiřoval počet obcí, které hostily letní hosty. Jestliže v prvních letech se jednalo hlavně o nejbližší a dobře dostupná sídla, v pozdější době se do seznamu letních sídel mohla zařadit téměř každá obec. Zatímco někteří hosté vyhledávali proslulá letoviska, kam jezdila ta nejlepší společnost, jiní naopak preferovali spíše klidná zákoutí, kde by bylo pokud možno co nejméně turistického ruchu. Řada rodin také jezdila na letní byt do místa, odkud pocházel některý z rodičů, takže v těchto případech již pramálo záleželo na potenciálu samotné obce lákat letní hosty. Letními sídly se tak stávaly malé nebo větší obce, městyse, menší města nebo osady prakticky ve všech částech Čech a Moravy, po vzniku republiky se českým zájemcům o letní byt otevřelo i Slovensko.

Popularita letoviska mnohdy nezávisela pouze na obecných předpokladech vzniku letoviska a na chytré propagaci, ale také na samotných hostech, kteří často vytvářeli z daného sídla exkluzivní prostor. Existovaly například obce známé vysokým podílem návštěvníků z řad univerzitních profesorů (Potštejn)⁹⁶ v Rakousku se zase profilovalo specificky židovské letní sídlo Attersee v Horních Rakousích.⁹⁷ Mnohá letoviska pravidelně hostila významnější osoby kulturního a hospodářského života (Černošice,⁹⁸ Řevnice,⁹⁹ Dobřichovice,¹⁰⁰ Roztoky,¹⁰¹ Senohraby,¹⁰² Harrachov,¹⁰³

⁹⁶ Významné letovisko proslulé návštěvami univerzitních profesorů. Místnímu Rodákovi Janu Urbanu Jarníkovi, univerzitnímu profesorovi, se podařilo přilákat do Potštejna velké množství kolegů, kteří se pak pravidelně vraceli. Patřil mezi ně například prof. filologie Jan Kvičala, historik Josef Kalousek, prof. estetiky Otakar Hostinský, filolog Josef Král, profesor pomocných věd historických Josef Emler, archeolog etnograf Lubor Niederle, Bohuš Rieger a řada dalších významných osobností české vědy a kultury. Vedle toho však Potštejn navštívili i někteří zahraniční vědci z Ruska, Uher nebo Rakouska. Helena KOKEŠOVÁ, Návštěvy univerzitních profesorů v Potštejně, in: Petr KALETA – Lukáš NOVOSAD (ed.), Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2008, s. 156–166; Srv. také Helena KOKEŠOVÁ, Klimatické lázně v Potštejně a sportovní vyžití letních hostů, in: Dagmar BLÜMLOVÁ – Petr KUBÁT a kol., Čas zdravého ducha ve zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století, Jihočeský sborník historický – Supplementum 3., České Budějovice 2009, s. 354–368.

⁹⁷ Po zrovnoprávnění židů v roce 1867 se stalo velmi oblíbeným letním sídlem židovské komunity. Po Anschlusu Rakouska v roce 1938 však byla většina židovských vil zkonfiskována a větší část stálých letních hostů čekal život v exilu nebo v koncentračním táboře. Barbara ROSENGGER-BERNARD, „Wie kennen uns vom Attersee“. Gesellschaften in Sommer, in: Wolfgang C. BERNDT (Hrsg.), Der Attersee. Die Kultur der Sommerfrische. Brandstätter, Wien 2008, s. 14–53.

⁹⁸ V Černošicích trávili svůj letní pobyt například MUDr. Josef Císler, profesor Univerzity Karlovy; Jaroslav Havlík, místoředitel Škodových závodů; JUDr. Josef Kašpar, advokát, ředitel a prokurista Pražské železářské společnosti; Ing. Otakar Nekvasil, architekt a podnikatel; JUDr. Albert Reinwart, nakladatel a knihkupec; Ing. Rudolf Žižka, vrchní stavební rada a odborový přednost, Společenský adresář československý, roč. 1930–1931, Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich, Praha, s. 33, 84, 122, 179, 216, 303. Své dovolené zde trávil i první rektor Univerzity Karlovy v Praze a později též děkan PF UK Karel Hemann-Otavský. ÚDAUK, fond Hermann-Otavský, Karel, karton 1, inv. č. 35.

⁹⁹ Řevnice navštěvovali stavitel a architekt Jaroslav Gabriel; JUDr. Václav Hora, profesor právnické fakulty UK; poslanec živnostenské strany František Horák; Vítězslav Kumpera, prezident akciové společnosti Walter & spol. továrna automobilových a leteckých motorů v Praze; JUDr. Otto Pavlík, vrchní soudní rada; PhDr. Et PhMr František Plzák, řádný prof. Univerzity Karlovy; Bohumil Vlasák, odborový přednost ministerstva financí a nestranický ministr financí v roce 1929. Společenský adresář

Kunčice pod Ondřejníkem,¹⁰⁴ Sedmihorky¹⁰⁵ apod.), což přirozeně lákalo i další letní hosty. Naproti tomu mnohé osobnosti z absolutní špičky rezignovaly v době dovolené na společenský život a raději pobývaly ve svých soukromých vilách mimo nejvýznamnější letoviska.

Nejvýznamnější oblastí letních sídel bývalo zpravidla bezprostřední okolí velkých měst, jejichž klientelu tvořili především obyvatelé daného města. V oblasti okolo Brna to byly třeba Bílovice nad Svitavou, Tišnov a okolí nebo Adamov, v okolí Plzně se jednalo o Zabělou,¹⁰⁶ pro Ostravu sehrály tuto roli Kunčice pod Ondřejníkem nebo obec

československý, roč. 1930–1931, s. 69, 96, 146, 194, 203, 283. Řevince byly letním sídlem i spisovatele Ignáta Herrmanna.

¹⁰⁰ Dobřichovice se staly sídlem například těchto letních hostů: Emil Engelmüller, velkoobchodník, komerční rada a předseda sekce továrníků rukavic v Ústředním svazu československých průmyslníků; Ing. Ivo Kruliš-Řanda, náměstek ředitele Prodejny sdružených československých železáren; Vojtěch Puc, ředitel firmy Waldes a spol.; Antonín Řivnáč, knihkupec a nakladatel; Ing. Karel Stauch vládní rada pověřený funkcí generálního ředitele státních dolů a hutí; JUDr. Alois Stompfe, prezident advokátní komory a stálé delegace advokátní komory v ČSR, Společenský adresář československý, roč. 1930–1931, s. 54, 141, 212, 225, 243, 246.

¹⁰¹ Roztoky u Prahy zažily největší boom výstavby letních vil ještě v době monarchie, kdy sem do svých letních vil jezdili například František Ladislav Rieger (1818–1903), František August Brauner (1810–1880),¹⁰¹ Albín Bráf (1851–1912) nebo Bedřich Smetana (1824–1884). Po vzniku republiky v Roztokách výstavba vil ustala, výjimkou byla pouze restaurace v japonském stylu českého cestovatele a japanologa Joe Hlouchy. V době první republiky fungovaly Roztoky spíše jako výletní místo, které se proslavilo především rozkvetlým třešňovým sadem. Rudolf MÁŠA, Široké okolí Prahy, in: Jan KAMENICKÝ, Okolí Prahy. Josef Hokr, Praha 1939, s. 172. Roztoky lákaly pražskou společnost k výletům v takové míře, že to reflektoval i Karel Hašler ve své písni V roztocké třešňové aleji z roku 1919. Trávit dovolenou sem však jezdila například rodina velkopřůmyslníka Rudolfa Haurowitze do vlastní vily Haurowitz. Společenský adresář československý, roč. 1930–1931, s. 83.

¹⁰² Senohraby navštěvovali například velkořezník Josef Beránek; Josef Lukl Hromádka, prof. Husovy bohoslovecké fakulty; profesor na ČVUT Antonín Klír; historik umění a prof. na FF UK v Praze Antonín Matějček; spisovatelka Anna Lauermanová; šéf prezidia ministerstva pošt a telegrafů JUDr. Jaroslav Pipek, literární vědec Otokar Fischer; chemik, tvůrce českého chemického názvosloví prof. ČVUT Emil Votoček a celá řada dalších osobností jak vědeckého, podnikatelského, tak i kulturního prostředí. Mnozí sem jezdili přímo do svých vil. Podrobněji srov. Jiří ŠOUKAL, Fenomén letních bytů v 1. polovině 20. století. Bakalářská práce, s. 66–80.

¹⁰³ Harrachov hostil například básníka a senátora Viktora Dyka, spisovatele Aloise Jiráska, poslance a pozdějšího ministra sociální péče za sociální demokracii Jaromíra Nečase nebo novináře Jiřího Hejdu. Jiří HEJDA, Žil jsem zbytečně, s. 143. Z dalších známých hostů je záhodno zmínit jména jako Rudolf Medek, spisovatel, plukovník; JUDr. Otokar Sommer, prof. římského práva na UK v Praze; Edward Weinfurter, komerční rada, nakladatel a předseda grémia knihkupců a nakladatelů. Společenský adresář československý, roč. 1930–1931, s. 168, 239, 290.

¹⁰⁴ Kunčice pod Ondřejníkem hostily například prof. vnitřního lékařství Ladislava Syllabu, fyziologa Eduarda Babáka nebo farmakologa Kamila Lhotáka. ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, novinový výstřížek: J. K., Prázdniny v Kunčicích pod Ondřejníkem. Moravsko-slezský deník, 25. června 1927, bez strany (neuspořádáno).

¹⁰⁵ Sedmihorky navštěvoval řadu let historik Prof. Josef Pekař, ale také novinář a ekonom Jiří Hejda; Ladislav Novák, národně demokratický ministr zahraničního obchodu v letech 1921–1922; občas na letní pobyt zavítal i fyziolog prof. Vilém Laufberger nebo profesor české literatury Arne Novák; guvernér Národní banky Vilém Pospíšil nebo tajemník svazu průmyslníků a národně demokratický politik František Xaver Hodáč. Jiří HEJDA, Žil jsem zbytečně, s. 144. Objevil se zde i Karel Brož, obchodní rada, továrník a místopředseda sekce svazu českého průmyslu. Společenský adresář československý, roč. 1930–1931, s. 27.

¹⁰⁶ V. MRÁZEK – A. POHORECKÝ (red.), Almanach lázeňský republiky Československé. Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, Praha 1920, s. 111.

Ostravice.¹⁰⁷ Nejvíce letovisek vzniklo v okolí Prahy. K předpokladům vzniku letovisek v okolí Prahy a o jejich vysoké prestiži jsem podrobněji pojednal již ve své bakalářské práci.¹⁰⁸ Mezi nejdůležitější předpoklady jejich rozvoje se řadil vznik a provoz železnice. S rozvojem automobilismu zvláště po roce 1918 došlo k objevení i dalších obcí vhodných k letním pobytům mimo železniční spoje. Výraznou roli sehrávali podnikatelé (mnohdy místní), kteří usilovali o vybudování letních vilových kolonií nebo hotelů a další infrastruktury, kterou symbolizovalo zřízení pošty, telegrafu, telefonu, zvyšující se počet restaurací a dalších obchodů a služeb, vznik říčních lázní, později elektrifikace a zavedení vodovodu. Významným způsobem ovlivňovaly atmosféru v obci tzv. okrašlovací spolky, které se podílely na budování turistických cest a na výstavbě sportovišť a koupališť. Vedle toho rozvoj lokality jako rekreační oblasti umožňoval i postoj místního venkovského obyvatelstva, které poskytovalo své pozemky ke stavění vil, případně nabízelo své světničky k ubytování. Vznik jednotlivých letovisek také bezprostředně souvisel s atraktivitou okolní krajiny. Letní sídlo mohlo v principu vzniknout naprosto kdekoli, záleželo především na vkusu hostů. Atraktivní však bývaly oblasti s lesem (kvůli houbaření), s kopcovitou krajinou a s řekou, říčkou nebo rybníkem vhodným ke koupání.¹⁰⁹ V českých podmínkách se tak velké množství letních sídel utvořilo podél řeky Berounky, kam směřovala pražská společnost, obdobně populární se stala v Rakousku sídla u řeky Kamp v Dolních Rakousech, kam mířila vídeňská společnost.¹¹⁰ Blízkost řeky s sebou přinášela riziko povodně, která ostatně oblíbená letoviska i několikrát zasáhla.¹¹¹

Vzdálenější letoviska nabízela menší kontakt s městem a s tím spojený relativně větší klid, ale složitější spojení z města a dražší cestovní náklady. Podmínky infrastruktury se shodovaly s těmi příměstskými. Mezi hojně navštěvovaná území se řadily pohraniční horské oblasti, Českomoravská vrchovina, Posázaví, východní Čechy,

¹⁰⁷ Naďa GORYCZKOVÁ, Ostravice – rekreační zázemí meziválečného Ostravska, Zprávy památkové péče, roč. 65 (2005), č. 5, s. 416–421.

¹⁰⁸ Jiří ŠOUKAL, Fenomén letních bytů v 1. polovině 20. století. Bakalářská práce, s. 20–28.

¹⁰⁹ M., O zakládání „letních sídel“, Zdravý vzduch a lázně. Saisonní list věnovaný zájmům letních sídel a lázní a řízený členy „Sdružení českých lázeňských lékařů“, roč. 1 (1903), č. 1, Praha, s. 18–20.

¹¹⁰ Susanne HAWLIK, Sommerfrische im Kämtal. Böhlau Verlag, Wien/Köln/Weimar 1995.

¹¹¹ Při povodni v roce 1890, kdy byla zaplavena silnice, přestaly jezdit vlaky a obce Všenory i Radotín byly i s letními hosty odříznuty od okolních obcí. Při odjezdu ze Zbraslavi se při stejné povodni musely fiakry brodit přes zatopenou silnici. Jan J. BENEŠOVSKÝ-VESELÝ, Velká povodeň v Čechách ve dnech 2. až 5. září 1890. Alois Hynek, Praha 1890, s. 10. Oblast letovisek na řece Berounce v blízkosti Prahy postihla povodeň i v červnu 1939, kdy chaty a vily na pravé straně cesty ve Všenorech byly pod vodou a Dobřichovice připomínaly Benátky. Srov.: V pražském okolí byla největší pohroma u Všenor a Dobřichovic. Národní politika, 19. 6. 1939, roč. 57, č. 170, s. 1 (polední vydání).

na Moravě především Slovácko.¹¹² Mnohá tato letoviska si získala dobrou pověst a stálou klientelu i přes svou vzdálenost od větších center, např. Česká Kubice, známé letní sídlo na Domažlicku v bezprostřední blízkosti s bavorskou hranicí, nebo zmiňované Sedmihorky (nedaleko Turnova) a Potštejn (v blízkosti Rychnova nad Kněžnou).

Svébytné popularity dosáhla jihočeská města, která přes svůj městský charakter lákala množství letních hostů nejčastěji z Prahy. Mezi atraktivní lokality patřil zejména Písek díky svým městským lesům.¹¹³ Velkou tradici letních pobytů měla i Planá nad Lužnicí, která často hostila univerzitní profesory a továrníky. Za první republiky jí navštívil dokonce i prezident Masaryk a své letní sídlo si tam ve 30. letech vybudoval filmový režisér Karel Lamač (1897–1952).¹¹⁴ Na jihu Čech si hosté oblíbili ještě například Bechyni,¹¹⁵ Jindřichův Hradec,¹¹⁶ nebo Sušici.¹¹⁷ Sezimovo Ústí zase bylo známé tím, že si zde postavil vilu dlouhodobý ministr zahraničí a pozdější prezident Edvard Beneš (1884–1948) nebo prvorepublikový československý diplomat Zdeněk Fierlinger (1891–1976).¹¹⁸

Osobité postavení mezi letovisky si udržovala lázeňská města nebo městečka, kterých postupem doby přibývalo. V případě lázeňských letovisek záleželo na jejich národním charakteru. Zatímco větší lázeňská města, například Karlovy Vary, Teplice, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně nebo Jánské Lázně, ležící v německých částech země, lákaly především německou klientelu,¹¹⁹ nacionálně české lázně, v porovnání s německými často mnohem menší, se soustředily logicky především v jazykově českých

¹¹² Jiří GUTH-JARCOVSKÝ, Turistický katechismus, s. 125–126.

¹¹³ Bohumír BERNÁŠEK, Písek – Proměna lokální identity během procesu modernizace (1861–1914). Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2012, s. 35, 66, 99.

¹¹⁴ Díky Karlu Lamačovi jezdili do Plané i Vlasta Burian nebo Anny Ondráková. Z uměleckých kruhů se v Plané objevovali ještě například Oskar Nedbal nebo Jaroslav Kvapil. Václav MATOUŠEK, Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální. Krigl, Praha 2010, s. 239–240. Letní pobyt v plané trávil také Bohdan Bečka, senátor a v letech 1923–1925 ministr financí. Společenský adresář československý, roč. 1930–1931, s. 15.

¹¹⁵ Bechyni navštěvovali například historik prof. Jaroslav Goll; MUDr. Ladislav Haškovec, profesor neuropatologie s rodinou; J. Hevera starší, redaktor Československé politiky a vrchní rada tiskové služby prezidia a ministerské rady nebo JUDr. Petr C. Nesý, advokát a člen kárného senátu Nejvyššího soudu. Josef KLIK (ed), Listy úcty a přátelství, s. 645, 655–656; Společenský adresář československý, roč. 1930–1931, s. 82, 90, 180.

¹¹⁶ Jindřichův Hradec navštěvoval například architekt a malíř Vlastislav Hofman. Společenský adresář československý, roč. 1930–1931, s. 93.

¹¹⁷ Sušice byla letním sídlem pro Jana Kunce, hudebního skladatele a ředitele Státní konzervatoře v Brně. Společenský adresář československý, roč. 1930–1931, s. 146.

¹¹⁸ Petr ZÍDEK, Po boku našich premiérů. Třiatřicet manželek našich premiérů (1918–2012). Euromedia Group, Praha 2012, s. 68–89, 183–193.

¹¹⁹ Jiří Stanislav Guth-Jarkovský dokonce k těmto lázním ve svém Turistickém katechismu dodával, že „jejich správy přikře se staví vůči živlu českoslovanskému“. Jiří GUTH-JARCOVSKÝ, Turistický katechismus, s. 125.

oblastech.¹²⁰ Některá lázeňská města byla spojena jak s léčením (Luhačovice, Poděbrady, Piešťany), s pobyty na nemocenskou pokladnu, tak i s letním pobytem, který se však týkal spíše movitějších rodin.

¹²⁰ Jednalo se například o Velichovky (v blízkosti Jaroměře), Potštýn nad Orlicí (dnes Potštejn, leží v blízkosti Rychnova nad Kněžnou), Toušeň (dnes Lázně Toušeň, leží nedaleko Brandýsa nad Labem a relativně blízko Prahy), Sedmihorky-Podháj (nedaleko Turnova), Železnici (v blízkosti Jičína), Sv. Jana pod Skalou (u Berouna), Běloves u Náchoda, Bělhrad (dnes Lázně Bělhrad, leží na Jičínsku), Šternberk u Slaného, Tišnov u Brna, Rožnov pod Radhoštěm aj. Jiří GUTH-JARCOVSKÝ, Turistický katechismus, s. 125.

4. Stručný vývoj navštěvování letních bytů do roku 1918.

Odjet na léto na venkov nebyla žádná novinka. U šlechty se tento zvyk objevil již v raném novověku a podržela si ho až do hromadného přesunu majetku v poválečném období, ale kvalitativní změna nastala v průběhu 19. století, kdy nově se utvářející občanská společnost začala kopírovat šlechtické vzory a zřizovat si letní příbytky, vily a podnikat výlety do přírody. Navazovaly tak na zvyky měšťanů již z 18. století, kteří mnohdy s oblibou dělali výlety do přírody. Nadšení z přírody tak již mělo velkou tradici. Pozvolný rozvoj vyjíždění na venkov závisel ve velké míře na finanční soběstačnosti rodin, dostatku volného času a jistou roli hrála i velkoměstská mentalita. V následující kapitole půjde o to připomenout některé základní rysy jednotlivých desetiletí ve vztahu k výjezdům na venkov a především vztahy k letním bytům jako takovým od poloviny 19. století.

4.1. Šedesátá léta 19. století.

Některé movitější a lépe postavené rodiny navštěvovaly venkov již v době předbřeznové a tento trend pokračoval i v 50. letech 19. století, výrazný impuls k jeho většímu rozvoji však přišel až v souvislosti s hospodářským růstem (tzv. Gründerské období) a s prudkým rozmachem železnice během 60. a 70. let 19. století. Železnice zpřístupnila mnohé vzdálenější kraje a zároveň umožnila pravidelný a rychlý odvoz do požadované lokality. Následkem toho si bohatší pražští měšťané poměrně živelně stavěli vilky v obcích v blízkosti železnice (především oblast u řeky Berounky) a „kolonizovali“ si jednotlivé vesnice.

Zatímco v rakouských zemích se ježdění na letní byty do širokého okolí velkých měst objevilo u tzv. druhé společnosti ve velké míře již v 60. letech 19. století,¹²¹ české prostředí na nové volnočasové trendy reagovalo opožděně. Dříve si vilové a zahradní kolonie budovali čeští Němci (již v 60. letech), kteří měli lepší ekonomické zázemí (velkopřemysl, velkoobchody). Přesto už dovolená na letním bytě někde na venkově byla v povědomí českého obyvatelstva. V roce 1862 věnoval luftňákům jeden ze svých fejetonů i Jan Neruda, což svědčí o tom, že fenomén mezi Pražany již zapustil své kořeny.¹²² Češi přitom ve velké míře napodobovali pražské Němce, kteří směřovali

¹²¹ Hanns HAAS, Die Sommerfrische – Ort der Bürgerlichkeit. In: In: Hannes STEKL (Hg), „Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit“ Bd. 2 Bürgertum in der Habsburgermonarchie. Böhlau, Wien, Köln, Weimar 1992, s. 364–377.

¹²² Jan NERUDA, Tak zvaní „luftňáci“, in: K. ROŽEK (uspořádal), Žertem do pravdy. Sebrané spisy Jana Nerudy, řada I., 28. díl. F. Topič, Praha 1912, s. 39–42 (Text byl poprvé zveřejněn 17. 8. 1862 v časopise Hlas).

především do Bubenče. Inspirace německým měšťanstvem, které mělo nejen lepší finanční postavení, ale i vyšší kulturní rozhled, byla však velmi pozvolná. Mnoho zámožných Čechů a řada obchodníků a živnostníků vzešlých z malých poměrů raději šetřila a z Prahy nevyjížděla. Je třeba připomenout, že v této době teprve docházelo k určité čechizaci pražských měšťanů. Praha této doby byla ostatně spíše největší z českých maloměst, jak se s oblibou říkalo.¹²³

Rozvoj samotných letovisek mohl nastat až se zájmem návštěvníků, a proto se v 60. letech ještě nevzniklo příliš mnoho letovisek a spíše se jen sem tam objevovaly první jednotlivé vily, které pro samotné obce ještě nic neznamenal. Výjimku tvořily německé zahradní čtvrti na způsob Bubenče a kontinuálně pokračoval zájem o nedělní výlety do okolí Prahy známý již od 18. století, který se zvyšoval s možností využití vyhlídkové paroplavby po Vltavě.

4.2. Sedmdesátá a osmdesátá léta 19. století.

Určitý zlom nastal až v 70. letech 19. století, kdy se Pražanům venkov stále více přibližoval díky budování nových železničních spojů. Letní hosté nacházeli zaujetí v pobytu na venkově a začínali si budovat vlastní vily.¹²⁴ Stavba letních vil se však zdaleka netýkala jenom Pražanů a pražského okolí, letní vilové kolonie se rodily v různých částech Předlitavska. Výrazněji se však fenomén stavění letních venkovských vil projevil v rakouských zemích, kde od 60. do 90. let 19. století vzniklo kvůli finančně lépe zabezpečenému rakouskému měšťanstvu velké množství soukromých architektonicky zajímavých staveb.¹²⁵

¹²³ Ignát Herrmann poznamenává, že v té době ještě Pražané v podvečer vynášeli lavice na chodníky z domu a sedávali venku před domem. Ignát HERRMANN, *Ze zlaté Prahy*. Svoboda, Praha 1970, s. 74–75 (1. vydání r. 1924 pod názvem *Před padesáti lety*). Stejný večerní rituál se udržoval ještě těsně před vypuknutím 1. světové války v některých českých maloměstech, jak to zachytil Karel Poláček ve svém románu *Okresní město*. Karel POLÁČEK, *Okresní město*, Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1994. (Text byl poprvé zveřejněn v Lidových novinách na pokračování v roce 1936, 1. knižní vydání r. 1936).

¹²⁴ Ignát Herrmann vzpomínal na náhlé překotné budování vil v okolí Prahy ve své knize *Před padesáti lety*: „*Ach Všenory!* A ponenáhu tam vyvstávaly jednotlivé vily bohatších průmyslníků, živnostníků a velkoobchodníků. Ojedinělí občané šli ještě o stanici dále a vybuodovali si letohrádek v Dobřichovicích, a nejpodnikavější zajížděli až do Řevnic – třicet kilometrů od Prahy. Na druhé straně počali se jednotlivci usazovat v Podbabě, Podhůří, v Roztokách.” Ignát HERRMANN, *Ze zlaté Prahy*, s. 73–74.

¹²⁵ Eva PUSCH – Mario SCHWARZ, *Architektur der Sommerfrische*. Niederösterreichisches Pressehaus, St. Pölten, Wien 1995, s. 69–109.

V 80. letech pak docházelo k budování dalších nových letovisek v okolí větších měst, (zvláště Prahy, Brna,¹²⁶ Ostravy apod.) a k zakládání mnoha vilových čtvrtí. Za vznikem prvních vil často stály osobnosti s poměrně slušným kapitálem, díky kterému skoupily některé místní pozemky a vybudovaly zárodky budoucích vilových kolonií. Tyto osobnosti většinou vybudované vily rozprodaly nebo pronajímaly, čímž se jim vracely investiční náklady stavby. V jiných případech zase šlo o stavbu vily pro čistě soukromé účely. Těch však postupem doby přibývalo tolik, že se dalo v následných obdobích rovněž hovořit o vilových koloniích. Velké popularitě, byť ne tak masové, se těšily i některé vzdálenější lokality a rovněž zemědělské statky, kam přijížděli měšťané spříznění s tamějším prostředím zpravidla příbuzensky nebo přátelsky.¹²⁷ Pobyty na letních bytech se však stále týkaly jen úzké vrstvy lépe postavených obyvatel měst, z nichž se celá řada politicky nebo kulturně angažovala.¹²⁸

Ve stejné době začala vznikat organizační struktura Klubu českých turistů. Klub hodlal poskytnout lepší podmínky pro populární pěší turistiku. Ihned po svém založení v roce 1888 provedl první značení cest a založil několik studentských nocleháren. Již v roce 1889 započal vydávat vlastní měsíčník s názvem *Časopis turistů*, ve kterém informoval o zakládání nových turistických chat, o novém značení turistických cest a o různých místech vhodných k navštívení. První značené oblasti (okolí Štěchovic, Karlštejna, Řevnic a Zbraslavi) byly zároveň vznikající letoviska, kde se koncentrovalo velké množství letních hostů. Klub tak v podstatě navazoval na dřívější soukromé aktivity nejen svých členů, ale také různých provozovatelů četných zařízení, kteří vycítili v turistických aktivitách hospodářský zisk pro své podniky a zařízení. Turistika byla dokonce vnímána jako jeden z prvků osamostatňující se české národní společnosti.¹²⁹

¹²⁶ Brněnské měšťanstvo bylo převážně německojazyčné. Lukáš FASORA, *Dělník a měšťan. Vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2010, s. 178–188.

¹²⁷ Do rodinné statku Augusta Švagrovského, mecenáše české kultury, například přijížděl na léto Jan Neruda, který zde napsal svou básnickou sbírku *Písně kosmické*. Statek se nacházel v Bechlíně nedaleko Roudnice nad Labem. Nina MILOTOVÁ, *Kulturně politické aktivity českého národního hnutí na Podřipsku v letech 1860–1914*. *Moderní dějiny*, roč. 19 (2011), č. 1, s. 1–46.

¹²⁸ K tomu srov. například: Zlatuše HOUDKOVÁ, *Všední život Františka Ladislava Riegra a jeho rodiny na letním bytě v Malči v letech 1862–1903*. *Opera historica 4, Příspěvky ke každodenní kultuře novověku*. České Budějovice 1995, s. 253–265.

¹²⁹ Milena LENDEROVÁ - Tomáš JIRÁNEK - Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Karolinum, Praha 2009, s. 350–351; Josef BROŽ, *Turistika*, in: *Československá vlastivěda*. Svazek X., Osvěta. Sfinx, Praha 1931, s. 558–583.

Klub českých turistů se v následujících letech podílel na zvelebení českého venkova nejen pro potřeby turistů, ale i pro hosty letních bytů.¹³⁰

4.3. Devadesátá léta a přelom století.

Během 90. let a přelomu století pokračoval nejen kvantitativní, ale i kvalitativní růst letních sídel a letovisek, a stejně tak rostl i zájem o letní pobyty. Začal být kladen důraz i na hygienické poměry venkova a na kvalitu poskytovaných služeb. Kvalita služeb se v jednotlivých obcích zvyšovala, což se projevovalo zaváděním poštovních úřadů, zřizováním nových restauračních zařízení pro potřeby letních hostů, vznikem hotelů a zakládáním okrašlovacích spolků, které měly dbát na čistotu obce a podílet se na opravách a vzniku nových cest, silnic, budov apod. Velká vlna zakládání okrašlovacích spolků vrcholila v roce 1904 ustavením Svazu českých okrašlovacích spolků v Království Českém pod vedením českého profesora románských jazyků a zakladatele okrašlovacího spolku v Potštejně Jana Urbana Jarníka (1848–1923).¹³¹ Stoupající zájem o letní byty také vedl ke zřizování nejrůznějších obchodů v obcích, které by poskytovaly hostům potřebné zboží (řezník, koloniál atd.).

Nový rozměr letoviska vytvořily bezpochyby místní říční lázně, které začaly v některých letoviskách ve velké míře vznikat právě v 90. letech 19. století nebo na začátku nového století a souvisely se zvyšujícími se požadavky na hygienu. Zakládání lázní, někdy pouze ve významu koupališť, jindy jako zařízení využívajících léčebných zříděl, souviselo s obecným trendem zvyšovat vybavenost lokality.¹³² Vznikající lázně v okolí Prahy (lázně se objevovaly podobně například i ve východních Čechách nebo na střední Moravě) lákaly české méně zámožné rodiny, aby pobýly na čerstvém zdravém venkovském vzduchu a dopřály si odpočinku za menší peníz. Zároveň řada rodin usilovala o zprostředkování venkova dětem. Významným rysem období před první světovou válkou byla také jistá nacionalizace letovisek, která zřejmě souvisela se snahou vytvořit české lázeňství. S tím souvisela i dobová kritika němčení v nacionálně českých

¹³⁰ Vratislav PASOVSKÝ, Zkušenosti z letního pobytu na českém venkově. Časopis turistů, roč. 11 (1899), č. 12, s. 5–6.

¹³¹ Václav MATOUŠEK, Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální. Krigl, Praha 2010, s. 196–197.

¹³² Karel MAIER, Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938. Academia, Praha 2005, s. 93–96.

letoviskách, objevovaly se však i protižidovské nálady,¹³³ které však rozhodně nebyly nějakým specificky českým jevem.¹³⁴

Souběžně s budováním vil pokračoval i zájem o výlety do blízkého okolí. Pro mnohé rodiny byl výlet nebo aspoň procházka městem na tzv. korzo součástí nedílnou nedělního odpoledne, přičemž masovost tohoto zájmu v následujících letech rostla především v důsledku zlepšující se životní úrovně nižších sociálních skupin.

4.4. Před vypuknutím 1. světové války.

K určitým změnám došlo v roce 1905, kdy byl zaveden čtyřicetihodinový nedělní klid v živnostenských a průmyslových podnicích, což mělo vliv na rozvoj sportovních aktivit, pořádání výletů a zvýšený zájem o návštěvu letovisek mezi těmito vrstvami obyvatelstva.¹³⁵ Významnějším impulzem pro pobyt mimo město byl však zákon o obchodních pomocnících č. 20/1910 ř. z., který přiznával zaměstnancům ve vyšších službách nárok na placenou dovolenou,¹³⁶ což přispělo ke vzniku nové střední třídy, která více disponovala volným časem.

Vytvářela se i organizační struktura zprostředkovávání letních bytů, různé okrašlovací spolky vypracovávaly seznamy volných letních bytů a potencionální hosté tak již nemuseli objíždět letní sídla zařizovat si pobyt osobně na místě.¹³⁷ V Praze za tímto účelem vznikl již v roce 1908 odbor pro zprostředkování letních bytů působící při Ústavu Královského hlavního města Prahy pro zprostředkování bytů.¹³⁸ Mnohé rodiny sice stále ještě raději letovisko samy navštívily a osobně se dohodly, jiné zůstávaly věrné svým oblíbeným letoviskům, přesto v posledních letech před vypuknutím 1. světové války zájem o letní byty rok od roku zřejmě mezi úřednickými vrstvami narůstal a agenda letních bytů se zvětšovala.¹³⁹ I díky tomu celá řada letovisek prosperovala a zdá se, že

¹³³ Hugo BENDA, Antisemitism na letních bytech. Národní listy, 27. 8. 1912, roč. 52, č. 236, s. 2 (večerní vydání).

¹³⁴ V roce 1921 se obecní výbor v Greinu na Dunaji v Horních Rakousích jednomyslně usnesl, že nikdo v obci nesmí pronajmout letní byt židovi. Srov. Pozoruhodné usnesení. Český deník, 9. 7. 1921, roč. 10, č. 186, s. 5.

¹³⁵ Jan ŠTEMBERK, Fenomén cestovního ruchu. Možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu. Vysoká škola obchodní, Praha 2009, s. 50.

¹³⁶ Milena LENDEROVÁ - Tomáš JIRÁNEK - Marie MACKOVÁ, Z dějin české každodennosti, s. 272–274.

¹³⁷ Jan KAMENICKÝ, Krátká kapitola o letních bytech. Národní listy, 28. 3. 1912, roč. 52, č. 86, s. 1 (večerní vydání).

¹³⁸ Odbor zahajoval svou činnost 19. dubna 1908. Sídli v Betlémské ulici a spolupracoval s okrašlovacími spolky nebo obcemi nabízejícími letní byty. Viz: Sprostředkování letních bytů. Plzeňské listy, 2. 4. 1908, roč. 44, č. 77, s. 4.

¹³⁹ Správní rada ústavu všeobecné bezplatné sprostředkování služby a práce. Věstník obecní Královského hlavního města Prahy, roč. 18, č. 6, s. 122 (6. 4. 1911).

těsně před první světovou válkou si držela stálou klientelu a udržovala slušnou úroveň, kterou si vybudovala v devadesátých letech 19. století.

V souvislosti s expanzí českého finančního kapitálu mimo české země a s ním spojeným zasahováním českých podnikatelů do budování infrastruktury cestovního ruchu na jaderském pobřeží¹⁴⁰ můžeme hovořit o boomu zahraničních cest a dovolených. Nejznatelněji se to projevilo na Istrii, kde vznikaly nejen české sruby, ale i hotely, restaurace a řada dalších služeb. Oblíbeným se stalo zvláště letoviště Baška na poloostrově Krk, kde se první Češi objevili už v roce 1909. Následujícího roku pak český podnikatel Emil Geistlich založil Chorvatsko-české mořské a klimatické lázně Baška. Češi se zde již před první světovou válkou stali výsadními hosty,¹⁴¹ a to nejen na Bašce, ale i v dalších jihoslovanských lokalitách.¹⁴²

Vedle rozvoje rekreace na letních bytech na přelomu 19. a 20. století se ve stejném období objevovaly také tendence nabídnout dětem a dospívající mládeži organizovanou zábavu, jejichž výsledkem bylo zřizování letních osad. Tento proces pokračoval i v období první republiky.¹⁴³

4.5. První světová válka 1914 – 1918.

Letní sezóna roku 1914 již navždy zůstala nesmazatelně ve vzpomínkách všem jeho účastníkům.¹⁴⁴ Zpráva o atentátu a smrti následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este udeřila jako blesk z čistého nebe¹⁴⁵ a po ní následoval měsíc nejistoty, co bude dál.

¹⁴⁰ K tomu blíže např. Jan HÁJEK, Vývoj peněžní a úvěrové soustavy. Od přelomu století do r. 1914, in: Ivan JAKUBEC – Zdeněk JINDRA, Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie. Karolinum, Praha 2006, s. 347–362; Jan HÁJEK, Zahraniční expanze a posilování národního sebevědomí českých bank, in: František VENCOVSKÝ – Zdeněk JINDRA – Jiří NOVOTNÝ – Karel PŮLPÁN – Petr DVORÁK a kolektiv, Dějiny bankovníctví v českých zemích. Bankovní institut, Praha 1999, s. 173–177.

¹⁴¹ Srov. Ladislav CHRUDINA, Slečna doktorica. Příběh české lékařky na chorvatském ostrově. Sdělovací technika, Praha 2004; Jan ŠTEMBERK – Ivan JAKUBEC, Češi, Čechoslováci a slovanský jih. Trendy v cestovním ruchu a lázeňství v první polovině dvacátého století, in: Dagmar BLÜMLOVÁ – Petr KUBÁT a kol., Čas zdravého ducha ve zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století, Jihočeský sborník historický – Supplementum 3, České Budějovice 2009, s. 251–271; Pavlína FORMÁNKOVÁ: Jak Emil Geistlich naučil Čechy jezdit na Jadran. Zakladatel „českých mořských lázní“ v Chorvatské Bašce. Dějiny a současnost, roč. 29 (2007), č. 7, s. 24–27.

¹⁴² Podrobněji ke konkrétním hotelům: Lenka BERGMANOVÁ, Počátky českého turistického zájmu o jihoslovanské země, zejména o pobřeží Jaderského moře. Diplomová práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2010.

¹⁴³ Milena LENDEROVÁ - Tomáš JIRÁNEK - Marie MACKOVÁ, Z dějin české každodennosti, s. 272–274.

¹⁴⁴ Stefan ZWEIG, Svět včerejška. Torst, Praha 1994, s. 188–206; Vladimír VONDRÁČEK, Lékař vzpomíná (1895–1920). 2. Vydání. Avicenum, Praha 1978, s. 267–269.

¹⁴⁵ Šok z atentátu je v literatuře hojně popisován, zajímavým způsobem ho líčila i beletrie, např. Jaroslav HAŠEK, Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. Díl I–II. Odeon, Praha 1968; Karel POLÁČEK, Okresní město, s. 269–270. Například v Senohrabech se letní hosté o atentátu dozvěděli při

Veškeré diskuse a úvahy o budoucnosti ukončilo až vyhlášení války Rakouska-Uherska Srbsku 28. července 1914. Válečný konflikt zatím netušených rozměrů se rozhořel a zasáhl osudy většiny obyvatel Rakouska-Uherska.

Náhlé změny na mezinárodním poli měly dopad i na kulturu volného času. Léto 1914 se zapsalo jako zvláštní letní sezóna, v průběhu které musely mnohé rodiny nakvap opouštět svoji letní dovolenou,¹⁴⁶ a která vrcholila odváděním na frontu a uzavíráním hranic.¹⁴⁷ To negativně poznamenalo i samotná letoviska. Válečný konflikt znamenal výraznou změnu poměrů ve všech složkách života. Zatímco mnoho mužů bylo odvedeno na frontu, ženy v zázemí se soustředily především na zajištění potravin, kterých v souvislosti se zásobovacími problémy monarchie rychle ubývalo. Měnily se role ve společnosti. Mnohé ženy se také zapojily do pracovního procesu ve větší míře, než si dokázaly dříve představit. Týkalo se to však především dělnických vrstev.¹⁴⁸ Stále však panovaly značné rozdíly mezi jednotlivými vrstvami obyvatelstva, což se projevovalo mimo jiné i pobyty na letních bytech.

Zhoršená hospodářská situace, především v závěru války příliš nepřála letním dovoleným¹⁴⁹ a s tím spojeným volnočasovým aktivitám, přesto nelze tvrdit, že by vůbec neprobíhaly. Aktivně působily některé oddíly skautů. Zde se jednalo však v drtivé většině o aktivitu dětí a mládeže vesměs z Prahy.¹⁵⁰ Návštěvy letních hostů neustaly ani v době války, jejich počet se však radikálně zmenšil. Letní byty například během války pravidelně navštěvoval univerzitní profesor a lékař, odborník na vnitřní lékařství, Ladislav Syllaba se svou rodinou, který trávil své letní pobyty za války ve Všenorech.¹⁵¹ Pobyty dalších univerzitních profesorů na letních bytech v době války svědčí o tom, že ne všichni přišli o tuto výsadu.¹⁵² Ztížená hospodářská situace však doléhala i na ně¹⁵³ a

slavnostním otevírání říčních lázní. SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Senohraby, Kronika obce Senohrab, díl I. (do roku 1950), s. 155–156.

¹⁴⁶ Vladimír VONDRÁČEK, *Lékař vzpomíná (1895–1920)*, s. 269–271.

¹⁴⁷ Již 25. července 1914 bylo brancům zakázáno překračovat hranice, později se však omezení dotklo prakticky všech obyvatel. Jan RYCHLÍK, *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2007*, s. 9–11.

¹⁴⁸ Rudolf KUČERA, *Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2013, s. 93–123.

¹⁴⁹ Něco jiného pochopitelně byly dovolené pro vojáky z fronty. Z hlediska kultury volného času jsou však důležitější poměry v zázemí.

¹⁵⁰ Josef CHARVÁT, *Můj labyrint světa. Vzpomínky, zápisky z deníků*. Galén, Praha 2005, s. 50–51.

¹⁵¹ ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav deník, zápis z 18. 9. 1918 (neuspořádáno).

¹⁵² L. Syllaba se stýkal za války na letním bytě například s rodinami profesora římského práva Josefa Vančury nebo profesora všeobecných dějin Josefa Šusty. O častých výjezdech na letní byty dalších osobností z univerzitního prostředí svědčí i korespondence historiků Jaroslava Golla a Josefa pekaře z let 1914–1918, kteří zmiňují řadu svých kolegů. Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*. Vyšehrad, Praha 1941, s. 585–618.

mnohdy museli podstatnou část svých dovolených věnovat shánění potravin za neustále rostoucí ceny.¹⁵⁴ Pořád to pro ně bylo ale lepší, než pobývat ve městě a pokud mohli, prodlužovali pobyt na venkově co nejdéle.¹⁵⁵

Mnozí majitelé venkovských sídel mohli využít své domy k tomu, aby se přiblížili k venkovu v době nedostatku potravin, kde byla potencionálně menší bída než ve městech. Trvalý přesun na venkov jim sice umožňoval chovat drobné zvířectvo, zároveň to ale ztěžovalo jejich dojíždění do zaměstnání. Proto se snažili, aby rodina pobývala na venkově alespoň přes léto. Venkovské obyvatelstvo využívalo relativního dostatku potravin a obohacovalo se na černém trhu na úkor městských obyvatel.¹⁵⁶ V některých případech se tak drasticky projevilo „egoistické chování venkova“, jeho stinné mravní stránky a nedostatek sociálního citění.¹⁵⁷ Vyplývalo to však z těžkých poměrů venkova, který rovněž trpěl válečným hospodářstvím. Mnozí jedinci dokázali této situaci využít ve svůj prospěch.¹⁵⁸

¹⁵³ Situace se horšila každým rokem, František Weyr ve svých pamětech zaznamenal pokoutní shánění potravin letními hosty zvláště až v roce 1916 a pak v následujících válečných letech, přičemž připomínal, že reakce místních obyvatel vůči letním hostům byla spíše podrážděná a nenávistná. František WEYR, *Paměti 2. Za republiky (1918-1938)*. Atlantis, Brno 2001, s. 384, 390.

¹⁵⁴ „*S kuchyní a se zásobováním je to kříž. Brambory nejsou, včera žena sehnala ve vesnici hodinu vzdálené čtyři kila a slib dalších čtyř kil. Všecko je strašně drahé – máslo až 30 a 32 korun kilo, za mouku chtějí až deset korun za kilo, vajíčko jedno za 70 hal [ěřů], kilo brambor 1 koruna 40 hal[ěřů], kilo hrušek také tak. Sami jsme doposud všecko dostali o něco levněji než Jiří, prostřednictvím starých mých klientů. Ale jak to bude dále?*“ ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, korespondence 25. 8. 1917 (neuspořádáno).

¹⁵⁵ Historik Jaroslav Goll si ve svých dopisech Josefu Pekařovi v srpnu 1918 nad bídnou zásobovací situací posteskl: „*Smysl mého života pomalu bude jen starost o mouku, brambory et qaedam alia*“. V následujícím dopise však dodával: „*Chceme zde zůstat tentokráte co možná dlouho. Do Prahy nic neláká. Zde není tolik starosti o jídlo a tolik strachu před hladem.*“ Josef KLIK (ed), *Listy úcty a přátelství*, s. 617–618.

¹⁵⁶ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a velká válka 1914–1918*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 246–269.

¹⁵⁷ Inocenc Arnošt BLÁHA, *Sociologie sedláka a dělníka. Příspěvek k sociologii společenských vrstev*. Orbis, Praha 1925, s. 92–93.

¹⁵⁸ K venkovské mentalitě srov. Např. Josef PETRÁŇ, *Dvacáté století v Ouběnicích. Soumrak tradičního venkova*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, s. 139–162.

5. Letní byty v kontextu první republiky (1918-1938) a doba následující.

5.1. Za první republiky.

První republika přinesla rozsáhlé změny v politické, sociální i hospodářské situaci českých zemí. Atmosféra nového státu značně ovlivnila i kulturu volného času na letním bytě, byť celá řada prvků zůstávala stejných jako před rokem 1914 a spíše se jen delegovala mezi stále širší vrstvy. Na problematiku letních bytů této doby však nelze hledět jako na jednoditou záležitost. V průběhu sledovaného dvacetiletí se kultura pobytů na letních bytech měnila, což souviselo nejen s hospodářskými a sociálními poměry mladé republiky, ale rovněž s dobovými trendy, které částečně svědčí o proměně mentality letních hostů, ale i venkovského obyvatelstva nabízejícího letní byty.

V prvních letech měla na pobyty letních hostů vliv poválečná hospodářská situace. Městské obyvatelstvo ohrožovala španělská chřipka, atmosféru zhoršovala rostoucí nezaměstnanost a hladové demonstrace. Nadšení z nového samostatného státu se mísilo se zklamáním z neutěšených poměrů a s touhou vybudovat sebevědomý fungující stát. Náladu poznamenávala únorová měnová reforma Aloise Rašína a s ní spojené obavy o budoucnost, pokračující masové demonstrace dělnictva, snahy o pozemkovou reformu a první obecní volby v červnu 1919. Po válečném napětí však zároveň přicházelo určité uvolnění, otevírala se nová kina, kabarety a lidé opět zatoužili strávit svou dovolenou v klidu venkova na letním bytě.

Zatímco dobře situované městské rodiny, disponující vlastní nemovitostí na venkově již z dřívější doby, jen pokračovaly v navštěvování oblíbeného venkovského zátíší, některé finančně slabší rodiny se k návštěvě letního bytu vracely po delší pauze nebo s pobytem teprve začínaly. První letní sezónu ještě do značné míry ovlivňovalo problémové zásobování obyvatelstva, které se projevovalo například nedostatkem masa.¹⁵⁹ Movitějším rodinám mohl komplikovat situaci zákaz používání automobilů k soukromým účelům platný od 22. května 1919,¹⁶⁰ který se nakonec protáhl až do 4. března 1921.¹⁶¹ Je ovšem otázka, jestli se tento zákon v praxi nějak projevil. Lze předpokládat, že spíše ne. Navíc podstatná část obyvatelstva ještě autem nedisponovala. Délka platnosti zmiňovaného zákona ne náhodou kopíruje období označované Zdeňkem

¹⁵⁹ Archiv Národní galerie Praha, fond Antonín Matějček, AA 3571/I. 1 a, inv. č. 235–254.

¹⁶⁰ Sbíрка zákonů a nařízení ČSR 1919, Praha 1919, Nařízení vlády ČSR č. 258/1919 Sb. o zákazu jízdy soukromými osobními automobily.

¹⁶¹ Sbíрка zákonů a nařízení ČSR 1921, Praha, Nařízení vlády republiky Československé č. 92/1921 Sb.

Kárníkem jako doba založení státu.¹⁶² V této době byly zřejmě ještě příhodné podmínky pro nákup vlastní nemovitosti na venkově za poměrně dostupnou cenu.¹⁶³

Mnohým letoviskům chvíli trvalo, než se jim navrátil předválečný lesk. Záhy se však objevila konkurence v podobě slovenských lázní a letovisek. Před rokem 1918 nebylo Slovensko českými turisty příliš navštěvováno, neboť se nacházelo v uherské části monarchie. Nyní se však návštěva rakouských a slovinských Alp nebo Jaderského pobřeží poněkud zkomplikovala nutným překračováním hranic, vízovou povinností či změnou měny a naopak se otevřela cesta do slovenských hor.¹⁶⁴ Oblíbenost slovenských destinací souvisela nejen s horskou turistikou, ale i s rostoucí popularitou zimních sportů mezi středními vrstvami.¹⁶⁵ Lyžování lákalo především mladé lidi ze zajištěných rodin, předpokládalo totiž dostatek volného času i v zimě, kterým například dělnictvo nedisponovalo, ale i potřebné finanční prostředky k dopravení se do zimního střediska a na nákup či zapůjčení lyžařského vybavení.¹⁶⁶

Rostoucí zájem o zimní sporty však neměl příliš vliv na letní letoviska, pokud se jejich provozovatelé nepokusili v nich vytvořit celoroční rekreační zónu. To se podařilo například obcím jihovýchodně od Prahy (Mnichovice, Říčany, Senohraby), kam jezdili Pražané za zimními sporty již před vznikem republiky.¹⁶⁷ Tyto obce nejen že ležely v kopcovité krajině vhodné k lyžování či sáňkování, ale navíc se nacházely poměrně

¹⁶² Zároveň omezení jízdy souviselo především s mezinárodní situací, neboť vzhledem k probíhající polsko-ruské válce nebylo vyloučeno vojenské zapojení Československa. V takovém případě stát potřeboval dostatek benzínu i vozidel. Zdeněk KARNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938)*. I. díl. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Libri, Praha 2003.

¹⁶³ Botanik Bohumil Němec vzpomínal, že na jaře roku 1919 zakoupil s manželkou vilu ve vsi Vyzlovka mezi Říčany a Kostelcem nad Černými lesy za 43 000 Kč a ještě léto onoho roku tam strávili svou letní dovolenou. Pochvaloval si přitom, že domek pořídili ještě velmi lacino. Václav PODANÝ – Jan JANKO – Hana BARVÍKOVÁ (ed.), Bohumil Němec: *Vzpomínky*. Archiv AV ČR, Praha 2002, s. 105.

¹⁶⁴ Jan ŠTEMBERK, *Za vysokými horami a slunnými plážemi*. Slovinsko jako destinace českých turistů v první polovině 20. století, in: Jan ŠTEMBERK a kolektiv, *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*. Vysoká škola obchodní, Praha 2012, s. 83–114.

¹⁶⁵ Karel CHODOUNSKÝ, *Rozhled po horách slovenských*. Časopis turistů, roč. 31 (1919), č. 3, s. 113–119;

Antonín ŠTANGLER, *Další lyžařská kapitola o Slovensku*. Časopis turistů, roč. 31 (1919), č. 3, s. 131–132.

¹⁶⁶ Jiří Syllaba vzpomínal, že jako mladý lyžoval již během první světové války a pak po roce 1918 jezdil lyžovat do Krkonoš, na Šumavu, zalyžoval si i v Jizerských a Krušných horách, Jeseníkách, ale také na Malé a Velké Fatře, či v Nízkých nebo Vysokých Tatrách. Jiří SYLLABA, *Úvahy a vzpomínky lékaře*. Avicenum, Praha 1992, s. 38. Jiří Hejda zase například líčil otřesný zážitek z lyžování v polovině 20. let, kdy jeho dcera málem přišla o oko. Jiří HEJDA, *Žil jsem zbytečně*. 2. vydání. Machart, Praha 2010, s. 144–145. I ve filmové tvorbě se připomínalo, že zimní sporty jsou v kurzu, přestože filmování v zimních podmínkách nepatřilo k těm nejlépeším. Snímek *Důvod k rozvodu* z roku 1937 se odehrával částečně na horách, populární komedie *To neznáte Hadimršku s Vlastou Burianem* zase končila záběrem, ve kterém se hlavní hrdina potácí na lyžích. Blažena URGOŠÍKOVÁ – Eva URBANOVÁ, *Český hraný film 1930–1945, II díl*. Národní filmový archiv, Praha 1998, s. 84–85, 353–354.

¹⁶⁷ Jiří GUTH-JARCOVSKÝ, *Turistický katechismus*, Baset, Praha 2003, s. 126. (1. vydání r. 1917).

blízko Prahy na frekventované železniční trati. Pražané si proto mohli přijet zalyžovat jen na neděli a večer se opět vracet domů. Obdobným způsobem se profilovala i oblast České Sibiře, která se nacházela rovněž ještě poměrně blízko Prahy.¹⁶⁸

Z denního tisku se zdá, že léta 1919 a 1920 byla na návštěvnost letních bytů ještě poměrně slabá.¹⁶⁹ Pravděpodobně převažovaly návštěvy majitelů vil, známých a rodinných příslušníků. Zájem rapidně vzrostl až v roce 1921, kdy se zároveň začaly zvedat i ceny za letní pobyt.¹⁷⁰ Poptávka po letních bytech značně stoupala i v následujícím roce, což zřejmě vedlo ke zvýšení počtu vyloupených domů ve městě v době, kdy lidé pobývali na letním bytě. S tím alespoň kalkulovala pražská firma s názvem Mezinárodní hlídací společnost, která v inzerci nabízela lidem, že jim pohlídnou dům nebo byt v době letní dovolené.¹⁷¹ Obdobné služby inzerovalo i Hlídací družstvo československých válečných invalidů v Plzni¹⁷² a nutno dodat, že občas ke krádežím v opuštěných bytech skutečně docházelo.¹⁷³ V letech 1921–1923 se stávala návštěva letního bytu evidentně fenoménem a módním trendem. Ve větší míře se začaly objevovat například módní rady pro ženy, co by si měly oblékat na letní byt.¹⁷⁴ Vliv na zvyšující se zájem o letní byty měla pravděpodobně zlepšující se hospodářská situace země. Cílem letních hostů se tak stávaly i vesnice, které do té doby expanzi „luftňáků“ vůbec neznaly.¹⁷⁵

Řada letovisek zaznamenávala návrat letních hostů a opětovný rozvoj stavebního ruchu. Obce přirozeně chtěly participovat na návštěvách letních hostů stejně jako provozovatelé letních bytů. Proto se například vedení obce Velké Kunčice pod Radhoští (dnes Kunčice pod Ondřejníkem), proslulého letoviska na Ostravsku, rozhodlo zpoplatnit provozovatelům letních bytů návštěvu letního hosta.¹⁷⁶ Zpočátku se zdálo, že tento krok Kunčice jako letovisko zcela ochromí, vzhledem k tomu, že ho však navštěvovala především exkluzivnější klientela, zpoplatnění provozu nakonec popularitu letního sídla

¹⁶⁸ Václav ŠMEJKAL, Zima v České Sibiři. Časopis turistů, roč. 52 (1940), č. 2, s. 34–35.

¹⁶⁹ Svědčí o tom inzerce letních bytů v Národní politice, v Lidových novinách a v Českém deníku z let 1919, 1920, které se co do počtu nedají s následujícími léty srovnávat.

¹⁷⁰ Zákon nabídky a poptávky. Národní politika, 13. 7. 1921, roč. 39, č. 190, s. 7, (ranní vydání pro Prahu).

¹⁷¹ Národní politika, 4. 6. 1922, roč. 40, č. 151, s. 12 (ranní vydání).

¹⁷² Pozor! Nejezděte na letní byt. Český deník, 28. 5. 1922, roč. 11, č. 145, s. 6.

¹⁷³ Sezónní krádež. Lidové noviny, 28. 7. 1926, roč. 34, č. 375, s. 5 (ranní vydání).

¹⁷⁴ Např. YVONA, Moda. Nedělní zábavná příloha Národní politiky, 21. 5. 1922, roč. 40, č. 186, s. 4.

¹⁷⁵ ROHOVÍN, Na letní byt! Český deník, 8. 7. 1923, roč. 12, č. 185, s. 3–4.

¹⁷⁶ Opatření proti letním hostům. Časopis Turistů, roč. 34 (1922), č. 4, s. 142.

nijak zvlášť neoslabilo.¹⁷⁷ Tento případ tak jen svědčil o mohutném rozmachu letních bytů na českém venkově.

Rostoucí zájem o pobyty na venkově reflektovalo i ministerstvo obchodu, které vydalo v roce 1922 výnos č. 39682/1922 stanovující penzionátům koncesní povinnost obdobně jako hotelům.¹⁷⁸

Po ustálení mezinárodních poměrů vešly do módy výjezdy do zahraničí, které pro česká letoviska představovala poměrně silnou konkurenci. O zájem turistů soupeřila Jugoslávie disponující celou řadou českých hotelů, penzionů a vil, ale také Itálie a Francie, která přitahovala vyšší vrstvy společnosti. Vzestup zájmu o zahraniční destinace lze datovat do roku 1921, kdy začal ve větší míře fungovat cestovní ruch do Jugoslávie. Hostům se tehdy mimo jiné znovuotevřel český hotel Baška a svojí činnost zahájil další český hotel Kupari–Srebrno nedaleko Dubrovníka. Čeští turisté využívali inflaci v zahraničí a dopřávali si levnější dovolené v Německu, Rakousku a Jugoslávii. Výraznou roli v zájmu o tyto země hrály přijatelné ceny. V souvislosti s československou deflací v letech 1922–1923 jejich reálná hodnota poklesla na takovou míru, že se k roku 1923 odhadovala návštěva Jadranského pobřeží až na 50 000 hostů z Československa.¹⁷⁹ Naproti tomu Mezi „lepšími lidmi“ byla od raných 20. let v kurzu především francouzská Riviéra,¹⁸⁰ která nabízela mnohem kvalitnější služby a počínaje rokem 1923 se stávala podle některých vzpomínek zřejmě ještě populárnější.¹⁸¹ Francie se těšila u vyšších vrstev zvláštní oblibě i díky mezinárodnímu spolenectví s Československem, které podporovalo kulturní provázání s českou kulturou.

Postupná elektrifikace českého venkova, která vrcholila právě ve 20. letech, zlepšovala služby a komfort pro letní hosty. Již po roce 1923 se ojediněle objevovaly v letních hospodách rozhlasové přijímače. Ve druhé polovině 20. let se pak rozhlas značně rozšířil nejen do domácností, ale i do hostinců ve výletních místech hojně navštěvovaných městskou společností.¹⁸²

¹⁷⁷ ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, novinový výstřížek: J. K., Prázdniny v Kunčicích pod Ondřejníkem. Moravsko-slezský deník, 25. června 1927, bez strany (neuspořádáno).

¹⁷⁸ Jan ŠTEMBERK, Fenomén cestovního ruchu, s. 89.

¹⁷⁹ Jan ŠTEMBERK, Fenomén cestovního ruchu, s. 256.

¹⁸⁰ Srov. Světozor, roč. 20 – 23, (1920–1923).

¹⁸¹ Jiří ZHOR, Lichnický notýsek. Dr. Václav Tomsa, Praha 1943, s. 36–38.

¹⁸² Jan PELIKÁN, Společnost jako prostředek rekreační, in: Rekreační v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 112–118.

Následkem prudkého rozvoje turistických oblastí vznikalo velké množství restaurací, hotelů a penzionů.¹⁸³ V příhraničních oblastech přitom stále pokračovala určitá rivalita českého a německého obyvatelstva, takže mnohdy ve stejné lokalitě existovaly vedle sebe hotely specializující se na německou a českou klientelu. Ve stejném duchu se také chovali provozovatelé soukromých letních bytů.¹⁸⁴ Objevovaly se však i snahy navštívit německé pohraničí a poznat blíže situaci, případně se přiučit němčině.¹⁸⁵

V polovině 20. let došlo k rozšíření volného času zákonem o placené dovolené pro zaměstnance, který vešel v platnost 1. května 1925.¹⁸⁶ Šest dní dovolené tehdy získali především soukromí úředníci a dělníci. Dělnické rodiny s dětmi však na letní byty příliš nejezdily, buď zůstávaly v době dovolené doma, nebo navštěvovaly své příbuzné na venkově. Výjimku představovaly jen rodiny nejlépe placených dělníků, které napodobovaly životní styl středních vrstev symbolizovaný pobytem na letním bytě.¹⁸⁷ Naopak mladší dělníci vyjížděli trampovat. Zavedení placené dovolené však pravděpodobně mělo vliv na postupné rozšíření chataření mezi dělníky.

Po roce 1926 do způsobu trávení volného času promluvil mírně se rozšiřující automobilismus. Řada příslušníků středních vrstev si pořídila automobil a přestávala tak být v cestě na letní byt závislá na vlakových spojích.¹⁸⁸ Díky tomu si mohli majitelé aut rozvrhnout čas podle svých představ. Automobilismus také vedl k tomu, že se letním sídlem mohly stát i takové lokality, kam nevedla železnice. Určitá motorizace se pochopitelně objevovala již dříve, na tomto principu se koneckonců rozvíjelo například letoviště Jevany, od poloviny 20. let však tento trend značně sílil obecně v celé Evropě.¹⁸⁹

Od počátku nového státu vznikaly postupně autobusové linky, které spojovaly větší město s jeho okolím. První vlna zřizování linek proběhla v letech 1919–1921. Následující pozvolné zřizování autobusových linek vrcholila opět silnou vlnou z let

¹⁸³ F. Petrovický již v roce 1925 upozorňoval na to, že v turistických lokalitách bývá problém získat hostinskou koncesi, zatímco živnost hotelová bývá zpravidla schválena, přestože v dané oblasti se množství hotelů již nacházelo. F. PETROVICKÝ, *Koncesní poměry*. Hostimil, roč. 42, č. 4, s. 41, (28. 1. 1925)

¹⁸⁴ J. KAMENICKÝ, *Nový svět v Krkonoších*. Časopis Turistů, roč. 34 (1922), č. 3, s. 85–88.

¹⁸⁵ Jiří MAREK, *Příběh z dovolené*, in: Jiří MAREK, *Panoptikum hříšných lidí*. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 7-14.

¹⁸⁶ *Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1925*, Praha 1925, zákon č. 67.

¹⁸⁷ Stanislav HOLUBEC, *Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2009, s. 151.

¹⁸⁸ Jan ŠTEMBERK, *Automobilista v zajetí reality. Vývoj pravidel silničního provozu v českých zemích v první polovině 20. století*. Karolinum, Praha 2008, s. 21.

¹⁸⁹ Václav KOCNIG, *Cizinci a ČSR. Přítomnost*, roč. 6, č. 29, s. 453-455 (26. 7. 1929).

1929–1931. Významným způsobem pak přibývaly autobusové spoje v průběhu celých třicátých let.¹⁹⁰

Druhá polovina 20. let byla mimořádně příznivá pro provozovatele letních bytů i pro budování nových vil.¹⁹¹ Stavební ruch korespondoval se všeobecnou hospodářskou konjunkturou po roce 1926 a s přesvědčením, že období blahobytu nebude narušeno. K roku 1928 uváděl Průvodce po letních sídlech 227 rekreačních sídel jenom v Čechách,¹⁹² ve skutečnosti však letní hosté navštěvovali mnohem větší množství obcí a městeček po celé republice, jisté oblíbené se těšila i některá slovenská letoviska. Podkarpatská Rus lákala svou romantickou a neporušenou přírodou, nehodila se však příliš pro rodinné dovolené kvůli zdlouhavé a otravné dopravě a také kvůli nedostatečné ubytovací kultuře na venkově. Český venkov si na příjezdy měšťanů již zvykl, oblast Podkarpatské Rusi na to však nebyla příliš připravena.

Hospodářskou konjunkturu druhé poloviny 20. let však záhy vystřídala hospodářská krize, která do té doby neměla obdoby. Samotný černý čtvrtek 24. října 1929, kdy došlo ke krachu na New Yorkské burze, československé odborníky nijak nevzrušil a dlouhou dobu se myslelo, že se jedná jen o přechodné problémy. Ještě v roce 1930 k žádným citelným změnám nedošlo a zdálo se, že světová hospodářská krize se Československu vyhne.¹⁹³ Letní sezóna na českém venkově vykazovala běžný stav návštěv shodný s předchozím rokem. Dříve se negativní důsledky krize projevíly na cestování do ciziny. Přesto českoslovenští hosté zůstávali Jugoslávii i nadále věrní a v průběhu první poloviny 30. let zde přes jejich celkový pokles patřili k nejčastějším hostům.¹⁹⁴ Někteří propagátoři pobytů u moře v Jugoslávii na začátku 30. let zdůrazňovali nejen atraktivitu jihoslovanského pobřeží, ale i hospodářský význam českých návštěv pro spřátelenou Jugoslávii.¹⁹⁵

Návštěvy letních bytů zpočátku nebyly příliš ohroženy, protože krize postihovala na začátku 30. let především dělnictvo z oblasti sklářství, kovoprůmyslu a průmyslu

¹⁹⁰ Martin HARÁK, Encyklopedie československých autobusů a trolejbusů. I. díl. Dodona, Praha 2005, s. 61–74.

¹⁹¹ Nad'a GORYCZKOVÁ, Ostravice – rekreační zázemí meziválečného Ostravska, Zprávy památkové péče, roč. 65 (2005), č. 5, s. 416–421.

¹⁹² Kapesní průvodce po letních sídlech, lázeňských místech a mořských lázních, roč. 21. Leschinger, Praha 1928, s. 60–142.

¹⁹³ Jakub RÁKOSNÍK – Jiří NOHA, Kapitalismus na kolenou. Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934. Auditorium, Praha 2012, s. 32–43

¹⁹⁴ Jan ŠTEMBERK, Fenomén cestovního ruchu, s. 99, 100, 257; Jan ŠTEMBERK – Ivan JAKUBEC, Češi, Čechoslováci a slovanský jih, in: Dagmar BLÜMLOVÁ – Petr KUBÁT a kol., Čas zdravého ducha ve zdravém těle, s. 267–268.

¹⁹⁵ Jedete-li k moři, tedy do Jugoslávie. Československo-jihoslovanská revue, roč. 2 (1931–1932), č. 7–8, s.

kamene.¹⁹⁶ Učitelé se nemuseli postupující krize obávat, protože počet učitelských míst určovala systemizace¹⁹⁷ a relativní klid si udržovalo rovněž úřednictvo a příslušníci svobodných povolání, kteří mnohdy patřili k elitám společnosti. Zřejmě první osobní projev krize pocítili úředníci na sklonku roku 1931, kdy přišli o vánoční přídavek. Dobové reakce úřednictva v některých případech údajně svědčily o tom, že se začínalo obávat poklesu svého sociálního postavení.¹⁹⁸ Jejich středostavovské postavení přitom symbolizoval právě pobyt na letním bytě. Následující rok nedostatek financí na výplaty státních zaměstnanců vedl společně s vnitrostranickými tlaky uvnitř Republikánské strany dokonce k politické krizi a demisi Udržalovy vlády.¹⁹⁹ V roce 1933 už mnohé rodiny raději zůstaly přes léto v Praze a koloval dokonce vtip, že letos pojedou Pražáci na dovolenou po Praze, protože je tam krásně a přes léto tam nebývá moc lidí.²⁰⁰ Znovu se krize výrazněji dotkla úřednictva téhož roku, kdy došlo k zastavení výplaty vánočního příspěvku státním úředníkům a od 1. ledna 1934 následovalo snížení platů.²⁰¹ Přesto úřednictvo jako celek letní byty navštěvovat nepřestalo a nadále tvořilo významný podíl mezi letními hosty., zvláště, když v době vrcholící krize přišel zákon o soukromých zaměstnancích z 11. července 1934, který zvyšoval délku dovolené. Změna se však týkala především výše postavených zaměstnanců zaměstnaných u firem, například obchodních cestujících nebo úředníků spořitelny. Zaměstnanci, kteří měli do té doby právo na 10 denní dovolenou, nyní získávali celých 14 dní. Zákon pak dále zvyšoval soukromým zaměstnancům volno ze dvou týdnů na tři a ze tří na čtyři, čímž se jim otevírala možnost strávit delší dovolenou na letním bytě, vyjet na delší dobu do zahraničí nebo rozkouskovat svoji dovolenou například mezi letní a zimní pobyt. Dělnictvu se však podmínky zlepšily jen nepatrně v závislosti na odsloužených letech, takže po šesti letech měl dělník právo na 7 dní dovolené, zatímco úředník spořitelny za stejnou dobu na 21 dní.²⁰²

¹⁹⁶ Jakub RÁKOSNÍK, *Odvracená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*. Karolinum, Praha 2008, s. 274–279.

¹⁹⁷ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938)*. III. díl. O přežití a o život (1936–1938). Libri, Praha 2003, s. 41.

¹⁹⁸ František FAJFR, *Úředníci do společné fronty s dělnictvem*. Čin, roč. 3, č. 14, (3. 12. 1931), s. 313–314.

¹⁹⁹ Václav PRŮCHA a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918–1992*. I. díl. Období 1918–1945. Doplněk, Brno 2004, s. 260.

²⁰⁰ Je však otázka, do jaké míry to byl problém postupující hospodářské krize. *Město a venkov*. Venkov, 5. 8. 1933, roč. 28, č. 181, s. 1–2.

²⁰¹ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938)*. II. díl. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930–1935). Libri, Praha, s. 441.

²⁰² Jan ŠTEMBERK, *Volný čas jako faktor limitující rozvoj cestovního ruchu (nástin právního vývoje v českých zemích)*. *Cestování včera a dnes*, roč. 2, č. 3, s. 55.

V souvislosti s vleklou krizí se však přístup k dovoleným trochu lišil od 20. let. Měnil se především styl letní dovolené, vždy ovšem v závislosti na movitosti, společenském postavení a aktuální situaci jednotlivých rodin. Zatímco některých se krize nijak nedotkla, mnohé rodiny se uskromnily a volily levnější byty, jiné si odpustily cestu do zahraničí, další raději investovaly do pronájmu letního domku na delší dobu než na jeden měsíc o letních prázdninách a některé zůstávaly přes léto ve městě. Výrazněji ovlivnila krize podnikatelskou sféru, která volila podobné strategie, jak ušetřit, ale zároveň se nepřipravil o dovolenou z důvodu prestiže a touhy si odpočinout. Ve stejné době rostla i popularita trampingu, který představoval podstatně levnější trávení volného času a mohl tak některé příslušníky středních vrstev inspirovat k novému způsobu trávení dovolené například právě v chatách.

Zdá se, že samotný provoz většiny místních letovisek v okolí větších měst i přes rostoucí krizi zůstal neotřesen, byť dílčím způsobem, zejména kupní silou letních hostů, se situace změnila. Zvláště menším sídlům v okolí větších měst nahrával fakt, že hosté nemuseli na svůj pobyt vynaložit tolik financí. Nejdražší položku letního pobytu tradičně tvořil nájem a cesta, samotný pobyt již nemusel být pro šetřivé rodiny nijak finančně náročný. Řada rodin jezdících pravidelně k moři mohla v rámci úsporných opatření nahradit svojí letní dovolenou na některé z riviér návštěvou českého venkova. Uskromnění řady občanů tak paradoxně vedlo ke znovuobjevení místních letovisek. Navíc je třeba poznamenat, že mnohá letoviska ve velké míře navštěvovala stálá klientela vázaná na danou lokalitu rodinnými vztahy, profesními vazbami nebo jinými dobrými kontakty a znalostí poměrů, a svých návštěv se nevzdávala ani v době vrcholící hospodářské krize. Velkou roli v pokračování návštěv jednotlivých lokalit hrál i fakt, že řada zámožných nebo dobře situovaných rodin vlastnila v těchto letoviskách vlastní letní vilu, a nebyl tedy důvod ji přestat navštěvovat.

Naopak lázeňství značně utrpělo nejen samotnou hospodářskou krizí, ale i uzavřením hranic s nacistickým Německem, odkud pocházelo velké množství klientů.²⁰³

Venkov postihla ve větší míře agrární krize, která začala již v roce 1928. V důsledku toho rostla na venkově touha po tom, aby byl navštěvován. Příjezd hostů na letní byt totiž alespoň částečně nabízel možnost venkovánům se finančně zahojit, protože jim hosté platili za nájem a nakupovali u nich potraviny. Další výdělek představoval případný prodej nebo pronájem zemědělsky neatraktivní parcely pro stavbu letního

²⁰³ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918-1938)*. III. díl, s. 76.

obydli.²⁰⁴ Se snahou zemědělců si tímto způsobem přivydělat pravděpodobně souvisel i boom výstavby víkendových domků ve 30. letech.²⁰⁵ Snaha přilákat nové hosty a udržet je co nejdéle se projevovala v různých aktivitách, které podnikali provozovatelé hotelů nebo letních bytů a vedlo to mnohdy ke zatraktivnění daných letovisek například vylepšením říčních lázní, zřízením nových sportovních prostor nebo organizací.²⁰⁶

Rekreační výstavba se však nesetkávala vždy jen s pochopením. Zvláště pro okolí Prahy se objevovaly názory, že by mělo dojít k jisté regulaci výstavby a tedy k omezení parcelace pozemků. Souviselo to s požadavkem, aby se zemědělská půda využívala hlavně k zemědělské výrobě. Kritika se sice vztahovala na stavební aktivity všeho druhu, jedním z hlavních důvodů snahy o omezení ovšem byl živelný a neplánovaný rozvoj rekreačních oblastí. Většina rekreačních oblastí však nespádala pod pravomoc Státní regulační komise, protože ta spravovala územní jednotku tzv. Velké Prahy a ne dalších obcí. Postupem času již rolníci navyklí na pravidelné početné návštěvy letních hostů počítali s parcelací vlastní zemědělské půdy, protože jim to přinášelo kapitál do budoucna.²⁰⁷ Zájem o pobyt na letních bytech vzdor horšící se hospodářské situaci přetrvával a v reakci na neustávající navštěvování venkova v letní sezóně rostl v letních měsících počet různých potravinářských obchodů, zvláště zelinářství, ale i obchodů s lahvoým pivem a mlékem.²⁰⁸

Po polovině 30. let se situace stabilizovala. Československá ekonomika sice ještě nadále čelila vleklým potížím, ale trendy ohledně letních bytů započaté v 1. polovině 30. let se již výrazně neměnily – pokračovala výstavba chat, letoviska se utěšeně plnila zájemci o letní byt a pozvolna rostla motorizace některých lépe postavených letních hostů. Poněkud dobrodružnější se nyní stávala návštěva neklidného německého pohraničí.

²⁰⁴ Otto V. PROŠEK, Kapitoly o našich letních hostech. *Venkov*, 20. 7. 1933, roč. 28, č. 167, s. 1-2.

²⁰⁵ Z., Zájem o malé weekendové domky. K výstavce na PVV. *Národní listy* (ranní vydání), 6. 9. 1932, roč. 72, č. 246, s. 3.

²⁰⁶ V Senohrabech například majitel hotelu Josef Roja zřídil Sportovní jezdeckou společnost a podílel se na výrobě minerální vody Senohrabka. Jiří ŠOUKAL, *Fenomén letních bytů v první polovině 20. století*. Bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011, s. 60–63.

²⁰⁷ Později se vznikem Protektorátu se tlaky na centrální regulaci a plánování ještě posílily. Emanuel HRUŠKA, *Praha a regionální plánování*, *Architektura, spojené časopisy stavba, Stavitel, Styl*, roč. I. (1939), s. 281.

²⁰⁸ Nezdravý vzrůst nových drobných živností na venkově. *Venkov*, 2. 8. 1933, roč. 28, č. 178, s. 3.

5. 2. Druhá republika a protektorát.

Výrazněji se proměnily poměry na letních bytech až v souvislosti s mezinárodní politickou situací. Nejprve se na podzim roku 1938 po Mnichovské dohodě odtrhnutím pohraničí množství letovisek ocitlo v cizím státě.²⁰⁹ Řada obyvatel pohraničí přicházela do vnitrozemí, což mělo za následek příchod mnoha obyvatel, kteří se různě ubytovávali u známých i v oblastech určených pro letní rekreaci. Bylo zřejmé, že letní sezóna roku 1939 se ponese poněkud ve zvláštním duchu, protože velké množství hostů se bude koncentrovat v menším počtu obcí. Situaci ještě zkomplikovala německá okupace Československa v březnu 1939, která v podstatě znemožnila cestovat na dovolenou za hranice.²¹⁰ V březnu 1939 se navíc odtrhlo i Slovensko a počet výletních míst a letovisek se rapidně zmenšil. Zároveň se však situace nezměnila tolik, aby lidé nemohli v létě vyjet na zotavenou. Letní sídla na území protektorátu proto náhle musela začít počítat s mnohem větším zájmem letních hostů. Obchodní a živnostenská komora v Brně v důsledku toho dokonce rozhodla zaměřit veškeré své aktivity týkající se cestovního ruchu na budování nových letovisek, aby měli obyvatelé protektorátu kam jezdit na dovolenou.²¹¹ Nový režim se začal vměšovat i do záležitostí soukromých dovolených nařízením předsedy vlády zákazu zvýšení cen (č. 175/1939) z 20. června 1939, který se stanovovalo, že provozovatelé letních bytů nesmí změnit ceny letních bytů ani jiné podmínky na letních bytech a s tím spojené služby oproti stejným měsícům roku 1938. Hrozily kontroly a případné tresty. Toto nařízení platilo pak i v následujících letech, přičemž se ceny vždy musely shodovat s létem roku 1938.²¹²

Jinak však protektorátní režim zanechával zdání relativně normálních podmínek, za kterých mělo obyvatelstvo oddaně pracovat pro říši. Dovolená na letním bytě tak zůstávala běžnou součástí životního stylu středních vrstev, u dělnických vrstev se naopak posilovaly kolektivistické tendence pomocí podnikových rekreací a rekreací pro nejlepší pracovníky.²¹³ Se snahou okupantů odpolitizovat dělnictvo a získat ho na svou stranu

²⁰⁹ Vzhledem k tomu, že tzv. druhá republika trvala pouze několik měsíců v období od 1. 10. 1938 do 14. 3. 1939, neměly tyto změny přímý vliv na letní sezónu. Ty se promítly až v období protektorátu.

²¹⁰ Opustit hranice protektorátu bylo prakticky nemožné. Ačkoli byl protektorát z mezinárodního hlediska chápán jako součást Německé říše, k překročení hranice mezi protektorátem a říší dotyčný potřeboval vedle pasu i propustku, později propustka k občanské legitimaci. Jan RYCHLÍK, Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu, s. 23–24.

²¹¹ Jan ŠTEMBERK, Fenomén cestovního ruchu, s. 39.

²¹² Ceny letních bytů. Národní politika, 20. 4. 1941, roč. 59, č. 110, s. 5 (ranní vydání); Ceny letních bytů. Moravská orlice, 19. 5. 1942, roč. 80, č. 117, s. 3; Ceny letních bytů. Národní politika, 19. 5. 1942, roč. 60, č. 136, s. 5 (ranní vydání).

²¹³ Alžběta ČORNEJOVÁ, Odborová rekreace v Československu v 50. a 60. letech 20. století. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2012, s. 22–25.

souviselo i různé zlepšování sociálního pojištění a poskytování bezplatné dovolené v zotavovnách.²¹⁴

Návštěvy letních bytů zůstávaly doménou středních vrstev. Pobyty na venkově nejen v době dovolené navíc umožňovaly lepší přístup k černému trhu, a proto řada městských rodin, která měla možnost, trávila co nejvíce času na venkově, případně i přesídlila.

5.3. Po roce 1945.

Po roce 1945 se život v letoviscích nejprve začal i přes mizernou hospodářskou situaci vracet k předválečným poměrům, jak o tom svědčí řada inzerátů z Rudého práva z druhé poloviny 40. let. Nejslavnější éra letních bytů však již doznávala, začínal převažovat kolektivistický duch dovolených.²¹⁵ Po roce 1948 se soukromé pronajímání pokojů stalo nežádoucí formou výdělků.²¹⁶ Podle zákona č. 138/1948 mohl národní výbor zmocněný ministerstvem vnitřního obchodu nařídít, aby živnostensky provozované pokojíky byly použity k trvalému bydlení.²¹⁷ Mnohé movitější rodiny navíc o své vily přišly nebo se na venkově usadily natrvalo, čímž však zároveň ztrácely své bydliště ve městě. Proměna politických, hospodářských i sociálních poměrů vedla k hledání jiných způsobů rekreace. Vedle podnikových rekreací a rekreací ROH se rozvinulo především a chalupaření a chataření, které mělo své kořeny již v meziválečné době. Pronajímání pokojů na letní sezónu sice zcela nezaniklo,²¹⁸ operoval s ním například i známý seriál z poloviny 70. let Chalupáři,²¹⁹ ale již nikdy nedosáhlo takové popularity jako před rokem 1948.

²¹⁴ Detlef BRANDES, Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945. Prostor, Praha 1999, s. 275.

²¹⁵ Jakousi pomyslnou tečku za klasickými letními pobyty na venkově dělal film Rodinné trampoty oficiála Tříšky z roku 1949, kde se z běžné dovolené na venkově stala brigádnická pomoc. Blažena URGOŠÍKOVÁ – Eva URBANOVÁ, Český hraný film 1945–1960, III. díl. Národní filmový archiv, Praha 2001, s. 272–273.

²¹⁶ Alex KADLEC – Anna KADLECOVÁ, Rekreční chalupy. Státní nakladatelství technické literatury, Praha 1968, s. 9.

²¹⁷ Sběrka zákonů a nařízení ČSR 1948, zákon č. 138/1948 Sb. o hospodaření s byty.

²¹⁸ Dokládá to například inzerce v Rudém právu z roku 1950, kde se občas objevuje nabídka letního bytu, v porovnání s předchozí dobou však v nesrovnatelně menším počtu. Např.: „*Jednolůžk. pokojík na letní byt pronajme M. Tilinger, Chotoviny u Tábora.*“ Rudé právo, 25. 6. 1950, roč. 30–31, č. 150, s. 6.

²¹⁹ Dáša Fuchsová (v podání Jiřiny Bohdalové) má u sebe na letním bytě paní Mílu z Prahy (Alena Vránová).

6. Vnímání letních bytů.

První republika nabízela relativně velké množství volnočasových aktivit, zvláště návštěvu kin, divadel, kabaretů, rozvíjela se turistika i sport, časté byly návštěvy hostinců s přáteli, návštěvy sportovních utkání, poslech rozhlasu, četba a různé koníčky (kutilství, zahrádkaření, hraní na hudební nástroje, sběratelství apod.). Pobyt na letním bytě představoval změnu prostředí, nemusel však mít vliv na změnu samotné záliby. Chceme-li proto postihnout kulturu volného času sledované doby na příkladu letních bytů, jedna z klíčových otázek zní: Co hledá obyvatel velkého města na letním bytě?²²⁰ Oblíbená zájmová činnost se v jiném prostředí mohla poněkud modifikovat, jako se to stalo například v případě čtení novin, které získávalo na letním bytě jistou exkluzivitu (srov. kapitolu Četba a duševní práce na letním bytě). Letní byt tak nabízel především jiné prostředí. Paradox tohoto prostředí spočíval v tom, že se častokrát jednalo o nevhodné bydlení spojené s řadou nedostatků. Přes tyto nedostatky ale pobyt na letním bytě vždycky znamenal především společenskou prestiž. Objevovali se dokonce lidé, kteří v těchto nedostatcích nacházeli potěchu a s největší radostí a upřímností se každoročně uskromňovali.

V období první republiky se pak tato prestižní záležitost delegovala i mezi nižší úřednické vrstvy, které zachvátila nová móda – jet na letní byt.²²¹ Zvýšený zájem se však projevil i v případě cestování do zahraničí a není od věci zmínit, že i dovolená u moře bývala často označována jako letní byt. V následujícím textu se však budu držet především problematiky letních bytů na českém venkově, která byla ve veřejném prostoru hojně reflektována nejen v denním tisku, ale i v krásné literatuře, filmu i v některých písních.

Pobyt na letním bytě si stále udržoval dva základní parametry, léčebný a osvěžující význam a společenskou funkci, jak to ostatně vystihl jeden z textů v Národní politice z roku 1932: *„Letní byt se stal dnešním lidem nutností i módou. Zdravotní nutností proto, že městský život svým shonem, chvatem a hlukem ustavičně na nervovou soustavu útočí, vyčerpává ji zhusta do nejzazších mezí, módou zůstal tam, kde se odjezdem na letní byt chce zdůrazniti určitá společenská výše a příznivé hospodářské*

²²⁰ Tuto otázku si kladl C. Bezděk ve svém článku zaměřeném převážně na problematiku hygieny na letních bytech. Ctibor BEZDĚK, Co hledá obyvatel velkého města na letním bytě? Zdraví lidu. Zdravotnických měsíčník Čsl. Červeného kříže, roč. 11 (1933), č. 6, s. 89-91.

²²¹ A. MODEN, Hledám letní byt. Národní politika, 2. 3. 1925, roč. 43, č. 60, s. 2 (odpolední vydání).

postavení.²²² Móda a velká obliba letních bytů přirozeně vyvolávala kladné i negativní reakce. Z hlediska zdraví městských obyvatel se jednalo jednoznačně o krok kupředu a mnozí lékaři si pochvalovali, že se lidé na venkově dostanou k čistšímu vzduchu, dopřejí si zdravý pohyb a osvěží mysl. Pobyt na letním bytě se dal chápat i jako preventivní léčba různých neduhů způsobených životem ve městě.²²³ Donekonečna se zdůrazňovala touha po přírodě, která se projevovala mimo jiné i snahou poskytnout přírodu rovněž dětem a mládeži prostřednictvím různých feriálních osad a zotavoven zřizovaných různými organizacemi, jako byly Ústřední školy dělnické,²²⁴ Československá obec legionářská,²²⁵ československá sekce mezinárodních organizací YMCA²²⁶ a YWCA²²⁷ nebo různé skautské organizace. Kladný ohlas měly pobyty na letních bytech pochopitelně i u těch, kteří na jejich pronájmu profitovali, ačkoli mnohdy docházelo k potyčkám mezi městským a venkovským obyvatelstvem, protože venkované neměli vždy pro své hosty dostatečné pochopení.²²⁸

Lékaři však zároveň upozorňovali na některé problémy s hygienou, která bývala tristní jak v obcích (prašné cesty, páchnoucí hnojiště)²²⁹ tak i u samotných provozovatelů

²²² Rudolf NEŠVERA, Letní byt za každou cenu? Nedělní zábavná a poučná příloha Národní politiky, 24. 7. 1932, roč. 50, č. 203, s. 5.

²²³ Josef KAZIL, Zdravotní předpoklady rekreace, in: Rekreace v Československu. Její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovný ústav, Praha 1931, s. 14–23.

²²⁴ Hana DUDOVÁ, Prázdninová osada Ústřední školy dělnické. České slovo, 8. 7. 1922, s. 6.

²²⁵ Československá obec legionářská například pořádala již od roku 1921 dětské prázdninové kolonie jak v Československu, tak i v zahraničí u moře, později si zřídila vlastní zotavovnu na Slovensku. Libuše MAJERNÍKOVÁ, Sociální zabezpečení legionáře a jeho rodinných příslušníků. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 1999, s. 27–28.

²²⁶ YMCA – Youn Men´s Christian Association (Křesťanské sdružení mladých mužů. Srov. Jaroslav V. HYNEK (ed.), YMCA v proměnách času. Sborník z konference. YMCA v České republice, Praha 1993. Na organizaci československé YMCY se podíleli například profesor filozofie na UK Jan Blahoslav Kozák, spisovatel František Kubka anebo stavitel a podnikatel Václav Marie Havel, který své působení v této organizaci zachytil ve svých pamětech. Václav Marie HAVEL, Mé paměti. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1993, s. 139-149, 200-208.

²²⁷ YWCA – Young Women´s Christian Association (Křesťanské sdružení mladých žen).

²²⁸ Venkované mnohdy přezdívali letním hostům „vozembouchové“ Vladimír VONDRÁČEK, Lékař vzpomíná (1895–1920). 2. vydání. Avicenum, Praha 1978, s. 142. Dobře to ilustroval například dobový vtíp: „*Pane statkáři, jakou jste měl letos úrodu ovoce? Mizernou! Na jaře mrazy, potom hmyz a nakonec Pražáci.*“ Humoristické listy, roč. 76, č. 49 (1. 12. 1933), s. 613. Často se hovořilo o tom, že vesničané napálili „luftňáky“ někdy cenou, někdy sliby o pohodlí. Výjimečný případ, kdy okrádal letní host, se odehrál ve Valašské Bystřici nedaleko Vsetína, kde se knihařský pomocník vydával za účetního, bydlel a jedl na letním bytě čtyři dny zadarmo a pak utekl bez placení, čímž okradl místního statkáře. Záhy byl však chycen policií a usvědčen i z dalších prohřešků. IN, Pan účetní na letním bytě (Krajský soud v Novém Jičíně). Lidové noviny, 28. 8. 1934, roč. 42, č. 430, s. 6 (ranní vydání).

²²⁹ Vždy záleželo na samotné obci, jak se k situaci stavěla. Pokud se jednalo letovisko s ambicí na pravidelnou masovou návštěvu v letních měsících, dbali místní na úklid více. Zobecňovat se však rozhodně nedalo. Například v obci Husinec (osada Řež) severně od Prahy existoval několikaletý spor ohledně fekálií. Místní zemědělci na začátku 30. let 20. století využívali fekálií z kalojemů provozovaných hlavním městem Prahou v jejich obci, na což reagovali mnozí místní občané a letní hosté odmítavě. Stěžovali si přitom nejen na zápach, který působily kalojemy v blízkosti jejich domu, ale také na rolníky znečišťující při rozvážení fekálií obecní cesty. SOKA Praha-východ, fond Archiv

letních bytů. Letní hosty často obtěžovaly především blechy a dotěrné mouchy.²³⁰ Nejhorší podmínky panovaly v zemědělských usedlostech, kde se hosté setkávali se suchým záchodem a s nevábně páchnoucím hnojištěm uprostřed dvora, letní vily nabízely o něco lepší komfort. Speciální kapitolu představovala samotná světnička, ve které letní hosté bydleli.²³¹ V typických špatně osvětlených letních bytech²³² se údajně často nacházely „úzké, tvrdé a nerovné postele s teplými peřinami.“²³³

Zkušenosti a názory na dostatečnou hygienu se lišily, hosté se však minimálně shodovali v tom, že na venkově je vztah k čistotě jiný.²³⁴ Vzdor špatným zkušenostem s hygienou i nepříjemným chováním venkovanů však zájem o letní byty neklesal, ale naopak prudce rostl, a to i přesto, že v mnohých sídlech se situace nijak nelepšila.

Neustálý zájem pravděpodobně souvisel s lidskou touhou zakoušet na krátký čas opět primitivní podmínky venkova,²³⁵ ke kterým někteří hosté přilnuli.²³⁶ Překonávání určitého nepohodlí v kombinaci se zdravým svěžím vzduchem lákalo obyvatele měst již ve 2. polovině 19. století a za první republiky tento trend jenom pokračoval.²³⁷ Mnozí se

obce Husinec, Zápisy schůzí obecní rady 1924–1932. Průběh kauzy kalojemů v Husinci a Řeži částečně reflektuje i odborná literatura. Jaroslav JÁSEK – Alena VRBOVÁ – Jan PALAS, Pražské kaly. Archiv hlavního města Prahy, Scriptorium, Praha 2009, s. 28–29, 35, 40, 48–54.

²³⁰ Ctibor BEZDĚK, Co hledá obyvatel velkého města na letním bytě?, s. 89-91. Mizerné hygienické podmínky popisoval v jednom ze svých textů i Karel Poláček, když v roce 1925 psal: „... na stropě trčí černé mračno much ... Rozhodne-li se moucha sednouti vám na upoceně čelo, tehdy vězte, že od svého úmyslu neustoupí a nedá se ve svém počínání zvrhnouti vaší nevolí.“ Mouchy zmiňoval i v souvislosti se záchody: „I zde hrubě odbýváme mouchy, které se slétly, aby nám vypověděly svůj žal.“ A na závěr Poláček dodával: „Obyvatelé letního bytu uléhají pod pokrývky nebo sténají pod pruhovanými peřinami. Místo modlitby říkají: „Saframentské dílo!“, neboť je koušou blechy.“ Karel POLÁČEK, O letním bytu, in: Karel POLÁČEK, Povídky, sloupky, fejetony. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 2001, s. 274–276. (Text poprvé vyšel v Tribuně 11. 6. 1925).

²³¹ Byla běžná praxe, že venkovan, který chtěl přes léto získat letního hosta, vyklidil na léto „zbytečný pokoj, ve kterém stál po celou zimu parádní nábytek neb – haraburdí, pokoj plný ztuchlého vzduchu a ten se „zařídí“ pro „luřáky“. M, O zakládání „letních sídel“, Zdravý vzduch a lázně. Saisonné list věnovaný zájmům letních sídel a lázní a řízený členy „Sdružení českých lázeňských lékařů“, roč. 1 (1903), č. 1, Praha, s. 18–20.

²³² Vlasta KOSEOVÁ, Naše požadavky na letní byt. Práce v domácnosti. Jak ji zdokonaliti, usnadniti a zlevniti, roč. 1, (1932), č. 6 s. 5–6.

²³³ František WEYR, Paměti 2. Za republiky (1918-1938). Atlantis, Brno 2001, s. 376–377.

²³⁴ Otto V. PROŠEK, Kapitoly o našich letních hostech. Venkov, 20. 7. 1933, roč. 28, č. 167, s. 1-2.

²³⁵ Karel KUTHAN, Weekendové chatky a domky. 2. Vydání. Josef Hokr, Praha 1931, s. 5.

²³⁶ „Lecjaká primitivnost, na niž hledíváme spatra, zdá se nám pojednou příjemně prostínká a rádi ji přijímáme. Svléknout ze sebe na čas své tuhé, kožené návyky je prospěšné tělu k duhu a souvisí to úzce s účelem našeho venkovského pobytu.“ BH, Vyléčitelné bolesti. Pestrý týden, roč. 3, č. 29 (21. 7. 1928), s. 18.

²³⁷ Okouzlení přírodou a venkovem zaznamenávala i tehdejší poezie. Eliška Krásnohorská zbásnila nadšení doktora, který horlivě prohlašoval: „Mám venkov rád, a zvláště horský vzduch, / a libuji si v kostrbaté cestě – / To trávi! Tak je dobře: nejen duch / i tělo ať se trochu natrmácí / sic tuze ztloustne při duševní práci / Já žiju v městě, kmotře, v krajském městě / a z učených mě vědy výkonů“ ... Následovalo doktorovo přání koupit si venkovský statek, přestože přiznával, že hospodářství vůbec nerozumí. Hodlal si tam totiž zřídit letní byt, kde by se léčil. Se zlou se však potázal, majitel to rezolutně odmítl a vyhnal ho. Eliška KRÁSNOHORSKÁ, Šumavský Robinson. Eduard Valečka. Praha 1887, s. 63–64.

dokonce do této proměny přímo vizuálně stylizovali a rituálně oddělovali svůj život na venkově a ve městě.²³⁸ Pravidelně se však stávalo, že letní hosté si vyčerpání několikadenním či několikatydenním letním pobytem opět velice vážili města.²³⁹ Láska k primitivním podmínkám se ostatně objevovala i u trampů, v případě letních hostů však pravděpodobně nehrála takovou roli. S letním bytem se pojila totiž mnohokrát zmiňovaná společenská prestiž, a s ní možnost navázání nových významných a zajímavých kontaktů. Zatímco pro vyšší střední vrstvy už letní byt znamenal určitý standard, vedle kterého navštěvovala i zahraničí, nižší střední třída letní byty chápala jako společenskou nutnost, která je udržuje mezi střední třídou a mnohé nepohodlí mohla v tomto smyslu brát jako s tím spojené nutné zlo. Samotná společenská prestiž však nemohla být tím jediným, co by lidi na letní byty přivádělo. Nelze podceňovat léčebný rozměr pobytu na letním bytě (zvláště psychicky) a celkové uvolnění člověka. V celé řadě běžných volnočasových aktivit na letním bytě se však více či méně propojovaly oba prvky – prezentace ve společnosti a snaha po odpočinku a ozdravení těla. Zároveň mohlo docházet k určitému zexkluzivnění dané činnosti, která mohla být jinak provozována i ve městě.

Takový rozměr měly například výlety a „společenské procházky“ na letním bytě, při kterých docházelo k potkávání známých, seznamování se a klábosení s příbuznými na letním bytě, a které mohly být stejně tak potěšením jako nutným zlem.²⁴⁰ Procházky a pěší výlety měly mezi volnočasovými aktivitami na letním bytě pravděpodobně výsadní postavení. Zmiňoval se o nich každý průvodce po letních bytech. Vzpomínky na procházky se objevují poměrně hojně, později je doplňovaly projížďky automobilem. Zdá se, že na letních bytech se běžný způsob trávení volného času – procházky – stával mnohem významnější součástí trávení volného času než ve městě.²⁴¹ Lze namítnout, že to přirozeně vyplývalo z faktu, že ve městě nebylo na rozdíl od letoviska moc kam jít (ve smyslu turistiky) a na letním bytě zase co jiného dělat. Značná popularita výletů však naznačuje, že ne u všech se jednalo jen o jakési zabíjení času do večere, mnohým

²³⁸Takovou rituální změnu zachytil například Karel Poláček ve svém románu *Michelup a motocykl*: „*Povolil si límeček, oblékl si zelenou kazajku a nasadil si bílou čapku; tak se proměnil v letního hosta. Vyšel před vrata, ruce za zády, obrátil se nalevo a s rozkoší sál do sebe svěží vzduch.*“ Karel POLÁČEK, *Michelup a motocykl*, s. 60.

²³⁹Eduard BASS, *Letňásek v hospodářství*, in: Eduard BASS, *Kázáníčka*. 3. vydání Kentaur/Polygrafia, Praha 1993, s. 107–110. (Poprvé vyšlo samostatně v r. 1940 v Lidových novinách).

²⁴⁰Karel POLÁČEK, *Michelup a motocykl*. Československý spisovatel, Praha 1980, s. 68–72.

²⁴¹Procházky bývaly poměrně oblíbeným způsobem trávení volného času zvláště o nedělích i ve městě. Nedělní procházky plnily funkci společenskou a zdravotní. Rodina se tímto způsobem mohla prezentovat ve veřejném prostoru, žena se ukázala v nových šatech, oba manželé se pozdravili s kolemjdoucími známými a rodina se předvedla jako celek. Srov. např. Karel POLÁČEK, *Michelup a motocykl*, s. 11–17.

přinášely výlety skutečné uspokojení. Pro jiné však bylo lákavější koupání, které poskytovalo osvěžení těla i mysli. Tam se však zpravidla muselo dojít a nebylo výjimkou, že prostor ke koupání se nacházel poměrně daleko od místa letního bydliště,²⁴² někdy dokonce nebyla příležitost ke koupání vůbec.²⁴³ Procházky se tak stávaly v podstatě nutností i pro lidi, kteří jinak delším výletům neholdovali, zvláště když museli dojít například do vzdálené restaurace na oběd.²⁴⁴

Výlety se těšily velké popularitě bez ohledu na letní byt. Svědčila o tom poměrně široká členská základna Klubu československých turistů,²⁴⁵ ale i dalších turistických organizací, které soustředily různé skupiny obyvatelstva podle sociálního postavení nebo podle národnosti.²⁴⁶ Pěší výlety z letních bytů však nesouvisely přímo s turistickými organizacemi, byť někteří letní hosté nepochybně mohli být členy různých turistických spolků.²⁴⁷ Na výlety se chodilo, protože to bylo svým způsobem módní, „letňásci“ mířili nejčastěji na nějaké zříceniny nebo na vyhlídky po okolí. Procházky zase představovaly určitou společenskou záležitost. Na druhou stranu si je potřeba uvědomit, že drtivá většina všech letních hostů měla sedavé povolání, takže pravidelná a častá chůze na letním bytě představovala přirozenou protiváhu proti jejich každodennímu vysedávání za stolem. A měla-li být návštěva na letním bytě ozdravným pobytem, na kterém si tělo psychicky i fyzicky odpočine odlišným pohybem než po zbytek roku, přinášela pěší túra přirozený způsob, jak toho docílit. Mezi tehdejšími lidovýchovnými pracovníky se dokonce objevila i teze, že světová válka lidem ukázala, jak je důležité pobývat v přírodě

²⁴² V proslulém letovisku Senohraby nedaleko Prahy se místní říční lázně nacházely dokonce 2 km pro ty nejbližší vily.

²⁴³ Příležitost ke koupání nebyla například ve Vranově v blízkosti Brna, takže mnozí návštěvníci letních bytů o to více chodili pěšky. František WEYR, Paměti. 2, s. 420.

²⁴⁴ F. Weyr vzpomínal na mizerné ubytování a hlavně úmornou cestu z letního bytu do hostince za parného vedra, když pobýval s manželkou ve Velkých Karlovicích u Vsetína v roce 1922. František WEYR, Paměti. 2, s. 401. Pěší pochod podnikly nedobrovolně i postavy ze známého románu Zdeňka Jirotky Saturnin, když jim na letním sídle došly zásoby. Zdeněk JIROTKA, Saturnin. Český spisovatel, Praha 1995, s. 2, s. 261–302. (1. vydání r. 1942).

²⁴⁵ Mojmír KRÁL a kolektiv, Československá turistika 1888–1988. Olympia, Praha 1988.

²⁴⁶ Petra CHRZOVÁ, Svaz československých dělnických turistů, in: Jan ŠTEMBERK a kolektiv, Kapitoly z dějin cestovního ruchu. Vysoká škola obchodní, Praha 2012, s. 147–157; Martin PELC, Umění putovat. Dějiny německých turistických spolků v českých zemích. Matice moravská, Brno 2009, s. 284–349.

²⁴⁷ Například Adolf Guhry byl od roku 1931 ředitelem První české vzájemné pojišťovny v Praze. Již tehdy vlastnil vilu čp. 33 v Řeži u Prahy (obec Husinec), kterou si zbudoval před rokem 1926. Přesto v letech 1934 a 1935 patřil mezi činné členy Klubu československých turistů. O jeho vřelém vztahu k turistice svědčí i fakt, že si v roce 1927 obstaral při letní návštěvě Francie legitimaci tamního turistického spolku Touring club de France. Plynuły mu z toho pravděpodobně nějaké výhody, např. slevy apod. Národní archiv, fond Guhry Adolf, karton 1; SOKA Praha-východ, fond Obecní úřad Husinec, Obecní rada 1924–1931 (neuspořádané).

a jaké zdravotní účinky má pěší chůze a s tím spojené poznávání cizích krajů.²⁴⁸ Lze ostatně sledovat, že mnoho letních hostů rádo měnilo každoročně své letní sídlo, aby poznávalo nová letoviska a nové kraje. Souviselo to ovšem nejenom s touhou poznat něco jiného, ale také mnohdy se snahou ušetřit či s osobními negativními zkušenostmi s některými místy nebo lidmi. Často se stávalo, že se hosté vraceli po několika letech opět do stejného letoviska a tento cyklus opakovali. Zdá se, že zatímco procházky do společnosti spojené s prezentací preferovaly spíše ženy, muži častěji upřednostňovali výlety. Mnozí mívali v oblíbenosti celodenní výlety, na které brali děti.²⁴⁹

S procházkami souviselo někdy také houbaření, které bývalo považováno za typický český fenomén, což je poněkud problematické tvrzení. Rozhodně však houbaření představovalo oblíbenou a vyhledávanou činnost, při které se člověk odreagoval, odpočinul, prošel se lesem a ještě někdy našel zajímavé kusy hub, čímž se mohl ve společnosti chlubit.²⁵⁰ Nejednou houby sušené na okně nebo na balkoně společně s plavkami a ručníkem tvořily typickou letní kompozici.²⁵¹ Někdo vnímal houbaření dokonce jako sport²⁵² a možnost houbaření se tak stávala jednou z podmínek pro letní pobyt.²⁵³ Obliba houbaření pravděpodobně souvisela s tím, že lidé si pak z hub mohli něco uvařit, ne všichni však sbírali houby jenom kvůli jídlu. Dodnes se ostatně objevují lidé a ve sledované době tomu nebylo jinak, kteří se věnují houbaření s potěšením, ale odmítají je pozřít.²⁵⁴

Oblibou výletů a houbaření se jen potvrzovalo, jak velký význam měl vztah k přírodě, na kterém mnozí návštěvníci letních bytů lpěli. Hosté nepochybovali o tom, že alespoň krátký únik ze zakouřených a hlučných měst do venkovské idylly a neporušené krajiny jim prospěje. Jejich pojetí přírody však nebylo, zvláště v očích trampů, příliš ekologické. Letní hosté si podle nich přenášeli na venkov městské zvyky (což trampové ostatně mnohdy taky) a neměli dostatečnou úctu ke krajině a k přírodě, což byl ale

²⁴⁸ Jan VALEŠ, Pěší turistika, in: *Rekreace v Československu. Její úkoly a prostředky*. Masarykův lidovýchovný ústav, Praha 1931, s. 137-145.

²⁴⁹ ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, deník, zápisy z 6. 7. – 3. 8. 1920 (neuspořádáno).

²⁵⁰ J. PAKOSTA, Luffáci. Přírodopisná studie. *Humoristické listy*, roč. 70 (1927), č. 32, s. 445-446.

²⁵¹ Karel POLÁČEK, Michelup a motocykl, s. 61.

²⁵² L. JOTA, Slavný houbař. Nedělní zábavná a poučná příloha *Národní politiky*, 11. 8. 1935, roč. 53, č. 219, s. 2.

²⁵³ V inzerci *Národní politiky* se například objevil požadavek na letní byt „*Kde se dá houbařit nejme ředitel s chotí na 14 dní lepší pokoj s jednoduchou stravou.*“ *Národní politika*, 6. 9. 1942, roč. 60, č. 245, s. 12. Ve svém úsilí však nebyl pravděpodobně ředitel příliš úspěšný, protože následujícího roku si objevoval stejný inzerát, tentokrát ovšem pro 21 dní. *Národní politika*, 4. 7. 1943, roč. 61, č. 180, s. 10.

²⁵⁴ L. JOTA, Slavný houbař, s. 2.

obecně problém výletníků a turistů.²⁵⁵ Letní hosté stejně jako trampové a výletníci obdivovali především krajinu, kterou se kochali, a procházeli. Na rozdíl od trampů a turistů se však letní hosté na venkově dostávali do kontaktu i s domácími zvířaty, což bylo důležité především pro děti, kteří s nimi ve městě přicházely do kontaktu jen v omezené míře. Zároveň však zkušenosti ze zemědělským provozem mohly částečně odrazovat od pobytu v zemědělských usedlostech.

V souvislosti s opojením z přírody se objevovaly i nápady vytvořit zahradní čtvrti, které by slučovaly životní styl města s venkovem, kde by se již počítalo s kanalizací, elektrifikací vodovodem, plynovodem, silničním spojením a hromadnou dopravou a zároveň by se tyto vymoženosti kombinovaly s venkovskými prvky (zahrady, sady, na okraji zemědělské usedlosti). Obyvatelé takových zahradních měst by tak neopouštěli luxus měst, zároveň by však mohli využívat darů přírody.²⁵⁶ Ztratil by se tím však určitý rituál změny prostředí, který pobyty na letních bytech charakterizoval a přinášel lidem určitý pocit osvobození od všedního života.

Pobyt v přírodě někdy souvisel i s nějakým koníčkem, například s pozorováním rostlin, brouků, fotografováním²⁵⁷ nebo s malováním.²⁵⁸ Ať už byl skutečný vztah jednotlivce k přírodě jakýkoliv, obecně se pobyty na letních bytech nesly na vlně jakéhosi étosu návratu k přírodě a osvobození od města návštěvou venkova alespoň v době letních měsíců a hlavně mezi lidmi pracujícími v kancelářích. Ve srovnání s trampingem však odpoutání od města nemělo být nikdy úplné, protože zároveň šlo o to setkat se s novými lidmi, získat kontakty a prezentovat se ve společnosti.

S jistým nepochopením sledovali rozvoj ježdění na letní byty ti lidé, kteří jej zažili již před válkou a nyní masové rozšíření letních pobytů chápali jako společenskou změnu k horšímu. Měl-li letní byt před rokem 1914 charakter určitého luxusu, v očích těchto

²⁵⁵ Jan KAMENICKÝ, Chování se výletníků a cestujících obecnstva v Krkonoších. Časopis turistů, roč. 34 (1922), č. 4, s. 141–142.

²⁵⁶ Vzorem pro tyto úvahy byla některá zahradní města v Anglii, například Letchworth, který vznikl spojením starých vesnic s novými prvky městského sídla na počátku 20. století. Olga FASTEROVÁ, Jak sloučiti venkov a město? Národní politika, 12. 1. 1922, roč. 40, č. 12, s. 1–2 (vydání pro Prahu). Mezi staviteli o podobném projektu uvažoval pražský stavitel Václav Maria Havel, k jeho realizaci však nedošlo. Václav Maria HAVEL, Mé vzpomínky. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1993, s. 272–273.

²⁵⁷ Trude MARZIK, Geliebte Sommerfrische. Kremayr & Scheriau, Wien 1994, s. 10–21.

²⁵⁸ Částečně to reflektuje divadelní hra od Josefa Štolby s názvem Na letním bytě. Profesor, jedna z postav, s oblibou chodí sbírat housenky, což je přijímáno jako svérázné, ale zároveň zajímavé. Někteří hosté ve vile mu v této činnosti dokonce pomáhají, což však více souvisí se zápletkou hry než s obdivem ke sbírání brouků. Josef ŠTOLBA, Na letním bytě. Veselohra o třech jednáních, 8. přehlednuté vydání. Otakar Růžička, Praha 1947, s. 83–84. (1. vydání r. 1899).

pamětníků ho ztrácel, protože se otevíral i ostatním vrstvám.²⁵⁹ Proto se předmětem kritiky pobytů na letních bytech stávala přeplněnost některých letovisek. „*Z Prahy odjelo veškeré obyvatelstvo, ba i víc, je to téměř mrtvé město, následkem toho se tu dá žít.*“ psal Karel Čapek Olze Scheinpflugové v srpnu 1928.²⁶⁰ Přitom Karel Čapek rozhodně nepatřil k odpůrcům letních pobytů, jenom raději volil soukromí své vily na Strži nedaleko Dobříše a frekventovaným letoviskům se spíše vyhýbal. Dlužno však dodat, že pocit „zpuštělé“ Prahy v letních měsících byl znám již před první světovou válkou²⁶¹ a objevovaly se i anekdoty, ve kterých odjíždějí přes léto na venkov nejen všechny dobře postavené rodiny, ale i žebráci, kteří jsou z nich živi.²⁶²

Zdá se tedy, že pobyty na letních bytech se vyznačovaly výraznými protiklady. Lidé ve městě toužili po klidu venkova, a proto navštěvovali v letních měsících letoviska, kde se nakonec hemžilo více lidí než ve městě, odkud původně prchali. V hovorech o letním bytě se tak vzájemně střídaly pochvalné poznámky o zdejší krajině, čerstvém vzduchu, zajímavých hostech a přívětivém počasí s lamentací na místní poměry, ceny a mizerné počasí. K návštěvě letních bytů pravděpodobně lákala i určitá tradice, která mnohým nedovolovala pochopit, že lze dovolenou trávit i jinak, než právě pobytem na letním bytě. Na to vzpomínal ve svých pamětech například středoškolský profesor chemie, popularizátor vědy a zdravého životního stylu Alexander Sommer Batěk (1874–1944), který zajišťoval svým dětem různé ozdravné pobyty v přírodě, které se značně lišily od klasického pobytu na letním bytě.²⁶³ Na „podivný zvyk“ trávit dovolenou na letním bytě i vzdor otřesným podmínkám vzpomínal rovněž František Weyr, který osobně tuto tradici příliš nechápal.²⁶⁴

²⁵⁹ M. GANTNER, Význam jižních Čech jako letoviska. Ohlas od Nežárky, roč. 58, č. 9 (2. 3. 1928), s. 1.

²⁶⁰ Miroslav HALÍK (uspořádal), Karl Čapek: Listy Olze. Korespondence z let 1920-1938. Československý spisovatel, Praha 1971, s. 241.

²⁶¹ Ignát HERRMANN, Ze zlaté Prahy. Svoboda, Praha 1970, s. 71 (1. vydání r. 1924 pod názvem Před padesáti lety); Karel MAŠEK, Babí léto, in: Karel MAŠEK, Domky z karet. Studie z galerie mých známých. Václav Řezníček, Praha 1896, s. 123–153, zvláště (123)

²⁶² „Žebrák (na letním bytě): S ponížností prosím o boží almužničku Vy tady? Vždyt jste k nám chodil také v Praze! – Ano, milostpaní, chodil, ale moji známí páni jsou teď ponejvíce na venkově a tak i já zde s nimi trávím letní sezónu.“ H. L., Žebrák (na letním bytě), in: Václav Hugon WUNSCH (ed.), Veselý anekdotář. Encyklopedie humoru a vtipu. 5. svazek. Josef R. Vilímek, Praha 1888, s. 107.

²⁶³ „Každé neděle jsem odtud dojížděl do Prahy s některým z dětí na přednášky. Na zpáteční cestě jsme se obyčejně stavěli u mého tatínka v Říčanech, jenž nikdy nemohl pochopiti, že nám je pod stany v lese volněji, než někde v dusném příbytku venkovském. Hráli si tam s místními psy, sbírali a sušili houby, vydrželi tam celý měsíc. Alexander SOMMER BATĚK, Jak jsem padesát let žil a pracoval. Paměti za prvních 50 let mého života 1874–1924. B. Kočí, Praha 1924, s. 311.

²⁶⁴ František WEYR, Paměti 2, s. 376–379. Přestože se kritika poměrů na letních bytech objevovala neustále, neměla téměř žádný dopad na jejich popularitu. S nadhledem psaný článek v Humoristických listech k tomu například dodával: „*Patrně není žádné imunity proti této chorobě, neboť lidé třeba dvacetkrát upadají do ní znovu a znovu. Profesori psychiatrie odůvodňují tyto záchvaty touhou po*

Přesto ale trávení dovolených na letním bytě jednoznačně převažovalo, bylo módním a řadu rodin pravděpodobně uspokojovalo. Je přitom otázka, jestli oblibu letních bytů posilovala skutečně ona společenská prestiž, nebo jestli to spíš nezpůsobovala možnost věnovat se některým oblíbeným činnostem. Typickou činností na letním bytě bylo vedle procházek především koupání, ať už v řece, rybníku nebo přímo v říčních lázních. Koupání v sobě opět spojovalo společenský význam²⁶⁵ a osobní uspokojení a odpočinek. Vodní plocha proto bývala často kritériem ke zvolení vhodného letoviska a mnozí provozovatelé letních bytů si to velmi dobře uvědomovali. Nebylo ostatně náhodou, že většina okrašlovacích spolků svou činnost soustředila na vybudování říčních případně rybníčních lázní.²⁶⁶ Koupání v podstatě symbolizovalo letní pobyt jako celek a to jak na venkově, tak i u moře. O nedělích se koupaliště plnila k prasknutí²⁶⁷ a pro mnohé rodiny mělo být koupání hlavním programem dne. Z představy o každodenním slunění a pobývání u vody se odvíjelo i složení šatníku dam. O to víc se proto nadávalo na nepěkné dny nevhodné na koupání, neboť na letním bytě platilo, že: „*Pěkné dni se totiž nepočítají; ty se rozumějí samy sebou, – jenom se nařiká na ty deštivé, když náves je jeden rybník a rozbitou okenicí teče voda do seknice.*“²⁶⁸ Mnohdy proto hodnocení letního pobytu výrazně záviselo právě na kvalitě koupání a také na počasí.²⁶⁹ S vodní plochou souviselo například i projížďení na loďkách,²⁷⁰ a také vodní sporty.

odbytí si alespoň částí očišťcových muk zde na zemi; kterýžto výklad bych chápal u lidí nábožensky založených. Což však u bezvěrců, kteří na očišťec nevěří?“ H. N., Povídka o letním bytě. Humoristické listy, roč. 68, č. 30 (17. 7. 1925), s. 371–372.

²⁶⁵ *Bylo téměř povinností chodit se koupat do Sázavy. Někteří lidé trávili většinu času u vody.* “Vladimír VONDRÁČEK, Lékař vzpomíná, s. 145. Podle A. Matějčka navštěvovalo plovárnu takové množství lidí, že to tam v srpnu roku 1919 vypadalo jako lidský zvěřinec. Archiv Národní galerie Praha, fond Antonín Matějček, AA 3571/I. 1 a, inv. č. 235 – 254. S tím se shodoval i Karel Poláček, který popisoval na několika stranách šum a skotačení letních hostů u vody. Karel POLÁČEK, Michelup a motocykl, s. 62–65.

²⁶⁶ Justin Václav PRÁŠEK – E. WIESENBERGER – Otokar DVOŘÁK, Průvodce po okolí Senohrab a Posázaví. Ku paměti na desítiletou činnost Okrašlovacího spolku pro Senohraby a okolí. Okrašlovací spolek, Senohraby 1909.

²⁶⁷ Mohutnou vlnu zájemců o koupání například na začátku 20. let zaznamenali v Čelákovicích, které jsou snadno dostupné vlakem z Prahy. České „Grado“ v Čelákovicích. České slovo, 24. 7. 1921, s. 15.

²⁶⁸ J. PAKOSTA, Luffáci. Přírodopisná studie. Humoristické listy, roč. 70 (1927), č. 32, s. 445–446.

²⁶⁹ Špatné počasí ovlivňovalo návštěvnost letovisek, a to i přesto, že si hosté již rezervovali místo a termín pobytu. Eduard Bass například v roce 1937 kvůli špatnému počasí nakonec neodjel, zůstal se ženou v Praze a dělali si jen výlety. Je však třeba přiznat, že to se odehrálo již v dubnu. Marie KRULICHOVÁ – Milena VINAŘOVÁ (ed), Eduard Bass: Moje kronika. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 252. Ospalou atmosféru v zapadlém městečku v polovině 20. let v době špatného počasí líčil například Vladislav Vančura ve svém humoristickém románu Rozmarné léto. Zklamání z nevlídného počasí zaznělo například v pasáži později převedené i na filmové plátno: „*Tento způsob léta, děl vposled, odvraceje se od přístroje Celsiova, zdá se mi poněkud nešťastným.*“ Vladislav VANČURA, Rozmarné léto. Humoristický román. Votobia, Olomouc 1993, s. 11 (1. vydání r. 1926).

²⁷⁰ „*Je to velký požitek projet se hodinu v plaveckém úboru po řece a pak se vykoupat.*“ Josef KLIK (ed), Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře. Vyšehrad, Praha 1941, s. 360–362.

Sport hrál obecně velkou roli v trávení volného času a na letních bytech se k němu dostávali i lidé, kteří se mu v průběhu roku nijak zvlášť nevěnovali. Kromě vodních sportů se tak setkávali například s tenisem, protože v řadě letovisek vznikaly pro letní hosty tenisové kurty. Letní hosté také s chutí zakládali různé sportovní kluby a letovisko proto pro mnohé lidi představovalo místo, kde se aktivně setkají se sportem, a pobyt na letním bytě tím zvyšoval zajímavost sportu. Nejvíce pochopitelně sportovaly mladší generace, ale tenisu se nevyhýbaly ani starší ročníky. Ojediněle se objevovalo i jezdeckví, hraní kuželek²⁷¹ nebo rybaření.²⁷²

Záhy na letní byty proniklo i poslouchání rozhlasu, které se stalo v druhé polovině 20. let velkou módou. Poslech rádia vedl možná k určité mechanizaci zábavy,²⁷³ rozhodně však výraznou měrou ovlivnil způsob trávení volného času v mnoha rodinách. Zatímco někteří posluchači se soustředili na obsahovou stránku zpravodajství nebo na estetický zážitek reprodukované hudby, jiní se naopak zaměřili na technické záležitosti spojené s vysíláním rozhlasu.²⁷⁴ Objevovalo se množství fandů radioamatérů, kteří si sami sestavovali vlastní radiopřijímače nebo brouzdali po různých frekvencích. V každém případě se však poslech rádia stával významnou složkou jejich volného času a tento zájem si mnohdy přenášeli i na svůj letní byt. Ve větší míře se však setkáváme s tím, že si radiopřijímač sestavovali lidé ve svém víkendovém domku. Souviselo to většinou se zručností jednotlivců, s jejich zájmem o věc samotnou, ale rovněž s jejich finanční situací.²⁷⁵ Přes velkou popularitu zůstávalo vlastnění rádia ještě poměrně málo rozšířenou záležitostí, které se věnovalo jen omezené množství lidí převážně ve svém domácím prostředí.²⁷⁶ Majitelé platili měsíčně koncesionářský poplatek 10 Kč, v roce

²⁷¹ Helena KOKEŠOVÁ, Návštěvy univerzitních profesorů v Potštejně, in: Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference, Petr KALETA – Lukáš NOVOSAD (Ed.), Praha 2008, s. 156–166; Karel POLÁČEK, Hostinec U kamenného stolu. Euromedia Group k. s., Praha 2006, s. 27. (román poprvé vyšel v roce 1941 pod jménem Vlastimila Rady). Ve stejném románu se prezentuje tenis jako populární hra na vysoké společenské úrovni.

²⁷² Karel POLÁČEK, Hostinec U kamenného stolu, s. 49–55.

²⁷³ Emanuel CHALUPNÝ, Sociologie. Díl čtvrtý, Skladba (statika) II., Nauka o výtvorech a činnostech kulturních. Svazek 3, Sociální činnosti (Práce, hra, sport, tanec, zábava). Melantrich, Praha 1941, s. 283–284.

²⁷⁴ T. A. BUK, Večerní vášně. Národní politika, 9. 3. 1930, roč. 48, č. 67, s. 7 (ranní vydání).

²⁷⁵ Jiří SYLLABA, Úvahy a vzpomínky lékaře. Avicenum, Praha 1992, s. 31.

²⁷⁶ Poslech reportáží ze sportovních utkání byla oblíbená činnost některých pasivních sportovních fandů. Karel POLÁČEK, Muži v offside. Ze života klubových přívrženců. Československý spisovatel, Praha 1957, s. 77–80. (1. vydání r. 1931). Osobní zážitky z rozhlasových přenosů sportovních utkání líčí podrobněji ve svých pamětech rozhlasový reportér Josef Laufer. Srov. Josef LAUFER, Padesát let v našem sportu. Mladá fronta, Praha 1957, s. 94 a následující.

1933 bylo na 570 000 koncesionářů, v roce 1937 pak dosáhl rozhlas na 1000 000 platících posluchačů.²⁷⁷

Na venkov se poslouchání rozhlasu rozšiřovalo až v souvislosti s elektrifikací jednotlivých obcí. Venkovské hospody si však radiopřijímače pořizovaly poměrně hojně a lákaly tím své hosty.²⁷⁸ Pro některé hosty se tak poslech rozhlasu mohl stát jedním ze zážitků spojených právě s letním bytem, kde se k rozhlasu dostali, jiným mohl symbolizovat kolektivní zážitek poslechu, který doma nemuseli poznat.²⁷⁹

Reprodukováná hudba tak od 20. let 20. století pozvolna pozměňovala kulturu volného času. Do té doby bývalo venkovské letní sídlo poměrně tiché na rozdíl od renomovaných lázní s lepší klientelou, kde celé dny vyhrávala kapela. Nyní se tento rozdíl alespoň částečně stíral nejen kvůli rozhlasu, ale i díky tomu, že mnozí letní hosté s sebou brávali na letní byt gramofon, který si večer pouštěli.²⁸⁰ Trávení volného času tak výrazně začal ovlivňovat zájem o konkrétní interprety, o jejich nejnovější hity a šlágry. Lidé si mohli své oblíbené písně, například z kabaretu, poslechnout i na venkově na letním bytě a nemuseli kvůli tomu chodit večer do společnosti.²⁸¹

Ukazuje se, že „luftáci“ se při svém pobytu na venkově věnovali celé řadě volnočasových aktivit, se kterými se setkávali i doma. Některé z těchto činností pro ně získávali určitou exkluzivitu, nelze však tvrdit, že by přijížděli na letní byt právě kvůli tomu. Město opouštěli spíše proto, že mohli a chtěli změnit prostředí a letní byt jim k tomu nabízel ideální příležitost. Velkou roli v tom hrála cenová dostupnost jednotlivých pobytů. Otázka cen vždycky letní hosty enormně zajímala, přičemž se nejednalo jen o ceny samotného nájmu, ale i o ceny potravin a ceny dopravy. Zatímco majitelé vily se o ceny zajímaly především na začátku při stavbě nebo koupi nemovitosti (někdy se kupoval jen dům původně sloužící jako obydlí), letní hosté střídající každoročně pobyt se řídili nejen subjektivními pocity, ale také cenami. Letní byty se domlouvaly na jaře, takže tou dobou někteří členové rodiny, nejčastěji otcové, často podnikali výlety do daných lokalit, aby zjistili, jestli se jim okolí i samotné letovisko zamlouvá²⁸² a pak si někde rezervovali

²⁷⁷ Eva JEŠUTOVÁ, *Od mikrofonu k posluchačům*. Český rozhlas, Praha 2003, s. 98.

²⁷⁸ Jan PELIKÁN, *Společnost jako prostředek rekreační*, in: *Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky*. Masarykův lidovýchovný ústav, Praha 1931, s. 112–118.

²⁷⁹ František Weyr dokonce vzpomínal, že jeden čas zachvátila lázeňskou společnost nevidaná horečka moderních tanců a skoro v každé hospodě posezení doprovázela hudba. František WEYR, *Paměti 2*, s. 402–403.

²⁸⁰ Ctibor BEZDĚK, *Co hledá obyvatel velkého města na letním bytě?*, s. 89–91.

²⁸¹ Ctibor BEZDĚK, *Co hledá obyvatel velkého města na letním bytě?*, s. 89–91.

²⁸² „Do nedávna ještě v leckterých obcích a menších městech chodívali letní hosté záhy z jara dům od domu, pátrající po letních bytech.“ Jan KAMENICKÝ, *Krátká kapitola o letních bytech*. Národní listy, 28. 3. 1912, roč. 52, č. 86, s. 1 (večerní vydání).

místo.²⁸³ Důležitou roli v jejich přemýšlení hrály zkušenosti s lokalitou již z minulosti, osobní doporučení známých²⁸⁴ a pochopitelně cena. V souvislosti s tím se již před rokem 1914 stala z letních bytů otázka hospodářská, venkované s příjezdem „luftáků počítali“, byť jejich chování zvláště v otázkách hygieny tomu mnohdy nemuselo přímo nasvědčovat. Rostl zájem o letní byty a zlepšovala se organizační struktura při shánění volných nájmu, což se projevilo i v cenách.²⁸⁵ Nastavování vysokých cen ze strany venkovanů pochopitelně existovalo vždycky a patřilo k věci, v poválečných poměrech po roce 1918 to však zvláště budilo rozhořčení a ukřivdění „luftáci“ hovořili dokonce o vykořisťování.²⁸⁶ Pohyby cen za letní byt tak značně formovalo mínění o letních bytech.

Nelze však srovnávat osobní uspokojení, kterého člověk na letním bytě dosáhl, s cenou pobytu. Mnohé přitahovala krajina, klid, či společnost letoviska, jiné v rozletu brzdila peněženka. Jednalo se tak o velice subjektivní záležitost, která se opět odvíjela od společenské prestiže, financí a osobního uspokojení. Mnozí upřednostňovali oblíbené a rušné letovisko, jiní obhajovali hlavně klidné místo s minimem hostů, další zase preferovali letní byt v místech, odkud pocházeli.²⁸⁷ V případě pobytu v rodné obci záleželo pak již jen na místních poměrech, jestli jezdívali do vlastního domu nebo k někomu známému a tam mu platili za nájem.²⁸⁸ V případě dlouhodobé návštěvy u příbuzných, kterou praktikovaly rodiny úředníků, které chtěly ušetřit a často také dělnické rodiny, letní strážníky čekala pomoc venkovanům při práci okolo domu nebo při žních.

²⁸³ Obyvatelé měst často spojovali různé jarní výlety s hledání letního bytu, a někdy tím venkovské obyvatele dost obtěžovali, o čemž svědčí vtip z roku 1930: „*V jistém místě nedaleko Prahy je vila s velkou zahradou přímo u řeky a les naproti. A ježto Pražáci už jezdí na výlety, dal si majitel na vrátka tabulku: Zde není letní byt k pronajmutí.*“ Humoristické listy, roč. 73, č. 13 (21. 3. 1930), s. 183.

²⁸⁴ Princip takového dohazování byl popsán například v románu Irča a Lexa. Irčíným rodičům doporučil kolega rada z úřadu vhodný letní byt. Ti si ho posléze jeli prohlédnout. Josef RODEN, Irča a Lexa. 4. vydání. A. Neubert, Praha 1924, s. 95–96, 120–121.

²⁸⁵ Jan KAMENICKÝ, Krátká kapitola o letních bytech, s. 1.

²⁸⁶ Vykořisťování letních a lázeňských hostů. Národní politika, 14. 7. 1921, roč. 39, č. 191, s. 7–8 (ranní vydání).

²⁸⁷ Tak se zachoval například známý malíř Josef Lada, který vzpomínal: „*Na jaře 1924 jsem si řekl, nač máme jezdit na letní byt po všech čertech, když mohu v létě bydlet ve svých rodných Hrusicích, kde znám každý kámen, všechny lidi, kde mám příbuzné a spolužáky.*“ Josef LADA, Kronika mého života. Československý spisovatel, Praha 1986, s. 340. Obdobně se choval například i několikaletý ministr financí Karel Engliš, který trávil část letní sezóny ve své rodné obci Hrabyně na Opavsku. Na léto sem přijížděla i jeho dcera s manželem Ladislavem Furstem. Společenský adresář československý, roč. 1930–1931. Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich, Praha, s. 55, 68.

²⁸⁸ Stejnou praxi potvrzuje i Josef Petráň ve své práci o obci Ouběnice na Benešovsku, kam zajížděli příbuzní z Prahy, kteří si během 1. světové války navykli přijíždět z důvodu zásobování potravinami a ve svých návštěvách pokračovali o prázdninách i v následných letech. Josef PETRÁŇ, Dvacáté století v Ouběnicích. Soumrak tradičního venkova. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, s. 262.

Logicky se srovnávaly ceny letních bytů v různých lokalitách a odpovídající služby s cenami ze zájezdů k moři, které byly ve 20. letech velice populární a zdánlivě domácím letoviskům konkurovaly. Na zájezd k moři se vzdávalo stále více lidí. Naproti tomu se objevovaly i názory, že taková dovolená je příliš drahá a mohou si jí dovolit jen bohatší lidé. V tomto smyslu se nesla i píseň Mořské lázně z roku 1925. Její autor, Karel Hašler v ní reflektoval popularitu dovolených u moře, která však stála pro mnohé stále mnoho peněz. V první sloce proto mimo jiné zpíval: „*A kdo nemá na to prachy, pláče po straně / že si musí doma solit vodu ve vaně*“. V podobném tónu pokračovala celá píseň, která zdůrazňovala popularitu, ba přímo společenskou nutnost jezdit k moři, což však naráželo na rodinné rozpočty. Třetí sloku proto zakončoval veršem: „*A ten kdo se opaluje někde v Táboře / říká, když se vrátí domů, že byl u moře*“.²⁸⁹ Je proto třeba dodat, že některé rodiny si mohly zájezd dovolit jen jednou za několik let a zbytek dovolených trávil na letních bytech, zatímco lépe situované rodiny své zájezdy do zahraničí podnikaly pravidelně. Jiná byla situace v souvislosti s postupující hospodářskou krizí ve 30. letech, kdy zájezdů k moři ubývalo a připomínalo se: „*Byly doby, kde se jezdilo za hranice. Byla to móda, patřilo to k dobrému tónu a byly peníze*“.²⁹⁰ Naopak popularita letních bytů neopadávala. V porovnání s některými cenami zájezdů do ciziny k moři byl totiž letní byt vždy poměrně levnou záležitostí.²⁹¹

Cenu podstatně ovlivňovala část sezóny a komfort nabízeného ubytování. Například v Černolicích, destinaci jihozápadně od Prahy, se dal letní byt pořídit na měsíc za 100 až 150 korun²⁹² a v Zadní Třebáni si za čtrnáctidenní pobyt v tamním letním bytě provozovatel účtoval 150 korun,²⁹³ tedy 300 korun za měsíc.

Ceny se však lišily i v samotných letoviskách, v Senohrabech například stál pobyt v domě u soukromé osoby zhruba 250 Kč měsíčně, v jedné z vil 400 Kč.²⁹⁴ Všechny zmiňované obce se řadily mezi letoviska v blízkosti Prahy s poměrně dobrou společností

²⁸⁹ Karel HAŠLER, Mořské lázně. Valčík z revue Všechny krásy světa. Nakladatelství Hašlerových písniček, Praha 1925.

²⁹⁰ P., Město a venkov. Venkov, 5. 8. 1933, roč. 28, č. 181, s. 1–2.

²⁹¹ Například čtyřtýdenní zájezd do Itálie k Jaderskému moři do Rimini stál jenom pro květen 1204–1484 korun, v červnu se pak ceny čtyřtýdenního zájezdu pohybovaly mezi 1344–1652 Kč, přičemž návštěvník musel ještě počítat s výdaji na cestovné ve výši 550 Kč. Rubrika Inzerce, Pestrý týden, roč. 5 (1930), č. 20, s. 22.

²⁹² Jedná se o méně známé Černolice, ne o zmiňované Černošice. Rudolf MÁŠA, Široké okolí Prahy, in: Jan KAMENICKÝ, Okolí Prahy, Josef Hokr, 1939, s. 119.

²⁹³ Rudolf MÁŠA, Široké okolí Prahy, s. 122.

²⁹⁴ Pobyt od 9. května do 1. července 1934 pro rodinu bankovního ředitele Jindřicha Zemana a jeho tříčlennou rodinu společně se služkou stál v domě paní Šťastné 500 Kč (tedy 250 Kč za měsíc). Zbytek letního pobytu (pravděpodobně dva měsíce) strávili Zemanovi a služebná ve vile Karla v Senohrabech za cenu 800 Kč. SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Senohraby, Ohlašovací kniha o cizích v obci Senohrabech, 1929–1936 (1934).

a s blízkostí řeky. Naproti tomu Ouběnice na Benešovsku mohly nabídnout jen rybník a větší klid. I přes horší dopravní dostupnost sem například jezdil senátor a známý básník Viktor Dyk a údajně v roce 1925 zaplatil 500 korun za šest týdnů, což by se rovnalo něco málo přes 330 korun za měsíc. V případě V. Dyka šlo pravděpodobně o to vyhnout se nějaké větší letní společnosti.²⁹⁵ Často se uváděly ceny za den,²⁹⁶ značně se však lišily a nedaly se vzhledem ke kvalitě ubytování a poskytnutým službám příliš srovnávat.

Rozhodně však byly ceny menší položkou než v případě zájezdů do Jugoslávie,²⁹⁷ Itálie²⁹⁸ nebo Francie.²⁹⁹ Zatímco prezentace Jugoslávie sázela ve větší míře na slovanství, existenci českých hotelů a mírnější ceny, Francie jako kulturní i módní vzor první republiky na sebe strhávala pozornost jaksi automaticky. Francouzská Riviéra, rekreační oblast u Středozemního moře na tzv. Azurském pobřeží se táhne od Mentonu (na hranici Francie s Itálií) až po Cassis a zahrnuje i velká města (Marseille, Nice, Toulon a Aix-en-Provence), takže návštěvníci Riviéry ve větších centrech si mohli užívat velkoměstské zábavy (kina, divadla, bary, tančírny) a zároveň koupání u moře. Pobřeží brázdily jachty, letní hosté se procházeli na korzu, slunili se na pobřeží, koupali, hráli tenis nebo pétanque a užívali si pohody.³⁰⁰

V československém prostředí dosahoval pojem „francouzská Riviéra“ obrovské prestiže, a proto se také často objevoval jako symbol výše postavení rodiny, což reflektovaly i dobové filmy.³⁰¹ Ve filmu *Andula* vyhrála například paní Hakenová

²⁹⁵ Josef PETRÁŇ, *Dvacáté století v Ouběnicích*, s. 270–271.

²⁹⁶ Málokdy se ovšem cena zveřejnila přímo v inzerátu. Častěji jí provozovatelé letních bytů sdělili až zájemcům, kteří je kontaktovali. Například Jistá Lída Novotná z Bělčic v jižních Čechách nabízela letní byt i se stravou za 26 Kč na den. *Pestrý týden*, roč. 2, č. 25 (22. 6. 1927), s. 15.

²⁹⁷ Například v roce 1922 stál 28 denní pobyt na Bašce 2604 Kč. Tato částka se však již skládala i z cesty vlakem a z noclehu s plnou penzí. Jan Štemberk, *Fenomén cestovního ruchu*, s. 253.

²⁹⁸ Například čtyřtýdenní zájezd do Itálie k Jaderskému moři do Rimini stál jenom pro květen 1204–1484 Kč. V červnu se ceny stejně dlouhého zájezdu pohybovaly mezi 1344–1652 Kč. K oběma částkám ještě bylo nutno připočítat 550 Kč za cestovné. *Rubrika Inzerce, Pestrý týden*, roč. 5 (1930), č. 20, s. 22.

²⁹⁹ Ceny pro čtyřtýdenní pobyt v Cannes ve Francii se všemi poplatky se pohybovaly pro květen ve výši 1960 korun, pro červen až ve výši 2100 korun, přičemž cestovné přes Mnichov a zpět přes Benátky stálo 850 korun. *Rubrika Inzerce, Pestrý týden*, roč. 5 (1930), č. 20, s. 22.

³⁰⁰ Atmosféru na francouzské Riviéře, konkrétně v Nice, zachytil hraný dokument *À propos de Nice* z roku 1930. Slavný francouzský režisér Jean Vigo (1905–1934) se ve své prvotině nespokojil jen s obrazy mondénního prostředí letních hostů, a tak vedle jejich bezstarostného pobytu na Riviéře, který se vyznačoval procházkami, opalováním nebo tancem, zobrazil město Nice jako sídlo zubožených pracujících a žebráků, čímž jeho film získal sociálně kritický rozměr. Za zmínku stojí i několikrát se opakující prvky erotiky, které pravděpodobně narážely na fenomén turistiky za sexuálním dobrodružstvím, což bylo rovněž předmětem určité kritiky.

³⁰¹ S otázkou sebezprezentace rodiny se například setkáváme ve snímku *Matka Kráčmerka* z roku 1934, ve kterém si zelinářská rodina výhrou v loterii značně finančně polepší, tím se však nezmění její mentalita. Jedna z postav, nemajetný hrabě Emerich Xaver Anton Rundstein (Bedřich Vrbský), se snažil zapůsobit na rodinu Kráčmerových mimo jiné tvrzením, že jeho syn byl na francouzské Riviéře. Doufal přitom, že tím u Kráčmerových vzbudí představu vlastní movitosti, a kvůli tomu v jedné z pozdějších scén varoval svého syna v podání Ladislava Peška, aby omylem neprozradil, že pobýval ve

(Růžena Šlemrová) několikrát hovořila o tom, že pojedje na léto do Monte Carla. Její rodina vlastnila továrnu, velkostatek a osm domů na Vinohradech, takže jet do Monte Carla zřejmě patřilo k běžné sebe prezentaci rodiny. K odjezdu však nakonec kvůli odmítavé reakci jejího syna (Hugo Haas) nedošlo. V tomtéž snímku si Andula Mráčková (Věra Ferbasová) v jedné ze scén se svým bratrem (Stanislav Neumann) hrála na mondénní slečnu z velké společnosti a pro dokreslení iluze pravila: „*Dlela jsem v doprovodu jednoho hraběte na Riviéře.*“³⁰²

Sebe prezentaci na vysoké úrovni pomocí Riviéry připomínala i jedna z anekdot v Humoristických listech, ve které se bavily manželka revidenta a manželka disponenta. Zatímco disponentka si stěžovala, že letos nepojedou na francouzskou Riviéru, ale „jenom“ na Kupari v Jugoslávii, revidentka spílala muži, že jí odmítl vzít v létě do Říma a pojedou pouze do Baden-Badenu. Nakonec jsou však obě usvědčeny ze lži, když se potkávají v Chrásti u Kolína na letním bytě.³⁰³ Návštěva Riviéry evidentně přinášela vysoké renomé ve společnosti a úzce souvisela s prezentací rodiny. Na druhou stranu tu však stále ještě zůstávalo osobní uspokojení jednotlivce, které hrálo nepochybně velkou roli. Proto se mnozí lidé z vyšších vrstev, kteří si mohli dovolit Riviéru pravidelně, raději uchylovali na svá soukromá sídla. Jiní však s chutí každoročně podnikali výjezd na luxusní dovolenou, další se obě strategie snažili skloubit.³⁰⁴ Mnohdy také návštěva Francie souvisela s nadšením z automobilismu a možnosti cestovat a poznávat nové kraje, přičemž Francie přirozeně skýtala mnohé zajímavosti z umění, historie i přírodních

skutečnosti jenom v Babicích, čímž by nepochybně jejich statut v očích Kráčmerových klesl. Film vycházel z románové předlohy Popelky Biliánové příznačně nazvané *Do panského stavu*. Blažena URGOŠÍKOVÁ – Eva URBANOVÁ, Český hraný film 1930-1945. II. díl. Národní filmový archiv, Praha 1998, s. 189–190.

³⁰² Blažena URGOŠÍKOVÁ – Eva URBANOVÁ, Český hraný film 1930-1945, II. díl, s. 27–28.

³⁰³ Kupari a Baden-Baden. Humoristické listy, roč. 74, č. 30 (24. 7. 1931), s. 419. Tento klasický vtíp byl použit i ve filmu Jarka a Věra, kde se Jarčina spolužačka vychloubala, že pojedje na Riviéru, pak se ale potkali o prázdninách v Doubravicích. Spolužačka se přesto kasala, že původně na Riviéru jet měla, ale máma jí to nedovolila a později dodávala: „*Máma chtěla do Jugoslávie, táta na Balt, tak jsem tady*“. Tím chtěla zdůraznit, že je něco víc. Blažena URGOŠÍKOVÁ – Eva URBANOVÁ, Český hraný film 1930–1945, II. díl, s. 127–128.

³⁰⁴ Na francouzskou Riviéru vyrazil například v roce 1928 automobilem i František Weyr se svými přáteli. Ti se však neřadili mezi osoby, které by pobývaly na Riviéře každoročně a to jak povahově, tak i finančně. František WEYR, Paměti 2, s. 413–415.

krás.³⁰⁵ Cestu do Francie za inspirací ostatně podnikl i básník Vítězslav Nezval, který své dojmy nejen z francouzské riviéry popsal ve své básnické sbírce *Sbohem a šáteček*.³⁰⁶

Stejně jako návštěva Riviéry mělo i vlastnictví vily velmi dobrý zvuk ve společnosti. Majitel zde trávil času kolik chtěl, takže nebyl případně svazován délkou zájezdu, a zpravidla mohl užívat vilu po celý rok. Navíc mu nic nebránilo vyjet si i za hranice, pokud měl dostatek financí. Nemovitost navíc představovala majetek, který měl rozhodně větší váhu než jedna návštěva u moře. V souvislosti s cestami do ciziny se ještě sluší připomenout, že u středostavovské společnosti přetrvával zvyk brát dospívající děti za odměnu na poznávací zájezd do některých evropských metropolí, zvláště Paříže nebo Říma.

Obliba letních bytů za první republiky oproti předcházejícímu období ještě vzrostla a jejich pobyty na českém venkově se staly symbolem dobrého společenského postavení. Lidé přijímali letní pobyty jako běžnou součást svého životního stylu, která jim zprostředkovávala kontakt s přírodou, změnu prostředí, pohybu někdy i stravy. Z hlediska vnímání pobytů na letních bytech je ještě třeba poznamenat, že závěrečná léta před druhou světovou válkou a léta protektorátní tvořily zvláštní roky z hlediska vnímání fenoménu letních bytů. Obdobně jako v sobě nesla poslední léta monarchie viděno pozdějšíma očima něco specifického, tak 30. léta 20. století a hlavně éra protektorátu byly vlastně už labutí písní letních bytů. Mnozí pamětníci posléze posuzovali letní byty právě podle zážitků ze 30. let, přestože tento fenomén byl výraznou součástí životního stylu městských středních vrstev a vyšších vrstev nejméně osmdesát let a částečně se za tu dobu proměnil.

³⁰⁵ Nadšený automobilista, lékař a psychiatr Vladimír Vondráček, navštívil Francii během svých automobilových výletů několikrát a nešlo mu přitom jenom o pobyt u moře na Riviéře. Přitahovala ho rovněž Paříž a další části Francie, ale samozřejmě i další země, kam se v meziválečné době vypravil (Itálie, Švýcarsko, pobaltské země, Německo, Rakousko). Vladimír VONDRÁČEK, *Lékař dále vzpomíná*. (1920–1938). 1. vydání. Avicenum, Praha 1978, s. 350–435.

³⁰⁶ Vítězslav Nezval ve zmiňované básnické sbírce věnoval mimo jiné řadu básní pobytu v Paříži, Středozevnímu moři a pak také cestě přes Itálii. Vítězslav NEZVAL, *Sbohem a šáteček*. Československý spisovatel, Praha 1975 (1. vydání r. 1934).

7. Četba a duchovní práce na letních bytech.

Letní byty byly již od počátku záležitostí vzdělaných vrstev, příslušníků svobodných povolání. Svě dovolené zde trávili lékaři, právníci, univerzitní i středoškolští profesoři, úřednictvo, novináři apod. Mnohé z nich spojoval vřelý vztah k četbě. Představa některých osvětových pracovníků, že ve volném čase se bude dělník věnovat četbě, zatímco duchovní pracovník sáhne k rukodělné práci,³⁰⁷ byla dosti naivní. V dělnických rodinách a zvláště u dělnických žen přežíval odpor k nic nedělání, mezi které patřilo například i sezení nad knihou.³⁰⁸ V praxi se čtení objevovalo nejčastěji právě u těch vrstev, jejichž pracovní náplň se skládala z četby. Rozdíl spočíval pouze v tom, že ve volném čase se věnovali čtení dle své záliby a nikoli dle povinností.³⁰⁹ Proto si mnozí příslušníci duševních povolání vozili knihy i na letní byt, kde se mohli svému milému koníčku plně věnovat. Patřilo již k jistému koloritu, že mnozí letní hosté každoročně přiváželi celé stohy ještě nerozřezaných knih, které chtěli během svého pobytu přečíst. Záleželo však vždy na konkrétním jedinci, jestli nakonec na letním bytě skutečně něco přečetl, nebo jestli se po skončení dovolené vracel domů zpět se stále ještě nerozřezanými knihami.³¹⁰ Někteří hosté vysedávali na verandách letních vil nebo stínu stromů na zahradě a oddávali se četbě, jiní se k ní pro společenské styky nakonec ani nedostali. Přesto si knihkupci mohli mnout ruce, protože mívali před prázdninami poměrně dobré zisky z prodeje knih na letní sezónu, kterou řada letních hostů hodlala využít k četbě nejnovějších titulů.³¹¹

Mnohdy měly knihy posloužit jako zábava v době nevlídného počasí, kdy se nedalo vyrážet na procházky, na houby ani k řece ke koupání.³¹² Zajímavý byl v tomto ohledu kreslený vtip kreslíře, karikaturisty a ilustrátora Franty Bidla (1895–1945), který parodoval rodinku na letním bytě ve své kresbě Četba pana sekčního šéfa a jeho rodiny

³⁰⁷ Tomáš TRNKA, *Rekreace v systému lidové výchovy*, in: *Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky*. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 9–13 (zvláště s. 12).

³⁰⁸ Stanislav HOLUBEC, *Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2009, s. 151.

³⁰⁹ „*Prázdniny mne znamenitě osvěžily, Zvíčina nám udělala všem dobře. Jistě jsme tam nebyly naposled. Četl jsem tam první díl, Naši' od Holečka a ,Temno' od Jiráka.* ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, deník, zápis z 21. 9. 1919 (neuspořádáno).

³¹⁰ Jiří ZHOR, *Lichnický notýsek*. Dr. Václav Tomsa, Praha 1943, s. 57. (Pseudonym Karla Pošvy).

³¹¹ Dr., *Otrávené pero*. Prázdninový feuilleton. *Zdraví lidu*. Zdravotnický měsíčník československého červeného kříže. Roč. 2 (1924), č. 7, s. 49–50. Knihkupci například v letních měsících inzerovali: „*Vyberte si svůj vzrušující exotický román pro chvíli siesty na dovolené.*“ *Humoristické listy*, roč. 73, č. 30 (18. 7. 1930), s. 35.

³¹² Jiří ZHOR, *Lichnický notýsek*, s. 55–61.

na letním bytě. Odpočívající členové rodiny si jeden po druhém představovali podle názvu knihy, o čem se v ní dočtou a následně byli zklamáni.³¹³

Mnozí hosté na letní byt přímo vyraželi s cílem přečíst to, co za rok nestihli, jiní si naopak dávali předsevzetí, že během pobytu na knihu ani nesáhnou a budou si užívat přírody.³¹⁴ Někteří hosté si nechávali posílat na své přechodné bydliště noviny, aby si udržovali kontakt s aktuálním děním.³¹⁵ Poměrně často se ostatně setkáváme s tím, že ideální neděle podle mužů středních vrstev se skládala z toho, že si v neděli dlouho pospali, pak si pročetli noviny, naobědvali se s rodinou a vypravili se na rodinnou procházku.³¹⁶ I na letním bytě patřila četba novin mezi oblíbené mužské rituály, dostávala tam však zcela jiný rozměr. Noviny docházely s denním, někdy třeba i dvoudenním zpožděním a měly v sobě zvláštní kouzlo spojení se světem.³¹⁷ Lidé si noviny půjčovali a často tak díky nim udržovali nebo navazovali společenské kontakty³¹⁸ a probírali nejaktuálnější témata. Zatímco během světové války v novinách úzkostlivě sledovali změny na frontě,³¹⁹ v meziválečné době bývala doba letních prázdnin tzv. okurkovou sezónou, kdy řada politiků a novinářů rovněž odjížděla na dovolenou.³²⁰ Čtenáři si však hledali jiná zajímavá témata a najednou četli dopodrobna i jindy pro ně nezajímavé rubriky, nosili si noviny k vodě, znovu si je pročítali a těšili se z nich mnohem více, než v každodenním shonu. Dosať přečtené noviny pak ještě posloužily například k sušení hub.³²¹

³¹³ Vladimír THIELE (red.), *Bidlova čítanka. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*, Praha 1959 (předmluva Arsen POHRIBNÝ), s. 115–116, obrázky: 183–188. (Kreslený vtip poprvé vyšel v *Literárních novinách*, roč. 7, č. 19, 1936.)

³¹⁴ Rudolf KOPECKÝ, *Poznatek z léta. Čin*, roč. 3, č. 2 (10. 10. 1931), s. 36–39.

³¹⁵ Germanistovi a dramatik Otokaru Fischerovi například docházely noviny na letní adresu, přestože tam vůbec nepobýval. *Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Fischer, Otokar, korespondence od Vlasty Vostřebalové*, 29. 8. 1924.

³¹⁶ Karel POLÁČEK, *Michelup a motocykl. Československý spisovatel*, Praha 1980, s. 6–17.

³¹⁷ Josef ČAPEK, *Na dovolenou*, in: Josef ČAPEK, *Publicistika 1. Sloupky, entrefilety, fejetony, črty aj.* (Uspořádal Jiří OPELÍK. *Triáda*, Praha 2008, s. 323–325 (Vyšlo v *Lidových novinách* 17. 7. 1929).

³¹⁸ „*Obyvatelé obou vill Máchových se navzájem znají a spolu se stýkají. A tak vzniká jakýsi komunismus novin.*“ Josef KLIK (ed), *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*. Vyšehrad, Praha 1941, s. 690.

³¹⁹ ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, deník, zápis z 18. 9. 1918 (neuspořádáno); František WEYR, *Paměti 2. Za republiky (1918–1938)*. Atlantis, Brno 2001, s. 396.

³²⁰ Časopis *Pestrý týden* vedl dokonce pravidelnou rubriku, ve které přinášel zprávy o letních pobytech různých celebrit a různých významných osobností na dovolené, často na letním bytě. Název rubriky se měnil, jeden čas se nazývala *Z letošních prázdnin, dovolených a weekendů*.

³²¹ Josef ČAPEK, *Na dovolenou*, s. 323–325. Nadšení z pošty, kterou chodí noviny, popisuje rovněž: Olga SCHEINPFLUGOVÁ, *Pošta a panská. Tribuna*, 5. 9. 1926, roč. 8, č. 210, s. 3. „*Já ten fejeton snad nedočtu*“, povzdechl si například rada Pšenička v podání Františka Kreuzmanna staršího ve filmu *Jarka a Věra. Blažena URGOŠÍKOVÁ – Eva URBANOVÁ, Český hraný film 1930–1945, II. díl*. Národní filmový archiv, Praha 1998, s. 127–128.

Poněkud specifickou skupinu tvořili univerzitní profesori a další vědeční pracovní, kteří pobyt na letním bytě chápali jako možnost konečně se dostat k jinému typu vědecké práce, kterou kvůli výkonu svého zaměstnání během roku zanedbávali. Prof. vnitřního lékařství Ladislav Syllaba například valnou část svých prázdnin, které trávil v letní vilce ve Všenorech, věnoval práci na svém vědeckém pojednání *Nauka o lékařském poklepu a poslechu*.³²² Nebyl zdaleka sám, kdo na letním bytě vědecky pracoval.³²³ U vědeckých pracovníků býval několikadenní nebo i několikátýdenní pobyt na letním bytě stejně jako v lázních v mnoha případech vhodnou příležitostí, jak se v klidu sejít s některými kolegy nebo přáteli z oboru a probrat pracovní i soukromé záležitosti.³²⁴ Záleželo pak již na osobním pojetí dovolené, jestli se člověk neúnavně a pravidelně věnoval své práci, nebo jestli se k ní dostal jen při špatném počasí, jako například profesor Masarykovy Univerzity v Brně a její první rektor, fyziolog Eduard Babák (1873–1926) nebo lékař a farmakolog profesor Kamil Lhoták (1876–1926), kteří se při svém pobytu na letním bytě v létě 1924 zabývali literárními pracemi zejména během deště.³²⁵ Často tak chápali pobyt na letním bytě jako možnost sejít se se svými kolegy neformálně, zároveň tím však zůstávali myšlenkami stále ve své práci a z tohoto hlediska příliš neodpočívali. Představa, že pobyt na letním bytě by měl člověku spíše rozšiřovat jeho obzory díky styku s lidmi z jiného prostředí, se tak příliš nenaplnovala.³²⁶ Nutno však dodat, že svou duchovní práci alespoň na venkově kombinovali s procházkami s rodinou či pobytom na koupališti.

Stále je třeba brát v potaz, že vedle dovolené na letním bytě ve vile v nájmu existoval i pobyt ve vlastní vile, jejíž majitelé obvykle disponovali více prostředky a také větším rozsahem volného času. Podle druhu jejich zaměstnání jim pak nemuselo činit potíže ani dlouhodobé přesídlení na vilu v době letní sezóny (od května do konce září).

³²² ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, deník, zápis z 18. 9. 1918 (neuspořádáno).

³²³ Příkladů by se dalo najít mnoho. Například historik František Hrubý psal svému kolegovi Josefu Šustovi během července 1937 o cestě na svojí chalupu: „*Druhou část pak bych přes prázdniny dokončil a dodal po prázdninách brzo. ... O prázdninách budeme buď jako vždy v naší chalupě u Tišnova anebo na tři neděle bychom jeli na Slovensko...*“. A v dalším dopise dodával: „... *konečně budu mít zcela klid, abych se mohl plně věnovati reformaci a protireformaci.*“ Tomáš BOROVSÝ – Jiří LACH, Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci. Matice moravská, Brno 2006, s. 164–166.

³²⁴ K problematice pobytu vědců v lázních podrobněji srov. Marek ĎURČANSKÝ, *Vědci jako lázeňští hosté. Příklad lázní Poděbrady 1924-1927*, in: Dagmar BLŮMLOVÁ – Petr KUBÁT, *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Společnost pro kulturní dějiny, České Budějovice 2009*, s. 338–353.

³²⁵ ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, novinový výstřižek: J. K., *Prázdniny v Kunčicích pod Ondřejníkem*. Moravsko-slezský deník, 25. června 1927, bez strany (neuspořádáno).

³²⁶ Jiří ZHOR, *Lichnický notýsek*, s. 60.

Týkalo se to například špiček průmyslu a bankovníctví,³²⁷ které si mohly dovolit nechat svůj podnik fungovat v podstatě samospádem a užívat si zasloužené dovolené.³²⁸ Mnozí z nich proto v době sezóny úřadovali ze svých letních sídel. Jiná situace nastala pravděpodobně za zhoršující se hospodářské krize, kdy podniky vyžadovaly jejich přítomnost ve větší míře. Obdobně mnozí univerzitní profesori trávili dlouhé prázdniny na svém letním sídle, kde se vedle rekreační činnosti zabývali vědeckou činností či jinou běžnou agendou spojenou s jejich zaměstnáním. Sociální postavení vysokoškolského profesora za první republiky vykazovalo nejen vysokou prestiž ve společnosti, ale i dobré finanční postavení rodiny, jak již bylo naznačeno v podkapitole Letní hosté a jejich společenské rozvrstvení. Právě proto byl u nich dlouhodobý pobyt ještě častějším zjevem, navíc si mohli řadu podkladů pro svou činnost převést s sebou, zvlášť pokud se jednalo o psaní nějakého odborného pojednání nebo knihy. Prof. dějin umění Antonín Matějček například po celý srpen a pak ještě v září různě přejížděl z Prahy do letní vily v Senohrabech, kde měl klid na práci,³²⁹ právník František Weyr zase v prvním poválečném roce jako poslanec Národního shromáždění neustále pendloval mezi Prahou a Potštejnem.³³⁰ Univerzitní profesori měli totiž v době letní sezóny poměrně volný program, takže pro ně nebyl problém pobývat v jednom místě třeba měsíc nebo dva. Volný čas se tak různě prolínal s časem věnovaným práci.³³¹ Řadu týdnů na letním bytě trávili rovněž vyšší úředníci,³³² pokud ovšem na nějaký čas neodjeli na dovolenou například k moři.

V jiné pozici se nacházeli drobní živnostníci a provozovatelé drobných podniků, kteří by v případě dlouhé nepřítomnosti ztráceli přehled o dění v živnosti, významnou roli však hrála i jejich finanční situace. Často tak bydleli s rodinnou na letním bytě jen

³²⁷ Stavitelská rodina Havlových například vlastnila své letní sídlo v Havlově (obec Žďárec nedaleko Tišnova na Moravě), ředitel Živnobanky Jaroslav Preis zase měl své letní sídlo u Orlíku. Václav Maria HAVEL, *Mé vzpomínky*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1993, s. 63; Jiří HEJDA, *Žil jsem zbytečně*. 2. vydání, Machart, Praha 2010, s. 444.

³²⁸ Mezi takové patřil například JUDr. Vladimír Škarda, prezident Československé průmyslové banky, který pobýval často v Dolních Mokropsech. *Společenský adresář československý*, roč. 1930–1931. Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich, Praha s. 256.

³²⁹ Archiv Národní galerie Praha, fond Antonín Matějček, AA 3571/I. 1 a, inv. č. 235 – 254.

³³⁰ František WEYR, *Paměti* 2, s. 398.

³³¹ Kombinaci procházek, výletů a dalších volnočasových aktivit s prací během svého letního pobytu zaznamenával i Ladislav Syllaba ve svém občasném deníku. „*Jsm s Jiřím osmý den v Sedmihorkách. Když jsem večera po příjezdu rozložil své věci a chtěl se dát do práce, nebylo možno, síla vzpomínek byla tak silná ...třináct let života na knize. Tady* (Sedmihorky, pozn. autora) *a kde všude jinde.*“ ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, deník, zápis ze 14. 9. 1923 (neuspořádáno).

³³² Například vládní rada Karel Stauch, který byl pověřen funkcí generálního ředitele státního podniku dolů a hutí se, objevoval na letním pobytu od května do září v Dobřichovicích. *Společenský adresář československý*, roč. 1930–1931. Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich, Praha, s. 243.

omezenou dobu a pak se vraceli obdobně jako úředníci do města za pracovními povinnostmi a rodinu navštěvovali jen o nedělích nebo případně někdy odpoledne.³³³

Na letním bytě pracovala na svých dílech i celá řada spisovatelů³³⁴ (mnohdy zaměstnáním úředníci) a nelze zapomínat ani na středoškolské profesory, z nichž mnozí bývali literárně činní, a to jak v oblasti beletrie, tak v oblasti vědy. Těšili se z poměrně slušného zajištění a dostatečného rozsahu volného času mimo zaměstnání, takže se mohli v klidu věnovat kulturní a společenské činnosti, což se od nich koneckonců v mnoha případech vyžadovalo.³³⁵ Bylo pak jen přirozené, že se své společenské roli věnovali i v době svého volného času³³⁶ a sepisovali svá díla. S jejich postavením ve společnosti se však často pojila i role organizátora různých společenských akcí. Nejednou se proto setkáváme s případy, kdy mnozí hosté ze vzdělávací sféry svůj volný čas na letním bytě původně určený spíše pro zábavu a povyražení, dobrovolně investovali do různých kulturních podniků v místě svého letního pobytu. Přirozeně v tom hrál roli kladný vztah k danému letovisku.³³⁷ Jejich činnost souvisela s požadavkem, aby městské obyvatelstvo venkovu také něco kulturně předávalo, například aby fundované osobnosti něco přednášely.³³⁸ Někteří letní hosté v letovisku například ze zájmu koncentrovali,³³⁹ jiní hráli divadelní představení.³⁴⁰ Zajímavým způsobem kombinoval svůj volný čas s osvětovou činností Alexander Sommer Batěk, který spojoval své přednáškové turné s rodinnými výlety pod stan.³⁴¹ Svým vztahem k trávení dovolené však představoval

³³³ Úřednictvu stanovovaly možnou délku pobytu již výše uvedené vyhlášky, takže mnohdy otcové přijížděli jen v neděli a přes týden chodili do zaměstnání, jak už bylo zmiňováno výše.

³³⁴ Pražský nakladatel Otakar Štorch-Marién například na svém letním pobytu na Zvičíně v roce 1923 dopsal svůj román *Vrah*. Otakar ŠTORCH-MARIÉN, *Sladko je žít. Paměti nakladatele I.* Aventinum, Praha 1992, s. 222.

³³⁵ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918-1938)*. III. díl. *O přežití a o život (1936-1938)*. Libri, Praha 2003, s. 41.

³³⁶ Vzhledem k výše uvedené definici volného času tak vlastně jejich volný čas zanikal. To však nesouviselo s jejich osobním uspokojením, které mnohdy naopak rostlo.

³³⁷ Krčmářovi a jejich přátelé například v Třemošnici pořádali výstavy. Jana ČECHUROVÁ – Jan KUKLÍK (edd), *Jan Krčmář: Paměti*. II díl, *Skoro státníkem*. III. díl. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007, s. 365.

³³⁸ Těm, kteří odjíždějí mezi lid. *Národní politika*, 24. 7. 1921, roč. 39, č. 201, s. 6 (ranní vydání).

³³⁹ František WEYR, *Paměti 2*, s. 398.

³⁴⁰ Pražští herci hráli v Plané nad Lužnicí při svém letním pobytu buď svá vlastní představení, nebo si zahráli s místními ochotníky. Václav MATOUŠEK, *Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální*. Krigl, Praha 2010, s. 241.

³⁴¹ V červenci 1922 například přednášel v Železném Brodě, Jilemnici a v dalších obcích. Jeho rodina jela s ním a vždy tábořili pod stanem v lese v blízkosti následující přednáškové štace. Alexander SOMMER BATĚK, *Jak jsem padesát let žil a pracoval. Paměti za prvních 50 let mého života 1874–1924*. B. Kočí, Praha 1924, s. 402.

spíše výjimku, neboť prosazoval tzv. rodinný skauting, který se od běžných pobytů na letním bytě na venkově lišil vřelejším vztahem k přírodě a skautingu obecně.³⁴²

Problematika určité kulturní činnosti na letním bytě otevírá i otázku osobní angažovanosti některých letních hostů v místních záležitostech. K tomu měly přirozeně větší sklon ty osobnosti, které v lokalitě vlastnily nemovitost. Takové osoby například podporovaly v obci sportovní klub³⁴³ nebo výstavbu tenisových kurtů pro letní hosty a v době hospodářské krize se mnohdy pokoušely místním nějakým způsobem pomoci. Mezi takové patřil například novinář Věnceslav Švihovský, který si pořídil vilu v Řeži u Prahy a získal v obci domovské právo s vidinou, že v obci pak dožije na penzi. Stal se zde respektovanou osobou, obec totiž nejenže navštěvoval, ale několik let byl i členem zastupitelstva a dokonce rady obce.³⁴⁴ Profesor UK Zdeněk Nejedlý zase zajížděl o prázdninách v době svého osobního volna do Litomyšle a pořádal tam místní archiv.³⁴⁵ Vztah k lokalitě se tím ještě více utvrzoval a podstatně se tak lišil od těch lidí, kteří letoviska každoročně měnili. Snaha zajistit si pohodlné bydlení na stáří v oblíbeném místě, kde se člověk stane uznávanou osobností, v tom nepochybně hrála roli a zmiňovaný V. Švihovský rozhodně nebyl ojedinělým případem. Na venkově na stará kolena žila celá řada významných osobností, konkrétní vztah místních k takové osobě byl však značně individuální.³⁴⁶ Takovým případem byla zřejmě i postava penzisty Tichého ve filmu *Ryba na suchu* ztvárněná Václavem Tréglem. Penzistovi se zde příznačně říká „pane profesore“.³⁴⁷ Majitelé vil měli tendenci pobývat ve svých nemovitostech i mimo letní sezónu a později je proměnili ve svůj domov, kde se intenzivně věnovali duchovní

³⁴² Zakladatelem byl Miloš Seifert (1887–1941), který čerpal z ideových zdrojů E. T. Setona. Působil jako profesor na střední škole. Po objevení skautingu v Čechách založil v roce 1912 se svými studenty berounského gymnázia kmen Děti Živěny, který posléze rozšířil v Psohlavce, spolek českých junáků, specifický typ českého junáctví inspirovaný woodcraftem. MINEHAHA, Miloš Seifert. Zakladatel českého woodcraftu. Biografická črta a výčet literárního díla. Les, Praha 1932. Podrobně seznamoval se zásady svého osobního pojetí woodcraftu v knize: Miloš SEIFERT, Přírodou a životem k čistému lidství. Příručka českých junáků. S použitím Setonovy knihy „The Book of Woodcraft“ i jiných pramenů a za přispění Aug. Očenáška. Dědictví Komenského, Praha 1920.

³⁴³ Knihupec Alois Srdce například podporoval fotbalový klub v obci Husinec a finančně přispěl i na místní sbor dobrovolných hasičů. SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Husinec, Protokol o schůzích obecního zastupitelstva 1934–1943, SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Husinec Sbor dobrovolných hasičů.

³⁴⁴ SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Husinec, Zápisy schůzí obecní rady 1924–1932; Zápisy schůzí zastupitelstva 1921–1926, Zápisy schůze zastupitelstva 1927–1934.

³⁴⁵ Jiří KŘEŠTAN, Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění. Paseka/Národní archiv, Litomyšl/Praha 2012, s. 203.

³⁴⁶ Například prof. Velenovský bydlel na stará kolena v Mnichovicích u Prahy. Martin FRANC, Skeptické slovanství svárlivého biologa, in: Marek ĎURČANSKÝ (ed.), Slovanství a věda v 19. století. Archiv Akademie věd ČR, Praha 2006, s. 41–54.

³⁴⁷ Blažena URGOŠÍKOVÁ – Eva URBANOVÁ, Český hraný film 1930-1945, II. díl, s. 302–303.

práci.³⁴⁸ Jiná věc je, že řada majitelů vil nebo dlouholetých hostů dokonce při svých letních pobytech v oblíbeném letovisku zemřeli.³⁴⁹

Mnozí hosté tak střídali vycházky po okolí, koupání a společenské návštěvy s vědeckou prací, která je však uspokojovala do té míry, že ji nemuseli považovat za práci (povinnost), ale za koníček. Potvrzovala se tak teze amerického filozofa Prentice Mulforda,³⁵⁰ podle kterého „Každá činnost, ať je to rytí zahradní půdy nebo psaní eseje, může být pramenem radosti a životodárného zotavení.“³⁵¹

Četba na letním bytě se objevovala i u dětí,³⁵² ne vždy však pro ně představovala takové uspokojení jako pro dospělé. V dobové literatuře a ve filmech se objevovaly postavy žáků či studentů, kteří jsou nuceni o prázdninách studovat, aby mohli složit reparát. Mezi takové patřil například Jarka Pšenička v podání Ladislava Peška ve filmu Jarka a Věra³⁵³ nebo Jarča Drahanová ztvárněná Hanou Vítovou v romantické komedii Jarčin profesor.³⁵⁴ Obdobný motiv se objevil i v humoristickém románu Hostinec u Kamenného stolu.³⁵⁵ Tyto postavy neshledávaly v učení a čtení na letním bytě žádnou potěchu ani uspokojení a do jisté míry oprávněně namítaly, že to vlastně není žádná dovolená. Jejich doučování zpravidla někdo obstarával. Někdy rodiny doufaly, že se jejich ratolesti sami vzdělají například v němčině, když budou navštěvovat pohraničí

³⁴⁸ Korespondence Karla Hermanna-Otavského svědčí o tom, že ve své vile v Černošicích pobýval v průběhu celého roku. ÚDAUK, fond Hermann-Otavský, Karel, karton 1, inv. č. 35, 47, 48, 93.

³⁴⁹ Mezi takové patřili například JUDr. Profesor UK Karel Hermann-Otavský, který zemřel v Černošicích (4. 9. 1939), spisovatel a novinář Ignát Herrmann v Řevnicích (8. 7. 1935), profesor aplikované matematiky UK Václav Láska v Řevnicích (27. 7. 1943); profesor českých dějin na UK Václav Novotný v Řevnicích (14. 7. 1943). Alena ŠLECHTOVÁ – Josef LEVORA, Členové České akademie věd a umění 1890–1952. 2. vydání. Academia, Praha 2004, s. 99–100, 181–182, 220–221. Filolog Jan Kvíčala (1834–1908) se svou ženou zemřeli shodně 10. 6. 1908 ve své vile Riviera v Potštejně. Helena KOKEŠOVÁ, Návštěvy univerzitních profesorů v Potštejně, in: Petr KALETA – Lukáš NOVOSAD (ed.), Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2008, s. 156–166.

³⁵⁰ Prentice Mulford (1834–1891) – americký filozof. V českém prostředí byly jeho texty poměrně hojně překládány a publikovány ve 20. a 30. letech 20. století. Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. IV. díl, Československý kompas, Praha 1929, s. 1080.

³⁵¹ Prentice MULFORD, Zotavení. Myšlenky. Ženský svět, roč. 27, č. 5–6 (25. 3. 1923), s. 89–90.

³⁵² Ignát HERRMANN, Páně Čápo vo letní sídlo, in: Ignát HERRMANN, Nedělní povídky. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, s. 361.

³⁵³ Blažena URGOŠÍKOVÁ – Eva URBANOVÁ, Český hraný film 1930–1945, II. díl, s. 382–383.

³⁵⁴ Blažena URGOŠÍKOVÁ – Eva URBANOVÁ, Český hraný film 1930–1945, II. díl, s. 126–127.

³⁵⁵ „Venku září věčné slunce, lázeňské město kypí pestrým životem, lidé se radují z krásné pohody, veškeré tvorstvo velebí Hospodina. Jenom zakaňkaný pohlavár Čerokésů (propadlík z matematiky, který si hraje na indiány, pozn. autora) sedí nad sešitem a pokrývá složité vzorce hořkými slzami. Sinusy a kosinusy mu pije věk, tangenty a kotangenty hubí život mladý, íxy a ypsilony míchají jedu do poháru žití, mocniny a odmocniny se mu protíví do nevnitřnějších záhybů jeho já.“ Karel POLÁČEK, Hostinec U kamenného stolu. Euromedia Group k. s., Praha 2006, s. 26. (1. vydání r. 1941 pod jménem Vlastimila Rady).

s německým obyvatelstvem.³⁵⁶ Řada českých rodin například dávala své dospívající děti na několik týdnů do německých rodin, aby se přiučili němčině a německé rodiny zase posílaly své dospívající do českých rodin.³⁵⁷ Jindy jim s sebou matka prostě jenom zabalila učebnici.³⁵⁸

Četba a duchovní práce byla běžnou a velmi oblíbenou součástí letních pobytů a mnohdy se stávala populárnější právě v souvislosti se změnou prostředí. Mnozí vědečtí pracovníci navíc změnu prostředí využívaly jen k jinému typu odreagování a k hledání inspirace, ani na letním bytě se však nevzdávali své práce. Bylo by proto zajímavé zamyslet se nad vztahem intelektuála k volnému času v širším časovém horizontu a klást otázky ohledně proměn intelektuálního světa od konce 19. století do druhé poloviny 20. století.

³⁵⁶ Jiří MAREK, Příběh z dovolené, in: Jiří MAREK, Panoptikum hříšných lidí. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 7-14.

³⁵⁷ Svědčily o tom inzeráty v Lidových novinách: „*Dám jemné české rodině na výměnu nebo za plat na 4 týdny 19 leté děvče za účelem učení češtině. Ludvík Deutsch, obchodník, Mikulov.*“ Lidové noviny, 4. 7. 1926, roč. 34, č. 335, s. 16 (ranní vydání). „*Hledám pro svého 18 letého syna (studenta 8. tř. gym.) pobyt přes prázdniny u české rodiny, kde by se mohl zdokonaliti v češtině. Laskavé nabídky s udáním nároků zašlete na adresu Frant. Meier, sklenář, Bruntál, Carionplatz 2, Slezsko.*“ Lidové noviny, 18. 7. 1926, roč. 34, č. 357, s. 16 (ranní vydání).

³⁵⁸ Rudolf. NEŠVERA, Několik slov k nastávajícímu stěhování na letní byty. Národní politika, 8. 6. 1922, roč. 40, č. 154, s. 1–2 (odpolední vydání).

8. Ženy na letním bytě.

Ve sledované době býval ve středních vrstvách zpravidla živitelem rodiny pouze muž.³⁵⁹ I proto se první republika poměrně konzervativně stavěla k tomu, jakým způsobem by měly trávit volný čas ženy. Mezi muži převažovala představa, že ženy v domácnosti mají celý den volno, zatímco oni si po příchodu z práce zaslouží odpočinek. Ženy se však musely věnovat vaření, domácím pracím, nákupům a výchově dětí, takže o volný čas bývaly zpravidla ochuzeny.³⁶⁰ Nic na tom neměnil ani fakt, že mnohé rodiny si vydržovaly služebnou.

Po celý rok bývala pro ženy paradoxně nejhorší neděle, protože se celý den nezastavily a musely se starat o kuchyň, o děti a svým způsobem i o manžela, který si chtěl odpočinout od celotýdenního zaměstnání.³⁶¹ Přitom právě práce hospodyňky bývala často podceňována a muži brána jako samozřejmost. Další zátěž pro ženy představovalo obstarávání nákupů, a ani na letním bytě se této činnosti nevyhnuly. Nejdůležitější proto bylo, aby si ženy svůj denní program správně rozvrhly a ušetřily si vždycky alespoň chvilku na sebe, buď na odpočinek, nebo na nějakou volnočasovou činnost, např. četbu. Takové rady přirozeně nacházely v ženských časopisech, podobné rady ale mohly zaslechnout i v rozhlasu nebo na nějaké specializované přednášce.³⁶² Do velké míry se tak svět volného času otvíral hlavně mužům, ženy jej poznávaly jen v omezené míře.

Specifickou úlohu ve vztahu k volnému času hrál i pobyt na letním bytě, který ženy prožívaly zcela jinak než muži. Záleželo pochopitelně na věku ženy a na jejím postavení v rodině. Dospívající a dospělé dcery mohly pobyt chápat jako příjemné osvěžení,³⁶³ babičky či tchýně zase často braly dobu pobytu na letním bytě jako skvělou příležitost pro strávení času s rodinou, zvláště s vnoučaty. Největší tíha zodpovědnosti za chod domácnosti zpravidla spočívala na matkách a manželkách. Především pro ně pobyt na letním bytě automaticky neznamenal odpočinek. Podstatný rys pobytu na letním bytě, přenesení domácnosti z města na venkov, totiž přímo vycházel z toho, že rodina bude žít na letním bytě v domácích podmínkách. Ženy se tak vůbec nezbavily domácích

³⁵⁹ První světová válka sice značně zvýšila význam ženy ve společnosti i ve sféře zaměstnání, dřívější představy o domácnosti jako o ideálním poli pro ženu však stále přetrvávaly. Dalo se přitom namítnout, že starat se o rodinu vyžadovalo značné schopnosti, takže by ženy nepochybně zvládly i další úkoly.

³⁶⁰ Oldřiška ZEMANOVÁ, Rehabilitace ženské domácí práce. *Ženský svět*. List paní a dívek, roč. 28, č. 15–16, s. 232–233.

³⁶¹ L. SOBOTOVÁ, Rekreace žen, in: *Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky*. Masarykův lidovýchovný ústav, Praha 1931, s. 69–73.

³⁶² Oldřiška ZEMANOVÁ, *Rozhlas a hospodyně*. Nedělní zábavná a poučná příloha *Národní politiky*, 9. 6. 1935, roč. 53, č. 159, s. 5.

³⁶³ Často údajně požadovaly na letním bytě dobrou společnost, aby se tam mohly dobře bavit. A. MODEN, *Hledám letní byt*. *Národní politika*, 2. 3. 1925, roč. 43, č. 60, s. 2 (odpolední vydání).

povinností, jako vaření nebo péče o děti, a o dovolené od všedních starostí vůbec nemohly hovořit. Už samotné stěhování, které často obracelo byt „naruby“, leželo ve velké míře právě na jejich bedrech. Mnoho rodin navíc dávalo v době pobytu na letním bytě služebným volno, aby se ušetřilo.³⁶⁴

Ženy se tak dostávaly do velmi složité pozice. Rodinný rozpočet vyžadoval, aby co nejvíce na vaření ušetřily,³⁶⁵ rodina však zároveň žádala odpovídající stravu, zvláště maso,³⁶⁶ jehož konzumaci odborníci na zdravou stravu doporučovali v letním období omezit.³⁶⁷ Při vaření se navíc velice často potýkaly s horšími podmínkami než doma. Většinou chyběly sporák a trouba, a bylo proto záhodno udělat co nejjednodušší pokrm, například zeleninu s vejci, bramborový salát, knedlíky s uzeným masem nebo bramborový závin.³⁶⁸ Ženy tak často vařily na různých lihových vařičích.³⁶⁹ Hospodyně tradičně spoléhaly, že si suroviny pořídí od venkovanů a to ve větší kvalitě, než se jim to mohlo podařit ve městě, přičemž ještě nepochybně počítaly i s nižší cenou. To koneckonců souviselo s představou strážníků na letním bytě, že na venkově se najedí levněji a zdravěji než ve městě.³⁷⁰ Představa, že se hostům dostane hodně zdravé stravy

³⁶⁴ Rudolf NEŠVERA, Několik slov k nastávajícímu stěhování na letní byty. *Národní politika*, 8. 6. 1922, roč. 40, č. 154, s. 1–2 (odpolední vydání). Karel POLÁČEK, *Michelup a motocykl*.

Československý spisovatel, Praha 1980, s. 48. Bohatší rodiny zase čas od času poslaly své služebné do letní vily, aby tam poklidila v době, kdy tam nikdo nepobýval. Jiří MAREK, *Únos*, in: Jiří MAREK, *Panoptikum hříšných lidí*. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 189–222 (zvláště s. 209–213).

³⁶⁵ Jedna ze čtenářek obrázkového týdeníku *Jas* k šetření na letním bytě dodávala: „*Vždyť letní byt nestojí rozumné lidi, kteří se nikdy nenaučili plýtvat penězi, mimo byt více než spotřebuje doma. Naopak umí-li hospodyňka upravit levně večere z másla, tvarohu, vajec a zeleniny, zbude i na nějaký ten výlet do okolí.*“ Základním předpokladem pro ušetření však byl výběr takového místa pro letní pobyt, který rodinu finančně příliš nezatíží. JIŘINA, *Kam na letní byt*. *Jas*. Rodinný obrázkový týdeník, roč. 3, č. 17 (25. 4. 1929), s. 4.

³⁶⁶ V českých úřednických a živnostnických rodinách bylo údajně velmi oblíbené hovězí maso, hovězí polévka a v neděli si potpěly na pečení. Vladimír VONDRÁČEK, *Lékař vzpomíná (1895–1920)*. Avicenum, Praha 1978, s. 100. „... a když jsem se mu zmínil, že jsme zvyklí doma na anglické masité snídaně a že si ochotně za ně doplatím...“ Jiří HEJDA, *Žil jsem zbytečně*. 2. vydání, Machart, Praha 2010, s. 143. Že se přes léto vařilo maso téměř každý den, potvrdila i pamětnice Blažena Erhartová, jejíž rodina ubytovávala za první republiky letní hosty v obci Kácov v Posázaví. Pamětník Blažena Erhartová (rozená Dušková), narozena 17. června 1919 v Kácově (Kácov 116, okres Kutná Hora). Rozhovor proběhl 20. 11. 2008. Hosté se však nedostali například k párkům a podobným uzeninám, ty byly na venkově vzácnost. Karel ČAPEK, *Příběhy sňatkového podvodníka*, in: Karel ČAPEK, *Povídky z druhé kapsy*. Levné knihy KMa, Praha 2000, s. 107–108 (1. vydání r. 1929).

³⁶⁷ Z pohledu tehdejších odborníků na výživu mělo být maso nahrazeno vejci a dále bylo doporučováno jíst syrovou zeleninu a mléčné výrobky, zvláště sýry a máslo. Marie ÚLEHLOVÁ-TILSCHOVÁ, *Letní strava*. *Práce v domácnosti*, roč. I. (1932), č. 6, s. 8.

³⁶⁸ Mezi nejobvyklejší jídla na letních bytech patřilo rizoto, brambory s máslem a tvarohem, nudle, makarony s masem, spaghetti (špagety) s omáčkou, guláše, knedlíky s ovocem apod. Milada SOBOTKOVÁ, *Vaříme na letním bytě*. *Pestrý týden*, roč. 10 (1935), č. 31, s. 19.

³⁶⁹ Bh., *Vyléčitelné bolesti*. *Pestrý týden*, roč. 3, č. 29 (21. 7. 1928), s. 18.

³⁷⁰ Na zažitou představu Pražanů, že na venkově je levněji, upozorňoval už Jan Neruda ve svém textu z roku 1862.); Jan NERUDA, *Tak zvaní „luffáci“*, in: K. ROŽEK (uspořádal), *Žertem do pravdy*. *Sebrané spisy Jana Nerudy*, řada I., 28. díl. F. Topič, Praha 1912, s. 39–42 (Text byl poprvé zveřejněn 17. 8. 1862 v časopise *Hlas*).

za málo peněz, patrně vzala brzy za své, což škodolibě zaznamenávaly i Humoristické listy.³⁷¹ Naopak se mnohdy ukazovalo, že stravování je největším problémem letních pobytů. Nevděčná role hospodyně a tím i obstaravatelky surovin připravovala ženy o volný čas a klidnou dovolenou. Sedlák mohl poskytnout hostům mléko, vejce, kuřata, případně i jinou drůbež, máslo, tvaroh, chléb, ovoce a zeleninu, což bývaly jejich základní požadavky, ale vždy záleželo především na vztahu mezi ním a letními hosty a na tom, do jaké míry si byli navzájem ochotni vyjít vstříc.³⁷² Pokud rodina nebydlela přímo na statku, ale třeba v letním bytě ve vile, kde si sami vařili, navštěvovali rovněž sedláka nebo místní obchody.³⁷³

Některé rodiny, které si to mohly finančně dovolit, proto kromě letního bytu ještě jezdily na několik dní do lázní, aby si žena odpočinula od vaření,³⁷⁴ jiné navštěvovaly příbuzné na venkově.³⁷⁵ Pro některé rodiny bylo východiskem navštěvovat místní restaurace nebo přebývat v hotelu.³⁷⁶ Kvalita vesnických hospod a restaurací však mívala značně kolísavou kvalitu.³⁷⁷ Ženy tím však získávaly alespoň trochu času na sebe během dopoledne, který mohly věnovat například koupání, a i proto stravování v hostinci patřilo mezi největší požítky jejich dovolené.³⁷⁸

Jiné to bývalo u lépe situovaných rodin, které si služku přivázely na své letní sídlo či na letní byt. Takové ženy mohly žít pouze starostí o reprezentaci ve společnosti a zvyšováním své osobní prestiže. Staraly se tak zejména o to, co si vzít na sebe podle

³⁷¹ V jednom z humoristických textů reflektujících představu o všeobecném dostatku na venkově například zaznívalo z úst městské paničky: „*Stačí nám selská strava, jakou vy máte: mléko, máslo, tvarůžek, nějaká ta husa nebo bažantek v neděli.*“ Na což reagovali pantáta s pařmámou slovy: „*Voni si měšťáci myslí, že my jíme máslo, vejce a tvaroh! A cákra, kdo by jim to potom nosil do Prahy, kdyby se to snědlo u nás? My tady na venku máslo, vejce a tvaroh schováváme a ne jíme. Když budou jíst, co my jíme, to tady z toho, stákra neztloustnou.*“ J. PAKOSTA, Lufťáci. Přírodopisná studie. Humoristické listy, roč. 70 (1927), č. 32, s. 445–446.

³⁷² M, O zakládání „letních sídel“, Zdravý vzduch a lázně. Saisonné list věnovaný zájmům letních sídel a lázní a řízený členy „Sdružení českých lázeňských lékařů“, roč. 1 (1903), č. 1, Praha, s. 18–20.

³⁷³ S jemnou kritikou venkovského chování vůči letňáskům při prodeji jídla se setkáváme i v Poláčkově románu *Michelup a motocykl*, kde se objevuje epizodní postava prodavačky ovoce, která podvádí s váhou. Karel POLÁČEK, *Michelup a motocykl*, s. 76.

³⁷⁴ ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, korespondence Josefu Pelnárovi (?) z 25. 8. 1917 (neuspořádáno).

³⁷⁵ Karel POLÁČEK, *Michelup a motocykl*, s. 94–100, Ignát HERRMANN, Tchán Kondelík a zeť Vejvara. Český spisovatel, Praha 1994, s. 285–297. (1. vydání r. 1906).

³⁷⁶ „*Snídani a večeri si děláme doma, na oběd chodíme do hospody na druhé straně řeky.*“ Josef KLIK (ed), *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*. Vyšehrad, Praha 1941, s. 628–630.

³⁷⁷ Jídelníček mnoha restaurací a hotelů nevyňikal přílišnou pestrostí a opakovalo se na něm několik málo jednoduchých pokrmů. JE-SUS, *Na dovolené*. Lucerna. Humoristický týdeník, roč. 10 (1933), č. 27, s. 13. Z některých pramenů dokonce vyplývá, že mnozí hostinští si ještě neosvojili některé hygienické návyky, jako bylo mytí rukou, což lze přičítat nedbalosti konfrontované s náhlým nárůstem zákazníků v letní sezóně. Božena FERKLOVÁ, *Slovo hospodyně k dovolené. Práce v domácnosti. Jak ji zdokonaliti, usnadniti a zlevniti*, roč. 1, (1932), č. 6, s. 2–4.

³⁷⁸ Božena FERKLOVÁ, *Slovo hospodyně k dovolené*, s. 2–4.

poslední módy.³⁷⁹ V meziválečném období čerpalo československé prostředí inspiraci především z Francie.³⁸⁰ Módní rubriky se pravidelně plnily nejnovějšími informacemi o francouzské módě a to nejen v létě, ale přes celý rok a měly tendenci ovlivňovat přemýšlení o oblékání u všech žen středostavovské společnosti.³⁸¹ Z Francie zřejmě přicházel i trend plisování látek (umělé vytvoření záhybu na textilií).³⁸² Během 20. let se otázka módních trendů v oblékání stávala stále důležitější a částečně souvisela i s kulturou ženského těla a jeho odhalování. To se však prosazovalo jen pozvolna a záleželo především na letní společnosti v dané lokalitě, jak k nejnovějším trendům přistupovala.³⁸³ Jasně vítězil trend zkracování a do módy se dostával typ hubeného děvčátka, takže ženy měly tendenci se dělat mladší a mladší.³⁸⁴ V případě plavek se však dbalo na to, aby se žena v plavkách vždy ve správnou chvíli zahalila do něčeho dalšího. V tom smyslu ještě v roce 1923 zaznívalo v módní rubrice Ženského světa: „*Jenže, bože můj, nelze být celý den v plavkách. Máme povinnosti a ohledy k okolí, a to nás nutí obléknouti také něco jiného, něco víc.*“³⁸⁵ Od šatových kostýmů se pak po vzoru Francie přecházelo na koupací pláště a pro koupání pohodlná koupací trička, která však ještě údajně v některých mořských lázních platila za neslušné.³⁸⁶

Postupně sílící emancipace žen od konce 20. a zvláště během 30. let zasáhla i letní módu, která se stávala oproti 20. letům ještě odvážnější. Výrazně sílil i podíl ženského pohlaví na sportech.³⁸⁷ Mezi mnohými již nebylo pochyb o tom, že by žena sportovat měla, otázkou však zůstávalo, jaký sport zvolit, aby odpovídal ženské psychice.³⁸⁸ Rozsáhlé změny však probíhaly spíše u mladší generace, takže značná část žen jezdicích

³⁷⁹ Prezentace určitých módních trendů a ženské elegance přitom měla podle amerického ekonomu a sociologa Thorsteina Veblena zdůraznit jejich význam a exkluzivitu ve společnosti. Thorstein VEBLEN, *Teorie zahálčivé třídy*. Sociologické nakladatelství, Praha 1999, s. 134–139 (poprvé vyšlo anglicky v roce 1899).

³⁸⁰ Inspirace francouzskou módou však měla tradici i v dřívější době. Již v letech 1896–1916 například vycházel časopis *Nové pařížské módy*, který seznamoval ženy a dívky s nejnovějšími módními trendy.

³⁸¹ Srov. módní rubriky v časopisech *Ženský svět*, *Světozor*, *Pestrý týden* nebo v denících *Národní politika*, *Lidové noviny* apod.

³⁸² Lili RIVET, *Moda*. *Ženský svět*. List paní a dívek, roč. 27, č. 13–14, (25. 7. 1923), s. 205–206.

³⁸³ „*V Senohrabech vzbudila (Markéta Horáková rozená Pazderová, pozn. autora) někdy kolem roku 1926 údiv až pohoršení, když v létě šla z vily ty dva kilometry k Sázavě v plážovém obleku, v kalhotách.*“ Vladimír VONDRÁČEK, *Konec vzpomínání (1938–1945)*. 1. vydání, Avicenum, Praha 1988, s. 32.

³⁸⁴ M. HOLÁ, *Paříž a jarní móda*. *Ženský svět*. List paní a dívek, roč. 29, č. 13–14 (20. 7. 1925), s. 219–220.

³⁸⁵ Lili RIVET, *Moda*. *Ženský svět*, s. 205–206.

³⁸⁶ A. KUČEROVÁ, *Radostné léto*. *Ženský svět*. List paní a dívek, roč. 31, č. 12–13 (1. 7. 1927), s. 202–203.

³⁸⁷ Prokop BUREŠ, *Ženská tělesná kultura v srpnu*. *Ženský svět*. List paní a dívek, roč. 31, č. 16 (1. 9. 1927), s. 244–245.

³⁸⁸ Prokop BUREŠ, *Žena ve sportu*. *Ženský svět*. List paní a dívek, roč. 31, č. 11 (15. 6. 1927), s. 177–178; č. 12–3 (1. 7. 1927), s. 198–201; č. 14–15 (1. 8. 1927), s. 214–215.

na letní byty se svou rodinou jako matky se stále ještě soustředily spíše na domácnost než na sport.

Oblékání a prezentace slušivých kostýmků u vody však nebylo jedinou činností žen na letním bytě. U lépe postavených rodin se před ženami otvírala široká škála možností, co dělat, a záleželo jen na jejich osobním vkusu a osobních dispozicích. Známa prvorepubliková divadelní herečka Míla Pačová,³⁸⁹ manželka Jana Krčmáře,³⁹⁰ například malovala obrazy a poté je vystavovala. Vedle toho se však vzhledla i v pěší chůzi a údajně pravidelně vyrážela na pětihodinové túry po okolí.³⁹¹ Módní záležitost představoval rovněž sport, zvláště tenis, který nepohoršoval, umožňoval zdravý pohyb i možnost střídání různých typů sportovních kostýmů.³⁹² Řada letovisek tenisové kurty nabízela, takže nebyl problém si ve volném čase zahrát. Některé ženy se dokonce již ve 20. letech naučily řídit a mohly tak vyrážet na výlety.³⁹³

V případě deštivého počasí, které znemožňovalo koupání nebo procházku po blízkém okolí, hosté často jen tak lenošili, četli si nějakou knížku nebo besedovali se sousedy. Probírání nejnovějších záležitostí ostatně patřilo mezi nejčastější ženské aktivity a to nejen na návštěvách v době nepěkného počasí, ale i třeba na koupališti.³⁹⁴ Vedle toho si však ženy pro případ špatného počasí vozily některé ruční práce, takže mnohdy zasedly a pletly nebo háčkovaly svetry, rukavice atd.³⁹⁵ Vzdor tomu, že prázdniny měly být dobou odpočinku, osvěžení nervů a načerpání sil, ženy se opět zabývaly prospěšnými ručními pracemi. Zdá se však, že na začátku 20. let se staly tyto ruční práce módou, takže je ženy již nemusely vnímat jako pouze nutnou a nezajímavou práci, ale jako určitou módní záležitost, která zároveň přinese i praktické využití.³⁹⁶ Obdobný posun práce na zábavu lze sledovat například u zahrádkaření, které prvotně vzniklo jako nutnost vypěstovat si zeleninu, stávalo se však i koníčkem, zvláště když se zahrádkář rozhodl

³⁸⁹ Míla Pačová (1887–1957) – oblíbená divadelní herečka, působila ve Vinohradském divadle (1921–1934) a v Národním divadle (1934–1957).

³⁹⁰ Jan Krčmář (1877–1950) – právník, podílel se na přípravě právních podkladů pro Československo na mírové konferenci v Paříži. V roce 1926 v úřednické vládě ministr školství a osvěty, stejné ministerstvo řídil i v letech 1934–1936 ve vládách Jana Malypetra a Milana Hodži.

³⁹¹ Jana ČECHUROVÁ – Jan KUKLÍK (edd.), Jan KRČMÁŘ: Paměti. II. díl. Skoro státníkem. III. Díl. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007, s. 362–363.

³⁹² Na tenis. (Módní hlídka). Ženský svět. List paní a dívek, roč 32, č. 10 (15. 5. 1928), s. 154.

³⁹³ Řídila například manželka Eduarda Basse Táňa. Marie KRULICHOVÁ – Milena VINAŘOVÁ (ed), Eduard Bass: Moje kronika. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 186.

³⁹⁴ „Na plovárně – nikde se neřeší tolik životních nebo momentálních problémů jako tam.“ A. KUČEROVÁ, Radostné léto, s. 202–203.

³⁹⁵ Jiří ZHOR, Lichnický notýsek, s. 55–61.

³⁹⁶ B. C., Ženská hlídka. Moderní ruční práce. Český deník, 16. 7. 1922, roč. 11, č. 193, s. 4.

pěstovat pro své potěšení květiny.³⁹⁷ Opačná změna probíhala někdy u sběratelů známek, kteří sbírali známky především pro svou potěchu, zároveň se však před nimi otevírala cesta ke slušnému výdělku. Objevovalo se i tvrzení, že ruční práce mají na ženy blahodárný vliv: „Mnohé z mých čtenářek měly nejkrásnější myšlenky a zakusily nejpříjemnější nálady, když klidně, beze spěchu se zabývaly nějakým šitím. Taková práce přestává být prací, stává se hrou. Ale právě při takové meditativní pracovní hře je našim spirituálním smyslem dána větší volnost činnosti.“³⁹⁸

Když se ženy věnovaly ručním pracím, připadala starost o děti mužům, kteří se jim zřejmě beztak během roku příliš nevěnovali. Nyní však s dětmi dováděli,³⁹⁹ absolvovali s nimi výlety⁴⁰⁰ a vymýšleli pro ně zábavný program. Na rozdíl od středoškolských nebo vysokoškolských profesorů ale úředníci brzy chtě nechtě odjížděli zpět do města a zanechávali zbytek své rodiny na letním bytě. V tu chvíli úloha matky v rodině ještě vzrostla, protože na sebe vzala zároveň roli otce.⁴⁰¹ Zároveň se díky odpočinku mohla i uvolnit.

Pro ženu byla nepochybně důležitá společnost, se kterou se stýkala na letním bytě a to nejen sousedská, ale i rodinná. Bývalo totiž více způsobů, jak dovolenou na letním bytě pojmut. Zatímco některé rodiny se soustředily na to, aby vyjely na letní byt samy, jiné naopak plánovaly společný pobyt s někým dalším, buď s příbuznými, nebo se známými.⁴⁰² Rodinné pojetí pobytu na letním bytě se přitom objevovalo prakticky u všech skupin letních hostů, u živnostenských rodin,⁴⁰³ u rodin větších podnikatelů⁴⁰⁴ ale i

³⁹⁷ Nadšené pěstování rostlin jako volnočasovou aktivitu, která člověka zcela uspokojuje, popisoval například Karel Čapek ve své knize Zahradníkův rok. Srov. Karel ČAPEK, Zahradníkův rok. Spisy 12., Československý spisovatel, Praha 1983 (1. Vydání r. 1929). Že zahrádka již není jen pozemek, potvrzovala Zdenka Košáková, zahradní architektka, malířka a návrhářka. Zdenka KOŠÁKOVÁ, Rodinná zahrádka. Ženský svět. List paní a dívek, roč. 34 (1930), č. 3, s. 46–47.

³⁹⁸ Prentice MULFORD, Zotavení. Myšlenky. Ženský svět. List paní a dívek, roč. 27, č. 5–6, (25. 3. 1923), s. 89–90.

³⁹⁹ Archiv Národní galerie Praha, fond Antonín Matějček, AA 3571/I. 1 a, inv. č. 235 – 254.

⁴⁰⁰ L. Syllaba popisoval ve svém deníku velké množství výletů, které se svými dětmi v době prázdnin absolvoval. ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav, deník, zápisy z 6. 7. – 3. 8. 1920 (neuspořádáno).

⁴⁰¹ Trude MARZIK, Geliebte Sommerfrische. Kremayr & Scheriau, Wien 1994, s. 10–21.

⁴⁰² F. Weyr například jezdil až na jednu výjimku každý rok na letní byt se svou ženou a přítelem Karlem Hoffmanem, ale další společné dovolené trávili ještě i s dalšími rodinami.

⁴⁰³ Například rodina instalatéra Františka Porteleho, která často navštěvovala Senohraby, trávila dvě sezóny na letním bytě s Emingerovými, rodinou vrchního technického komisaře železnic. Paní Emingerová byla dcera instalatéra Porteleho a Jaromír Eminger byl tudíž jeho zeť. Jednou s nimi dokonce byla i Anna Portelová, pravděpodobně sestra Fr. Porteleho. Třikrát se na letním pobytu sešly rodiny Karla Fuchse, správce pohřebního ústavu v Praze a rodina tajemníka ředitelství pošt pana Šimůnka, přičemž oba Fuchsovi byli rodiče Heleny Šimůnkové rozené Fuchsově a tedy tchán s tchýní pana Šimůnka. SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Senohraby, Ohlašovací kniha o cizích v obci Senohrabech, 1929–1936; SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Senohraby, Ohlašovací kniha o cizích v obci Senohrabech, 1936–1940.

u univerzitních profesorů, právníků a dalších, stejné to bylo i u letních dovolených trávených s rodinnými přáteli.⁴⁰⁵ Pro mnohé totiž platilo, že „*pěkný klidný letní byt na venkově a v lázních s jedním, dvěma, třemi příjemnými známými, to jsou nejlepší elixýry pro pošramocené nervy.*“⁴⁰⁶ Ženy se tak alespoň mohly navzájem střídat v dozoru o děti, pomáhat si s vařením a hlavně si povídat. V případě společného pobytu s tchýní nebo s matkou to mívalo nepochybně velký význam pro vývoj vztahů v rodině, ať už kladný nebo záporný.⁴⁰⁷ Někdy děti hlídala tchýně nebo maminka a žena se mohla věnovat například procházkám.⁴⁰⁸ Přes zmiňované těžkosti provozu letního bytu si nakonec ženy přece jen mohly odpočinout od určitého stresu a svým způsobem i od manžela, který je při svém pobytu ve městě neotravoval svými požadavky.

I mnozí muži však pociťovali jistou úlevu, když rodinu odvezli na letní byt a mohli si odpočinout v klidu městského bytu. Naskýtal se jim totiž čas zdržet se například déle s kamarády v hospodě,⁴⁰⁹ písnička skladatele Emila Reifa Kam na letní byt zase rozehrávala motiv případného milostného vztahu s milenkou v době, kdy žena s dětmi pobývala na letním bytě. Rozverně verše z refrénu „*Pošlete ji na letní byt / kde se jí to bude líbit / třeba vprostřed americké prerie / Pošlete jí na letní byt / Vám se bude v Praze líbit / čekaj vás tu lásek celé série. / Jen ta žába za čas třebas / netázala se Vás / kde že bydlí pan profesor Jerie*“⁴¹⁰ a ve třetí sloce celý erotický podtext skladby vrcholil veršem

⁴⁰⁴ Například Rudolf Zikmund, společník firmy Bratři Zikmundové, která se specializovala na distribuci koloniálního zboží a benzínu, se svou rodinou pravidelně navštěvoval Senohraby nedaleko Prahy, přičemž se k jeho rodině (manželka a tři děti) pravidelně připojovali ještě tchán s tchýní. SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Senohraby, Ohlašovací kniha o cizích v obci Senohrabech, 1929–1936; SOKA Praha-východ, fond Archiv obce Senohraby, Ohlašovací kniha o cizích v obci Senohrabech, 1936–1940.

⁴⁰⁵ Společný pobyt na letním bytě se svými známými dostatečně popisují ve svých pamětech právníci Jan Krčmář a František Weyr. Jana ČECHUROVÁ – Jan KUKLÍK (edd.), Jan KRČMÁŘ: Paměti. II. díl. Skoro státníkem. III. Díl. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007, s.362–370; František WEYR, Paměti 2, s. 397-432.

⁴⁰⁶ YVONNA, Moda. – Jedete do lázní? Nedělní zábavná příloha Národní politiky, 26. 7. 1925, roč. 43, č. 203, s. 5.

⁴⁰⁷ V Poláckově románě Michelup a motocykl je letní byt vnímán jako výsostná záležitost rodiny, která si konečně odpočine od babičky, protože s ní celoročně bydlí. Na tuto skutečnost však babička reagovala poněkud podrážděně, takže pobyt na letním bytě v tomto případě zasáhl do rodinných vztahů. Karel POLÁČEK, Michelup a motocykl, s. 52–53.

⁴⁰⁸ Jiří HEJDA, Žil jsem zbytečně, s. 143–144.

⁴⁰⁹ Toho využívaly například Humoristické listy, které pravidelně přicházely s anekdotami týkajícími se „osamělého“ života mužů ve městě v době, kdy manželka dlí na letním bytě. Často se naráželo právě na jejich dlouhý pobyt v hospodě. Podle jednoho z vtipů například manželka omylem vzala klíče s sebou na letní byt, ale manžel to vůbec nezjistil, protože rovnou zamířil do hospody a vrátil se až po 14 dnech. V další anekdotě vytrhal manžel listky z kalendáře na celý měsíc dopředu, aby to vypadalo po příjezdu manželky, že trhal každý den. Humoristické listy, roč. 74, č. 35 (28. 8. 1931), s. 481. Jiná anekdota zase líčila trable manžela při péči o andulku. Humoristické listy, roč. 78 (1935), č. 28, s. 337.

⁴¹⁰ Josef Jerie (1871–1951) – známý pražský gynekolog, profesor LF UK. Od roku 1923 přednosta I. gynekologicko-porodní kliniky v Praze.

„*Pak nějaká svižná mladá žába / Vám dokáže, nač Vaše choť je slabá.*“⁴¹¹ Píseň přitom jen svérázným způsobem refletovala mnohdy zmiňované napětí mezi manžely v době letního pobytu, kdy žena pobývala na venkově a muž ve městě.⁴¹²

Je zřejmé, že ženy prožívaly svůj pobyt na letním bytě od mužů značně odlišně. Záleželo tedy hlavně na konkrétním postavení rodiny, které určovalo, nakolik si žena může v prostředí letního bytu skutečně odpočinout a nakolik se její domácí povinnosti jen přenesou do jiného prostředí. Již samotná změna prostředí však pro ně nepochybně znamenala určitý impuls k odreagování, který byl charakterizován nejen zmiňovanou prezentací na veřejnosti, případně nějakou činností sportovního typu (plavání, turistika, tenis), ale například i možností seznámit se s novými lidmi a získat nové zajímavé informace, někdy téměř drby.

⁴¹¹ Emil REIF, Kam na letní byt? Věčně časová písnička. „Šlágr“ z repertoáru operetního umělce pana Karla Faltýse. Nákladem Josefa Švába, Praha 1926.

⁴¹² JOTA, Ona musí do lázní Národní Listy, 1. 6. 1925, roč. 65, č. 22, s. 1 (ranní vydání).

9. Tramping.

9. 1. Ideové zdroje trampingu a jeho postavení v Československu.

Z hlediska kultury volného času měl tramping zcela nezastupitelnou roli. Vytvářel nový komunikační prostor pro mladé lidi zpočátku převážně z dělnického prostředí, kteří chtěli trávit svůj volný čas v přírodě a s přáteli, oproštěni od veškerých vlivů města a městské aglomerace. Jejich touha po objevování neznámé romantické přírody šla ruku v ruce s nedostatkem finančních prostředků. V prvních letech nové republiky ovlivnil začínající trampy pravděpodobně válečný a poválečný nedostatek, který nutil lidi hledat zdroje potravin na venkově. Velkou roli však sehrála i záliba v četbě dobrodružných románů především amerických autorů Jacka Londona⁴¹³ a Ernesta Thompsona Setona,⁴¹⁴ ale i rodokapsů, které navozovaly romantické představy o životě a dobrodružství v přírodě na divokém západě. Zvláštní roli pro popularizaci Ameriky a divokého západu sehrály filmy s kovbojskou tematikou. Snímky jako Červené eso, Býčí oko⁴¹⁵ nebo Liberty uchvátily duši mladých dobrodruhů, kteří krátce po válce co nejvíce napodobovali své filmové vzory a život divokého západu.⁴¹⁶ Jistý vliv mohly mít i povídky Zdeňka Matěje Kuděje,⁴¹⁷ který ve svých textech přibližoval daleké severoamerické kraje a jejich nespoutanost a svobodu. Ve svých povídkách a románech charakterizoval trampa jako tuláka, který jakožto dělník-proletář-cestovatel nemá velké

⁴¹³ Zvlášť určující byla kniha Cesta, autobiografické vyprávění Jacka Londona, která se v českém překladu poprvé objevila v roce 1922. Jack London zde čtenářům přiblížil útrapy a dobrodružství severoamerických hobo, tuláků, kteří takřka bez peněz křižovali Kanadou a Spojenými státy. Podle této knihy se údajně vžil termín tramp. Jack LONDON, Cesta. E. Procházka, Praha 1922 (překlad Josef Vorel). Již před tím však v češtině vyšla celá řada Londonových děl. Ještě před první světovou válkou to byly knihy Na suchu a na moři a Bílý tesák. V roce 1918 a těsně po válce se do rukou českých čtenářů dostaly knihy Volání divočiny, Syn vlkův, Mořský vlk, Rudý bůh a jiné povídky, V měsíčním údolí, Paměti pijákovy, Lásky k životu a jiné povídky a celá řada dalších Londonových děl, které značně ovlivnily československou mládež.

⁴¹⁴ Ernest Thompson Seton (1860–1946) – spisovatel a zakladatel woodcraftského hnutí. Psal povídky o přírodě a životě zvířat v divočině. Některá jeho díla vyšla již před rokem 1914 i česky, další potom ve 20. letech. Rozcházel se Robertem Baden-Powellem v představách o pojetí skautské organizace, protože kladl větší důraz na soulad s přírodou a menší disciplínu. Napsal například knihy Děti divočiny nebo Kniha lesní moudrosti. Svým dílem inspiroval i české woodcraftery, např. Miloše Seiferta.

⁴¹⁵ Oba populární seriály promítané v kině přivezl do Československa na začátku roku 1919 Miloš Havel pro účely Bia Lucerna, záhy se však filmy rozšířily i do ostatních kin. Václav Marie HAVEL, Mé vzpomínky. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1993, s. 55.

⁴¹⁶ Bob HURIKÁN, Dějiny trampingu. 2. vydání. Novinář, Praha 1990, s. 16.

⁴¹⁷ Zdeněk Matej Kuděj (1888–1955) zachycoval své vlastní zážitky spojené s šestiletým pobytem v spojených státech v letech 1903–1909, během kterého jako tramp-tulák procestoval část Spojených států amerických. Na motivy těchto dobrodružství napsal řadu povídek, které vycházely v novinách a časopisech, knižně debutoval v roce 1913 povídkovou knihou Bídné dny a jiné povídky. Do novin přispíval i za první světové války, z dalších jeho titulů připomeňme Majitel zlatých dolů a jiné povídky (1914), Z Nového světa (1918), Rvavý Holybee a jiné povídky (1921) a román Mezi dvěma oceány (1918). Milada CHLÍBCOVÁ, Jeden putující z Generace, in: Zdeněk Matěj KUDĚJ, Americké obrázky. Odeon, Praha 1982.

nároky a putuje krajinou bez zavazadel hledajíc dobrodružství a lepší práci. Ve společnosti severoamerických trampů, kteří se setkávali u táboráků, panovaly zvláštní zákony, podle kterých se o veškeré své zásoby navzájem dělily.⁴¹⁸ Zatímco touha po dobrodružství a zavádění zvláštních zvyklostí a rituálů se objevovala i u českých trampů, moment hledání lepší práce se v českém prostředí vytratil, protože trampování se v našich podmínkách proměnilo z vynuceného stylu života v dobrovolnou víkendovou volnočasovou aktivitu.⁴¹⁹ Vzniku trampingu v českých podmínkách mohl napomoci i dostatek levného turistického vybavení, kterého bylo k dispozici po armádách první světové války dostatek.⁴²⁰ Velký vliv měla i obliba skautingu a turistiky s předválečnou tradicí možná i určitá tulácká tradice.

Skauting, který se v českých podmínkách objevil již v roce 1911, lákal mladé studenty a nabízel rovněž dobrodružství v mladém kolektivu a v přírodě. Antonín Benjamin Svojsík, zakladatel českého skautingu a autor proslulé knihy *Základy junáctví* z roku 1912, ve které seznámil veřejnost se zásadami skautingu (junáctvím), vycházel z Baden-Powellova polovojenského pojetí skautingu. Zpočátku byl český skauting organizován jako odbor při Svazu spolků pro tělesnou výchovu, v roce 1914 si skauti založili samostatný spolek Junák – český skaut. První světová válka rozvoj hnutí ochromila, velká část členů musela narukovat.⁴²¹ Přes to ale mladí studenti i během války pořádali skautské výlety a učili se různým skautským dovednostem.⁴²² Po vzniku republiky se objevila celá řada skautských organizací a část z nich se sjednotila pod Svaz Junáků – skautů Republiky Československé založený roku 1919. Zcela sjednotit český skauting se však nepodařilo. Především v prvních letech vznikaly politicky orientované skautské organizace. Politické strany tímto způsobem hodlaly získat mladé příznivce, zvláště se tato snaha objevovala u levicových stran. Sociální demokraté zřídili skauty

⁴¹⁸ Zdeněk Matěj KUDĚJ, *Mezi dvěma oceány. Dobrodružství Čecha v dálné cizině. Ústřední dělnické knihkupectví, Praha 1918*, s. 9, 12, 19, 20, 21, 30.

⁴¹⁹ V americké odborné literatuře se objevují tři kategorie trampů – a) Hobo, kteří cestují za prací, b) Trampové, kteří cestují a pracují jen pokud jsou donuceni okolnostmi, c) bumové, kteří ani nepracují ani necestují. Jinak to ovšem pojímal Jack London. Popisoval trampující hobo jako tuláky naplněné vnitřním neklidem, který je neustále nutí cestovat, toulat se krajem a vyhýbat se práci, kterou považují za potupnou a neradi si jí připomínají. Ve svém textu dokonce označoval slovem práce žebrání. Jack LONDON, *Cesta. E. Procházka, Praha 1922*, s. 97, 116, 130–132. Otázka tuláků a hobos se stala ce spojených státech amerických opět aktuální ve 30. letech v důsledku světové hospodářské krize. Josef Ladislav ERBEN, *O amerických tulácích. Národní politika*, 12. 9. 1939, roč. 57, č. 254, s. 3 (ranní vydání pro Prahu).

⁴²⁰ Stanislav HOLUBEC, *Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2009*, s. 158.

⁴²¹ Antonín Benjamin SVOJSÍK, *Skauting*, in: *Československá vlastivěda. Svazek 10, Osvěta. Sfinx, Praha 1931*, s. 612–616.

⁴²² Josef CHARVÁT, *Můj labyrint světa. Vzpomínky, zápisky z deníků. Galén, Praha 2005*, s. 50–51.

v dorostu DTJ, Československá strana socialistická (národní socialisti) založila konkurenční skauty socialisty, kteří však odešli ke komunistům. V důsledku těchto změn si českoslovenští socialisté vytvořili Skauty Volnosti. Komunisté tradičně sázející na mladé měli dvě organizace, Skauty práce a Skauty Spartakovy, později se však obě organizace spojily do jediné zvané Mladí průkopníci. Vedle toho existovala celá řada politicky neutrálních skautských organizací, jako byli Skauti zálesáci, Psohlavci, Liga lesní moudrosti, Bratrstvo skautů sportovních, jazykově utrakvisticky orientovaní Skauti Svornosti, Skauti Baden-Powellovi atd.⁴²³ Existovali rovněž i katoličtí skauti.⁴²⁴ Skauti se však navzájem nelišili jen politickými preferencemi, například socialističtí skauti podnikali na rozdíl od jiných i zájezdy do tehdejší Jugoslávie.⁴²⁵

Antonín B. Svojsík, povoláním středoškolský profesor, definoval skauting jako *reakci na zindustriizování života hlavně městského života a touhu po návratu do onoho šťastného lidství, kdy se mohlo individuum vyžít volně a svobodně, nespoutáno konvencemi a ohledy, přimknuto k řádům všematky přírody*. Skauting tedy chápal jako *moderní humanismus, vyjadřující touhu po volném vzduchu a kulturou vnějšího života (outing) na rozdíl od života sedavého, v uzavřených místnostech, ať jakéhokoli druhu*.⁴²⁶ Za povšimnutí stojí důraz na odpoutání se od konvencí. Trampové, kteří často bývali původně organizovaní skauti, si totiž stěžovali právě na přílišné svazování zábavy skautskými pravidly a raději z organizace odcházeli za „skutečnou svobodou“. Určitou roli hrála i skutečnost, že mnohé skautské organizace se zaměřovaly spíše na děti a dospívající mládež a řadily se tak spíše mezi mládežnické organizace. Mnohým rovněž vadila přílišná politická orientace některých skautských hnutí i skautský militarismus, který se vyznačoval uniformami, odznaky a disciplínou. Je paradoxní, že zatímco v ideové rovině si byla obě hnutí důrazem na přírodu velmi podobná, vzájemně se příliš neuznávaly.⁴²⁷ První trampové, mnohdy bývalí skauti nespokojení s fungováním a přílišnou oficiální strukturou skautských organizací, se nazývali „divocí skauti“. Oděni v polodělnickém, polokovbojském oblečení, vydávali se vstříc „divokým“ krajinám. Vyznačovali se širokými klobouky, čtvercovanými košilemi, barevnými šátky a tlumoky

⁴²³ Antonín Benjamin SVOJSÍK, Skauting, s. 612–616.

⁴²⁴ Josef CHARVÁT, Můj labyrint světa, s. 53–55.

⁴²⁵ Do přírody! Příloha Českého slova pro turistiku, skauting a poznávání přírody. České slovo, 4. 7. 1922.

⁴²⁶ Antonín Benjamin SVOJSÍK, Skauting, 1931, s. 612–616.

⁴²⁷ Sám A. B. Svojsík tramping naprosto neuznával a poukazoval na jeho zkaženost. Jan ŠPRINGL, Když ohně zaplanou. Československý tramping. Dějiny a současnost, roč. 35 (2013), č. 4, s. 10–14. Trampské alkoholové pitky kritizoval i další významný činovník skautu Josef Charvát. Josef CHARVÁT, Můj labyrint světa, s. 50–51.

a brali s sebou i dívky (někdy řečené squaw), což působilo na tehdejší středostavovskou společnost skandálním dojmem.⁴²⁸

Trampové si vytvořili svou vlastní specifickou kulturu, vlastní mluvu, trampské písně, později i časopisy. Dávali si různé přezdívky inspirované americkou literaturou divokého západu, například Johnny, Tom, Fredy, Ferry, Bob, Kid nebo dívčí Maud, Diana apod. Zaváděli mezi sebou zvláštní rituály, například populární „kanadské žertíky“, ale také rituály spojené s osadami (například instituce šerifa osady), které si zřizovali na pronajatých pozemcích a pojmenovávali nejčastěji anglickými názvy připomínající divoký západ (například Montana, Utah, Oregon, Louisiana, Granada apod.). Po večerech dělali táboráky, přes den sportovali (volejbal, lehká atletika, kanoistika, lukostřelba, plavání, nohejbal, fotbal, box apod.⁴²⁹), lelkovali u řeky, na louce nebo se toulali lesem. Samotné trampské hnutí však nebylo tak kompaktním celkem, jak se může s odstupem času zdát. Ortodoxní trampové nenáviděli domácký komfort, v prvním období přespávali jen tak pod širákem nebo v příbytku zhotoveném z větví a toulali se lesy. Až později si začali stavět boudy. Ale ani tady se úplně jejich bouřlivé pojetí trampingu spojené s alkoholem a divokými výstřelky zcela nepodobalo chování umírněných trampů, kteří hledali především klid a oddech. Ani známý fenomén trampských osad, hojně připomínaný především v regionální literatuře,⁴³⁰ nelze posuzovat jednotně. Zatímco někteří trampové si stanovovali určitá osadní pravidla, která ctili, jiní v podstatě trávili svůj volný čas na chatě s přáteli a název „osady“ nehrál žádnou výraznější roli. Přesto lze z některých textů v trampském tisku usuzovat, že osadu chápali jako model určité společnosti, která byla prostá trampy nenáviděného měšťáctví a města jako takového. Vymezit pojem trampa je však velmi těžké, objevovaly se mezi nimi značné věkové rozdíly a lišili se i ve svém sociálním původu.⁴³¹ Pod souhrnné označení trampové se řadili i drobné skupinky rodin nebo přátel tábořící v lese, na březích řek ale i ti, kteří si postavili v přírodě často primitivní chatky, ale kteří neměli s trampy napodobujícími divoký západ nic společného.⁴³² Mezi trampy se také řadili vodáci, kteří sjížděli nejčastěji

⁴²⁸ Franta KOCOUREK, Trampismus (I). Přítomnost, roč. 7, č. 40 (8.10. 1930), s. 632–634.

⁴²⁹ Bob HURIKÁN, Dějiny trampingu, s. 217–229.

⁴³⁰ Zdeněk MOIDL, Kronika východočeského trampingu. Chrudimsko 1912–2008. Chrudimsko. Rosa, Liberec 2008; Pavel Děčko VINKLÁT, Kronika trampingu v Jizerských horách 1934–2004. Kniha 555, Liberec 2004; František MORKES, Trampské hnutí ve středních Čechách. Středočeský sborník historický, roč. 12, (1977), s. 55–67.

⁴³¹ Josef TROJAN, Mladá generace, trampové, politika. Přítomnost, roč. 8, č. 22 (3. 6. 1931), s. 337–339.

⁴³² Marie PROVAZNÍKOVÁ, Československá rekreace, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 31–58 (zvláště 53–54).

řeky Vltavu a Sázavu.⁴³³ Mnozí chápali pojem „jezdit na tramp“ jen jako nedělní, nikým neorganizované výlety, které se zcela obešly bez jakýchkoliv trampských atributů (klobouk, trampské boty, kanadky, symbol osady atd.).⁴³⁴ Definování trampa ještě navíc problematizuje fakt, že životní styl osob označovaných jako trampové se ve sledovaném dvacetiletí značně proměnil.

Postavení trampů ve společnosti vykazovalo četná specifika. Středostavovská společnost byla některými trampskými výstřelky či přímo stylem a podstatou jejich chování šokována. Zvláštní pohoršení budilo již zmiňované společné stanování chlapců s dívkami či nošení zbraní, ale kritiky se dočkaly i typické trampské písně nejednou obviňované z přílišné vulgarity. Trampové tak ve veřejném prostoru neustále čelili tlaku ze strany tzv. paďourů. Pojem paďour označoval v trampské mluvě běžného, upjatého středostavovského člověka, který nebyl schopen pochopit trampský životní styl. Zvláště se na trampské negativní projevy chování zaměřil deník Národní politika, který neváhal uveřejnit celou řadu článků o nebezpečnosti trampů. Nedělní výletníci si také stěžovali na trampské hlasité až hlučné zpívání a tím rušení nedělního klidu. Osobní zkušenosti se pochopitelně lišily případ od případu. Na některých místech můžeme zaznamenat trampy zloděje a vandaly, existuje však dost svědectví o tom, jak trampové poměrně dobře vycházeli s místním venkovským obyvatelstvem. Pozemky, často odlehlé, na kterých si stavěly své chaty nebo boudy, a kde trávivali část soboty a neděle, si ostatně většinou pronajímali, takže vlastně tábořili na svém.⁴³⁵

Ve veřejném prostoru se však odehrával na přelomu 20. a 30. let boj o pojetí trampingu ve společnosti. Na jedné straně trampové usilovali o to, aby je konečně středostavovská společnost uznala nebo alespoň nechala na pokoji a dopřála jim jejich svobodu, zároveň však probíhal souboj mezi samotnými trampy o pojetí trampingu. Jedni zdůrazňovali apolitičnost celého hnutí, které se ze zásady nemůže organizovat, druzí naopak cítili nutnost určité organizace, která by zajišťovala komunikaci s veřejností a hájila práva trampů. Situaci využívala komunistická strana, která si uvědomovala potenciál trampského hnutí a vnímala negativní nálady některých jeho příslušníků vůči československé vládě. Někteří představitelé trampského hnutí se navíc ve stejné době začali střetávat s fašistickou ideologií, která obdobně jako ta komunistická vystupovala

⁴³³ Trampský deník z roku 1929. Kuděj na internetu. <http://www.kudej.xf.cz/ikudej.html> (Vyhledáno 30. 5. 2013).

⁴³⁴ Stanislav HOLUBEC, Lidé periferie, s. 159.

⁴³⁵ Jan KRŠKO, Meziválečný tramping na Rakovnicku. Státní okresní archiv v Praze – Státní okresní archiv Rakovník, Rakovník 2008, s. 70–79.

proti současnému státnímu zřízení a nabízela mladým nespokojeným lidem toužícím po klidu a po svobodě novou alternativu. Tříbení názorů, vymezení se vůči různým vlivům, či naopak podpora některých ideologií a vášnivá obhajoba volného pobytu a pohybu v přírodě tvořily v kritické době nastupující světové hospodářské krize hlavní témata trampingu. Rád bych se proto zaměřil na některé momenty těchto sporů. Přitom je však třeba upozornit, že samotný každodenní život trampů byl těchto soubojů spíše prost. Mládež, která hledala dobrodružství v romantickém okolí Berounky, Sázavy a Svatojánských proudů na Sázavě, pramálo dbala na veřejné polemiky a ostré vzájemné výpady autorů článků o trampingu. Přesto jejich každodennost i tyto diskuse ovlivnily prostřednictvím Kubátova zákona, který byl výsledkem veřejného mínění. Vedle toho výrazně ovlivnila směřování trampingu jeho komercializace ve 30. letech, které se budu věnovat níže.

Zpočátku se trampové politice úspěšně vyhýbali, jejich starosti a zájmy se točily okolo pořádání typických sešlostí zvaných potlach, kolem dobrodružství u vody, v lese nebo na loukách, okolo stavění boud a tvorby specifické kultury. Tramping ještě neměl charakter hnutí, jeho vyznavači se převážně soustředili v okolí Prahy v Prokopském údolí a v Posázaví. Bob Hurikán,⁴³⁶ známý tramp, cestovatel a spisovatel ve svých Dějinách trampingu ze svého pohledu charakterizoval a periodizoval tramping za první republiky. Rok 1918 označil jako období „divokých skautů“,⁴³⁷ léta 1919–1927 pojmenoval „doba kovbojská“ a po ní nastala tzv. doba kanadská. Jednotlivá období se lišila způsobem odívání, mírou rozšíření trampingu, přístupem k trampským činnostem a poměrem ke komfortu.⁴³⁸ Právě doba kanadská přinesla trampům nové problémy. Zvýšil se o ně zájem mezi novou mladou generací, která mnohdy pocházela i ze středních vrstev. Tramping se stal pojmem a módou, rozšířil se i do dalších částí republiky. Zde je možno hledat i rozdíly v pojetí trampování, které se u nové nastupující generace lišilo. V souvislosti s rozšířením fenoménu, který se začínal stávat hnutím, však stoupl zájem i ze strany dohlížecích orgánů. Proměnu trampského stylu a zároveň vzrůst nepříjemného zájmu ze strany většinové společnosti a tisku příhodně vystihla jedna z trampských reakcí na

⁴³⁶ Bob Hurikán, vlastním jménem Josef Peterka (1907–1965) – novinář, písničkář, cestovatel a popularizátor trampingu.

⁴³⁷ O divokých skautech se objevují zmínky už ve Švejkovi, který se s nimi setkal před rokem 1914. Styl jejich života přitom odpovídá životu trampů tak, jak ho líčil Haškův přítel Z. M. Kuděj a jak dost možná probíhal i za 1. světové války v českých zemích. Trampové se toulali, přespávali v lesích, kradli sedlákům drůbež nebo potraviny a žili ze dne na den. Jednalo se přitom nejspíš o dospívající chlapce. Švejk je zaměňoval se skauty. Jaroslav HAŠEK, *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, I.–II. díl. Odeon, Praha 1968, s. 42–43.

⁴³⁸ Bob HURIKÁN, *Dějiny trampingu*, s. 16–22.

zvyšující se zájem novinářů o trampy: „Dovolujeme si vás co nejuctivěji požádati, když už tomu osudu neujdeme, abyste konečně přestali psát o cowbojských kloboucích, čaparérech, divokém západu atd., jelikož je to už opravdu blbý. Tři roky jsem opravdu žádného podobně oblečeného trampa neviděl, třebaže jezdím s nimi každou sobotu. Nabízíme Vám fotografie trampů, hodláte-li již o nás k naší malé radosti psáti, které máte u nás v redakci k dispozici. Račte nám prominout, ale pravděpodobně si nás pletete se skauty a turisty a nám už ten divoký západ a široké cowbojské klobouky se strakatými šátky lezou opravdu z krku! – Poklona.⁴³⁹

9.2. Tramping mezi politikou a rekreací.

V neděli 21. července 1929 přerušil poklidnou atmosféru v Záhořánském údolí u Zbraslavi výstřel. Společnost výletníků jdoucí na nedělní vlak se vylekala, kulka zasáhla jednoho z nich do kolena. Přítomní nepochybovali o tom, že výstřel vyšel z nedalekého tábora trampů, což záhy potvrdil i majitel blízkého domku, který dosvědčil, že se střílelo právě odtud. Osadníci tábora něco takového popírali, brzy však dorazili četníci a začali celou záležitost vyšetřovat. V červenci 1929 přitom kampaň proti trampům nabírala vysoké obrátky a incident s výstřelem a postřelením „slušného“ člověka, třicetiletého galvanizéra Karla P., který šel na procházku s pětiletou dcerou, jen vyostřil negativní nálady vůči „nezvladatelným“ trampům. „Postrach Prahy a jejího okolí“ hlásal štvavý titulek Národní politiky a dokládal, kterak trampové poškozují pražské okolí, nedbají zákazů a ustavičně porušují společenskou kázeň. Trnem v oku Národní politice byly téměř všechny typické trampské aktivity, zvláště již několikrát připomínaný volný život chlapců a dívek bez regulí a zpívání obhroublých písní. Nebezpečnost neřestmi oplývajících trampů potvrzovala vysoká statistika trestních oznámení na pražské trampy.⁴⁴⁰ Znepokojení z trampů rostlo především v národně demokratickém tisku, kritické články týkající se chování mladých lidí věnovaly dostatečný prostor Národní politice, Politika i Národní listy. V různých variantách dokazovaly, jak trampové ruší klidné nedělní odpoledne výletníkům nebo návštěvníkům letních bytů a v podstatě si uzurpují veřejný a do té doby klidný prostor pro sebe. Zvláštní negace vyvolávalo především chování trampů ve vlcích a na nádraží, kde se navzájem středostavovská a trampská společnost setkávaly nejčastěji. Podle mnohých bylo nutné, aby se mládež organizovala v některém z existujících spolků, například ve skautských nebo turistických

⁴³⁹ Tramp, roč. 1 (1929), č. 6, s. 3.

⁴⁴⁰ Uh, Postrach Prahy a jejího okolí. Národní politika, 24. 7. 1929, roč. 47, č. 281, s. 6 (ranní vydání).

sduženích, aby se jejich chování dostalo pod kontrolu. Jenže právě ona neorganizovanost, možnost jít si kam člověk chce, případně dělat si na své chatě, co se člověku zamane, to patřilo mezi nejvlastnější touhy mladých lidí, kteří bývali kvalifikováni jako nepřizpůsobiví trampové, byť realita byla samozřejmě mnohem složitější. Stížností na to, že trampové otravují letní hosty, skauty i místní obyvatele však přibývalo.⁴⁴¹

Na tyto ostré výpady reagoval časopis *Tramp*, založený právě v roce 1929 několika soukromými osobami, sérií článků, které vesměs útočily na paďourství, paďoury a na jejich snahu omezovat osobní svobodu jednotlivců.⁴⁴² Paďourství představovalo do jisté míry nutnost pro samotnou identitu trampa a paďour byl tramské symbolice nepřitelem číslo jedna. Někdy se trampové paďourům vysmívali, když je ztotožňovali s tlustými majetnými pány nebo s konvenční rodinou dodržující nejružnější předpisy. Brali si na paškál jejich styl oblékání, které se vůbec nehodilo do přírody. Jindy se však jednalo o různé strážníky a hajné, kteří trampům znepríjemňovali život. Všechny je spojovalo nepochopení pro trampy a tramský životní styl. Roli v této symbolice hrála představa, že tramp přírodě rozumí a má i morální čistotu a převahu, byť by někdy porušil nějaký zákon.⁴⁴³ Někteří dokonce chápali střet trampů a paďourů jako principiální otázku. Je typické, že v prvních letech nehráli paďouři v tramské kultuře tak výraznou roli, jako právě od konce 20. let, kdy začali na tramské hnutí vytvářet tlak.

Do úvah o nejvhodnějším způsobu využívání volného času mládeží (organizovaně x neorganizovaně) a o přípustné mezi chování na veřejnosti, však ve stejné době začala vstupovat politika. V roce 1928 založil bývalý národně socialistický ministr železnic a obrany, tehdy již nacionalistický politik, Jirí Stříbrný (1880–1955) se zjevnou snahou získat si kritikou stávajícího politického a „paďourského“ režimu i přízeň trampů vlastní tramskou rubriku v *Poledních listech*. Tato rubrika se později změnila v samostatný pravicově laděný tramský časopis *Šejdrem*,⁴⁴⁴ který měl ovšem poměrně nízkou úroveň

⁴⁴¹ PRAT, Záplava trampů – svízeli našeho venkova. *Národní politika*, 19. 7. 1929, roč. 47, č. 196, s. 6 (ranní vydání)

⁴⁴² Generální útok Paďourů proti trampům. *Tramp*, roč. 1 (1929), č. 10, s. 3.

⁴⁴³ „Pan Paďour bývá tlustý, upocený a kromě toho majetný ... Paďour je pán, který si vyjede s rodinou na výlet oblečen v nenápadný společenský oděv, včetně klobouku a kravaty, člověk, který chodí jen po dovolených cestách a vůbec se řídí literou všemožných výstrah a ponaučení. Paďour je strážník zakazující zpěv nebo hulákání tramských písní v obci. Paďour je kantor či hloupá učitelka s trvalou ondulací a pan šéf se svou skvělou metodou vysávací, pán sedící v automobilu, který hází prach nebo sříká blátem na mimojdoucí, hostinský, který chce zásadně peníze za vypité pivo a nerozumí žertovně vymláceným oknům,“ Franta KOCOUREK, *Trampimus* (II.). *Přítomnost*, roč. 7, č. 43 (29. 10. 1931), s. 685–687.

⁴⁴⁴ Josef TROJAN, *Mladá generace, trampové, politika*, s. 337–339.

a byl spíše obhroublým a vulgárním plátkem. Stříbrného aktivita se však setkala s nevolí některých trampů, kteří v roce 1929 založili již zmiňovaný spíše levicově orientovaný časopis Tramp. Ten v pozdější době značně sympatizoval s komunisty. Nejviditelněji se projevoval Karel Melíšek (1905–1942), šéfredaktor časopisu, spisovatel, textař, později operetní libretista.⁴⁴⁵ V jeho odpovědích J. M. Augustovi⁴⁴⁶ lze vystihnout základní myšlenky trampského hnutí a představy o sobě samých. J. M. Augusta představoval pravicového intelektuála, působil v pravicovém týdeníku Fronta a ve svých textech přirovnával trampy k bolševikům.⁴⁴⁷ V některých případech nemusel být daleko od pravdy, někteří trampové skutečně sympatizovali s komunismem.

Některé trampské projevy a myšlenky se přitom do jisté míry shodují s představami nenáviděných paďourů o volném čase. Tramp stejně jako „paďour“ považoval neděli za dobu osobní svobody, kterou jim nesmí nikdo brát. Zatímco „paďour“ se však zároveň omezoval různými konvencemi, které přirozeně vyplývaly z jeho společenského postavení a ze vztahů k dalším lidem v rodině nebo v jeho blízkosti, tramp se pohyboval v jiné společnosti. Mládež společenské konvence příliš neprožívala, mladí lidé z dělnického prostředí se navíc mezi sebou řídili jinými pravidly, která nemusela odpovídat představám „paďourů“. Zároveň se však zdá, že se samotný život v osadách se mohl podobat obyčejným letním pobytům na venkově. Mezi trampy se ostatně objevovala kritika, že si někteří trampové přivážejí své zlovyky a návyky z města i do osady.⁴⁴⁸

Shodný byl i přístup k pojetí venkova a přírody jako místa, které osvobozuje od města a všech jeho negativních vlivů. Venkov poskytoval zdravý čerstvý vzduch, příznivé klima pro léčení různých neduhů a místo klidu a pokoje. V tom se podobali trampové pěším turistům, ale i návštěvníkům letních bytů všech společenských vrstev. Základní kontrast města a venkova (přírody) s kladným hodnocením venkova tedy zůstával u všech zachován, trampové však na rozdíl od klasických hostů letních sídel

⁴⁴⁵ Přes Melíškovu aktivitu ve prospěch trampské subkultury a zřejmě i sympatie ke komunistické straně je zřejmé, že se během 30. let prosadil v mainstreamové sféře. Byl autorem řady tehdejších slágrů (psal i trampské písně) a spolupracoval například s trampským písničkářem Jarkem Motlem, napsal scénáře ke 20 celovečerním filmům, například Artur a Leontýna nebo Falešná kočička. Antonín MATZNER – Ivan POLEDŇÁK – Igor WASSENBERGER a kolektiv, Encyklopedie jazzu a moderní populární hudby. III. díl, část jmenná. Československá scéna – osobnosti a soubory. Supraphon, Praha 1990, s. 351.

⁴⁴⁶ Jan Maria Augusta (1897–1939), básník, dramatik, redaktor, spisovatel a překladatel z francouzštiny. Zabýval se napoleonskou tematikou, působil v pravicově laděném týdeníku Fronta.

⁴⁴⁷ Jan Maria AUGUSTA, Trampí. Fronta, roč. 2, č. 21 (15. 11. 1928), s. 327–329.

⁴⁴⁸ Emil Artur LONGEN, Divoký skaut. Přítomnost, roč. 4, č. 28 (20. 7. 1927), s. 438–441.

mnohem více akcentovali přírodu „divokou“. V tom se shodovali s tolerovaným skautingem.

Někteří odborníci ostatně samu podstatu trampingu neztracovali. Naopak se můžeme setkat s názorem, „že všechny tyto způsoby naplnění volných chvil (koupání, sport v přírodě apod.) jsou zdravým pokrokem proti obecnému předválečnému vysedávání celých rodin i s dětmi v zakouřených hospodách.“ Kamenem úrazu však byla nedostatečná organizace hnutí, které se vinou výstřelků neukázněných jednotlivců v očích společnosti diskreditovalo. Záslužný způsob rekreace tak bohužel často prý vedl „k účelům, jež nemají s rekreací nic společného, jako je prostituce, znemravňující literatura apod.“⁴⁴⁹ Sexuální rozvolněnost zkrátka nedávala kritikům trampingu spát, přestože rozvolněná morálka nebyla vlastní jen trampům. I na letních bytech se mnohdy objevily případy svědčící o tom, že jiné prostředí a menší sociální kontrola v přírodě může svést k sexuálnímu uvolnění. Trampové na takovou z jejich hlediska falešnou morálku často poukazovali a vymýšleli si o tom nejrůznější vtipy.⁴⁵⁰ O nevěře mužů v době, kdy ženy pobývaly samy s dětmi na dovolené, již byla řeč výše. Prostor letního bytu nejednou poskytlo mladým, byť v porovnání s trampováním v menší míře, možnost dostat se z dozoru dospělých, a proto docházelo k seznamování mladých lidí a někdy i zažívání prvních lásek, které nemusely vždy zůstat bez následků.⁴⁵¹ Navenek se však snažila společnost takové záležitosti tajit a přehlížet a zákonitě ji tak pohoršovalo, když se ženy začaly ukazovat i v „odvážnějším“ oblečení podle nových trendů.⁴⁵² Některé trampové ve své kritice „paďourské“ morálky neustávali a vyzývali je: „Zajděte si večer v neděli do sadů! To, co uvidíte prováděti své vážené spoluobčany, kteří netrampují, co zavání na hony přečinem proti mravopoctnosti a nad čím milosrdně zamhuřujete obě oči, to vás neopravňuje k rozčilenému volání: Zakažte občanstvu přístup do sadů, protože

⁴⁴⁹ Marie PROVAZNÍKOVÁ, Československá rekreace, s. 31–58 (zvláště 53–54).

⁴⁵⁰ Jedna z trampských anekdot zněla: „Když pan ředitel jede autem s „dámou“ na Zbraslav do „Ritzu“, je to „fair“. Když jeho synáček Mukki jede Indiánem s miss Lilli do Chuchle, je to mládí. Když tramp jede v sobotu s děvčetem do osady, je to „zvrhlost a raubírna“. OLDA, Demokracie je diskuse. Tramp, roč. 1 (1929), č. 5, s. 6.

⁴⁵¹ Na jeden případ si vzpomněl ve svých vzpomínkách i Karel Steinbach, když hovořil o Prof. Thomayerovi: „Jednou k němu přivedl nějaký otec patnáctiletou dcerku, že má žaludeční potíže. Tak on ji prohlédl a pak se zeptal otce, kde byla dceruška v létě. A otec, že byli na letním bytě. A co tam dělala? No, hrála si tam. Měla tam nějakou dětskou společnost, byl tam mezi nimi taky nějaký Lojzík a s tím si taky hrála. A Thomayer povídá: „No já se ptám, jen protože ona je už dobrých pár měsíců těhotná.“ A otec rozčileně vyltl: „Pane profesore, já vás budu žalovat!“ A Thomayer nato: „Já bych vám radil, abyste žaloval raději Lojzika.“ Karel STEINBACH, Svědek téměř stoletý. SPN, Praha 1990, s. 21. (Zpracoval Viktor Fischl).

⁴⁵² „V Senohrabech vzbudila (Markéta Horáková rozená Passerová) někdy kolem roku 1926 údiv až pohoršení, když v létě šla z vily ty dva kilometry k Sázaravě v plážovém obleku, v kalhotách.“ Vladimír VONDRÁČEK, Konec vzpomínání (1938–1945). 1. vydání. Avicenum, Praha 1988, s. 32.

*tam provádí neplechu.*⁴⁵³ Mezi trampy se však přeci jen objevovali sexuálně odvážnější jedinci, někteří například experimentovali s nudismem.⁴⁵⁴

Mnozí spíše mladší návštěvníci letních bytů si krátili volné chvíle sportem a i v tomto směru se trampům podobali. Trampové však provozovali spíše kolektivní sporty, nelépe takové, kde se mohly zapojit i dívky, například volejbal.⁴⁵⁵ Volili sporty, které nebyly náročné na sportovní potřeby a přípravu. Naproti tomu v letních sídlech se velké popularitě těšil tenis, individuální sport, který vyžadoval kurt, a mezi trampy se tedy neobjevoval. Někteří trampové a mladší letní hosté však hráli shodně fotbal, takže se zdá, že ve vztahu ke sportu mezi nimi nebyl příliš velký rozdíl.

Veřejný tlak jako by však tyto podobnosti neviděl a začátkem 30. let naopak značně sílil. Mnozí kritici trampů si nedali vymluvit, že neorganizovaný tramping nemůže přinést nic dobrého, přitom ani výjezdy na letní byty nepodléhaly žádné organizaci. Hrozil zákaz trampingu a četná omezení pobytu v přírodě. Mnohým trampům se nelíbil ani chystaný záměr předvojenské služby. Někteří osadníci, kteří se dříve houževnatě bránili každé organizaci, uznali nutnost spolupráce pod ochranou spolkového zákona, a sdružili se v Unii trampských osad.⁴⁵⁶ Jiní to však nadále odmítali. Od začátku roku 1931 se však situace stávala pro trampy složitější, a proto organizovali ve městech velké potluchy, kterými dokazovali sílu svého hnutí, touhu po svobodě a demokracii a zároveň se prezentovali jako slušní lidé odmítající veškerá obvinění o nemravném chování trampů. Možnost zákazu trampingu mobilizovala mladé lidi, kteří do té doby neprojevovali žádný zájem o politiku.

V souvislosti s tím se ustanovil i akční výbor trampů, který však neměl přímou spojitost se zmiňovanou Unií trampských osad. Následně se přistoupilo k vytvoření Trampských obranných výborů (TOV), které hodlaly trampy „správně“ politicky organizovat.⁴⁵⁷ Z různých částí republiky se přidávali nové výbory, například slezina jihočeských trampů v Českých Budějovicích, která vyhlásila sedm zásad trampského hnutí. Hned v prvním bodě charakterizovala tramping jako sociální hnutí pracující mládeže a středních vrstev. V dalších bodech se rétorika jihočeských trampů ještě přirostřovala, neboť hovořila o nespokojenosti se společenskou organizací, která dle nich sloužila soukromým podnikatelům (pad'ourům), kteří chtěli podrobit pracující mládež

⁴⁵³ Skauting a tramping. Tramp, roč. 1 (1929), č. 3, s. 3–4. Vyjmuto z časopisu Slovan, roč. 11. č. 3, článek Viléma Čipery: Camping.

⁴⁵⁴ Stanislav HOLUBEC, Lidé periferie, s. 158–159.

⁴⁵⁵ Ve 30. letech fungovala i trampská volejbalová liga. Bob HURIKÁN, Dějiny trampingu, s. 220.

⁴⁵⁶ Marie PROVAZNÍKOVÁ, Československá rekreace, s. 31–58 (zvláště 53–54).

⁴⁵⁷ Josef TROJAN, Mladá generace, trampové, politika, s. 337–339.

předvojenské výrobě. Proto autoři trampských zásad kladli zájem všech pracujících nad „zastírané vlastenecké žvanění“.⁴⁵⁸

Ve čtvrtém bodě vyzdvihovali trampskou politiku, která měla „osvobodit pracující lidi z třídní nadvlády paďourů“ a odmítali politiku těch trampů, kteří dosud setrvali na nepolitičnosti hnutí. Tramping se evidentně stával politickou otázkou a trampové prosazující pouhé volnočasové pojetí trampingu (sport, kanadské žertíky apod.) se zdáli být pro trampské hnutí „nebezpeční“. V očích politicky angažovaných totiž představovali potencionální spojence paďourů.⁴⁵⁹ Zmiňované zásady trampského hnutí rozhodně nepředstavovaly žádnou závaznou podobu a v podstatě vypovídají jen o sebeidentifikaci oněch jihočeských autorů. Nabízejí však možnost pro zamyšlení. Text se točí okolo několika základních pojmů – pracující mládež a v opozici vůči nim paďour, podnikatel. Pojem pracující mládež má potenciál nejen k politickému vymezení trampského hnutí směrem doleva, ale zároveň nevědomky říká, že trampovat může jen někdo, kdo chodí do práce a vydělá peníze, aby vůbec trampoval. Řada trampů ostatně již tehdy tvrdila, že vlastnit boudu znamená především starosti, zodpovědnost a v neposlední řadě i finance. Trampoval-li ovšem pracující člověk, jednalo se jednoznačně o rekreační činnost, kterou provozoval v době volného času. Nezaměstnaní tak byli z trampingu vyřazení. Na druhou stranu se však k trampingu uchýlovali i mladí nezaměstnaní, kteří se nemohli postavit na vlastní nohy a ve městě v důsledku bídné ekonomické situace trpěli „nadvládou“ svých rodičů. „Únik“ z města na „tramp“ alespoň o víkendech pro ně proto znamenal nejenom změnu prostředí, ale i čas, který mohli skutečně libovolně využít. Operování s pojmem mládež připomíná, že se jedná v podstatě o generační záležitost.

Jihočeští autoři dále kladli značný důraz na nepřátelství vůči městské podnikatelské elitě. Tím navozovali atmosféru třídního boje, který se přenášel ze světa práce i do světa volného času. V momentě, kdy existovala možnost omezení trampingu, měly tyto myšlenky potenciál krátkodobě sjednotit trampské hnutí, dlouhodobě však nemohly trampy oslovit. Domnívám se, že účelem zmiňovaných zásad bylo především co nejvíce vyhrotil situaci, aby se nerozhodní a apolitičtí trampové odmítající pouze protitrampská nařízení museli připojit na jednu či druhou stranu a došlo tak k zesílení hnutí. Pravděpodobně se přitom kalkulovalo s tím, že k „paďourství“ se otevřeně přihlásí jen minimum osob považujících se za trampy.

⁴⁵⁸ Jihočeská slezina trampů v Českých Budějovicích. Tramp, roč. 3 (1931), č. 5, s. 11.

⁴⁵⁹ Jihočeská slezina trampů v Českých Budějovicích, s. 11.

Podle dalšího bodu svých zásad jihočeští trampové volili trampské výbory oprávněně vystupovat jménem trampů. Prohlášení končilo výzvou všem trampům k boji proti pad'ourům. Jediným listem hnutí měl být časopis Tramp, který publikoval jednotlivá prohlášení z různých regionů a podával zprávy o průběhu protestních schůzí proti zákazu trampingu.⁴⁶⁰ Za zmínku stojí, že na fungování tohoto časopisu, který z velké části zajišťoval propagaci a někdy i organizaci potlachů, se podílela skupina komunisticky smýšlejících trampů a samotná KSCŽ zřejmě časopis finančně podporovala.⁴⁶¹ Časopis se ostatně velmi ostře vymezoval proti měšťanským, ale i národně socialistickým a sociálně demokratickým stranám a jejich listům.⁴⁶² Své levicové názory se snažili představitelé redakčního kruhu Trampa (např. Géza Včelička⁴⁶³) co nejvíce šířit, ne vždy však uspěli. Byť se mohlo ze stránek jejich časopisu zdát, že politická angažovanost a uvědomělost trampů neuvěřitelně sílí a sjednocuje se na několika zásadách, celá řada trampujících politizaci trampingu zcela kategoricky odmítala.⁴⁶⁴ Politické schůzování je vlastně vracelo zpět do společnosti, před kterou utíkali do lesů. Ubíralo jim volný čas, který chtěli přece věnovat sportu a zpěvu a ne trávit protestováním a vyjednáváním. Pokud chápeme trampingu 20. let jako únik za bezstarostnou romantikou do přírody, tak je zřejmé, že rostoucí potyčky s většinovou společností a politické organizování na přelomu 20. a 30. let tento ideál jednoznačně bořily. Trampové se museli více otevřít společnosti, aby si získali její důvěru, tím ale jejich volnočasový životní styl ztrácel něco ze svého původního kouzla.

Trampská levicovost dost možná souvisela s vlivem textů Jacka Londa,⁴⁶⁵ a také s okouzlením ze Sovětského svazu, který pro mnohé představoval takřka vybájenou zemi svobody.⁴⁶⁶ Vedle levicově laděných trampů zde však zůstávali ještě nepočtení trampové sympatizující s pravicovým Poledním listem Jiřího Stříbrného, mezi které se řadil například i zmiňovaný Bob Hurikán. I přes své protižidovské výlevy a určité vazby na

⁴⁶⁰ Jihočeská slezina trampů v Českých Budějovicích, s. 11.

⁴⁶¹ Stanislav HOLUBEC, Lidé periferie, s. 158-159.

⁴⁶² Josef TROJAN, Mladá generace, trampové, politika, s. 337-339.

⁴⁶³ Géza Včelička, Vlastním jménem Antonín Eduard Včelička (1901-1966) – český levicový novinář, reportér, spisovatel a trampský organizátor.

⁴⁶⁴ Dopis brdských kamarádů a o co běží. Tramp, roč. 3 (1931), č. 3, s. 11.

⁴⁶⁵ Již v roce 1919 u nás vyšel jeho text Jak jsem se stal socialistou jako součást knihy Láska k životu a jiné povídky. O dva roky později se čtenáři mohli seznámi i s jeho silně sociálním románem Železná pata. Jack LONDON, Láska k životu a jiné povídky. Grafikona, Praha 1919; Jack LONDON, Železná pata. B. Procházka, Praha 1921.

⁴⁶⁶ Jan KRŠKO, Meziválečný trampingu na Rakovnicku s. 87-102. K představám o Sovětském svazu v období první republiky srov. Jan LOMÍČEK, Jen v zemi miliónů je radost, krása, ráj... Obraz sovětské utopie v diskurzu československé levice třicátých let 20. století. KUDĚJ, roč. 12 (2011), č. 1, s. 9-39.

fašistické prostředí odmítal vnášení politiky do trampingu. Zdůrazňoval, že trampingu je především víkendová romantika a způsob trávení volného času. Stylizoval se do role obhájce původního smyslu trampování a připomínal nejlepší tradice starších „českých kovbojů“ například z legendární osady Ztracená naděje, která náležela mezi průkopnické osady československého trampingu. Bob Hurikán stál také u vzniku zmiňované Unie trampských osad, která rovněž bojovala proti chystaným omezením trampingu.⁴⁶⁷

V bojích proti Kubátovu zákonu se angažovaly i osoby okolo dalšího významného trampského časopisu Naše osady, který dodával zprávy Českému slovu. Existence více názorových proudů mezi trampy přirozeně vedla k růstu vzájemného osočování a usvědčování tu z padourství, tu z komunismu. Na druhou stranu občas docházelo i k dílčí spolupráci, pokud se jednalo o hájení trampingu. Trampové soustředění kolem Našich osad přitom pravděpodobně měli nejméně politických ambicí a sdružovali se jen kvůli skutečné hrozbě zákazu jejich volnočasového životního stylu.⁴⁶⁸

Navzdory trampským snahám však došlo 9. dubna 1931 k vydání známé vyhlášky zemského prezidenta Kubáta⁴⁶⁹ o zákazu společného táboření mužů a žen, pokud nejsou sezdáni. Vyhláška dále zakazovala „*pobíhání v nedostatečném úboru, zvláště v úboru koupacím, mimo obvod vykázaných koupališť, zpívání popěvek obsahující nemravného*“ atd. Za porušení vyhlášky hrozil trest 14 dní vězení nebo pokuta do výše 5000 Kč. Vyhláška se vztahovala pouze na území Čech, proto řada trampů začala „objevovat“ Moravu, jiní si zhotovovali falešné oddací listy.⁴⁷⁰

Trampingu ale nevymizel, stával se naopak stále populárnější, ztrácel však původní ráz trampů-divokých skautů. Mnozí původní trampové již zestárli, a buď trampování úplně nechali, nebo se jejich pohled na život od dob nadšeného obdivování divokého západu už proměnil. Zvykli si na bydlení v boudách, často založili rodiny a pobyt v trampské osadě chápali jako setkávání se se starými známými a odpočinek od města. Víkend na trampské boudě mohly trávit celé rodiny a tento styl trávení volného času se tak tím více podobal pojetí středních vrstev. Rozdíl spočíval hlavně ve finančním zázemí rodiny a také v určitém komunitním prostředí osady. Zároveň ve stejné době nastupovala nová generace trampů, která již nepodléhala tak silně vlivům divokého západu a obrazům vzdálené severní Ameriky plné trampů. V souvislosti s tím docházelo i ke změně

⁴⁶⁷ Jan KRŠKO, Géza Včelička a neblahé konce „rudého“ trampingu? Dějiny a současnost, roč. 35 (2013), č. 4, s. 22–26.

⁴⁶⁸ Josef TROJAN, Mladá generace, trampové, politika, s. 337–339.

⁴⁶⁹ Hugo Kubát (1873–1932), od roku 1920 šéf prezidia ministerstva vnitra, prezident Zemské správy politické pro Čechy (1926–1928) a Zemský prezident Čech (1928–1932).

⁴⁷⁰ Jan KRŠKO, Meziválečný trampingu na Rakovnicku, s. 101.

sémantiky. Zatímco ještě ve 20. letech znamenal tramping ježdění na osadu, ve 30. letech se termín používal i pro běžné výlety v neděli spojené se stravováním v restauraci, pobytem v hotelu či použitím osobního automobilu, což se nelíbilo původním trampům.⁴⁷¹ Nyní ve velkém trampovali i mladí příslušníci středních vrstev, někdy se přitom dokázali ztotožnit s „trampskou kulturou“, jindy se jen nechávali unášet módní vlnou, které napomohla popularizace trampingu prostřednictvím dobových šlágrů. Tramping řečeno trampským slangem „zpaďouřil“. Vznikaly speciální obchody nabízející trampské vybavení, trampské písně se staly nedílnou součástí hudebního průmyslu⁴⁷² a filmoví tvůrci se pokusili oslovit návštěvníky kin filmy o trampingu (Osada mladých snů, 1931;⁴⁷³ Dobrý tramp Bernášek, 1933⁴⁷⁴), které si ovšem příliš sympatií u diváků nezískaly.⁴⁷⁵ Přesto postava trampa získávala nový rozměr, už to nebyli jen výtržníci, nevychovaní a tuláci v dobovém tisku nazývaní syčáci, flákači a sígrové⁴⁷⁶ mající v úmyslu nemorální činnost. Tramp byl nyní stále více chápán jako mladý schopný člověk milující přírodu, kde má právo trávit svůj volný čas.⁴⁷⁷ Tento tramp se po neděli spořádaně vrátí do zaměstnání a má zcela legitimní místo ve společnosti.

Takové slušné a zodpovědné trampy zobrazoval i film Příklady táhnou z roku 1939. Vtip i děj filmu spočíval v napětí mezi starou konzervativní výchovou babičky v podání Růženy Naskové a její moderní vnučky Jiřiny (Nataša Gollová). Ve snímku se vnučce Jiřině podařilo zasvětit svoji důstojnou babičku do tajů trampingu a přesvědčit jí, že tramping provozují počestní a slušní lidé. Stará paní tak ztratila předsudky vůči trampingu, je však třeba upozornit, že tramping prezentovaný ve filmu již nesl jasné rysy nového středostavovského trampingu, který se prosadil v průběhu 30. let. Trampové ve filmu si už nedávají trampská jména, jsou to vysokoškoláci (architektura, medicína) a na chajdu přijíždějí osobním automobilem. Podrželi si však některé dle mého názoru

⁴⁷¹ Stanislav HOLUBEC, Lidé periferie, s. 159.

⁴⁷² Prosadila se například trampská vokální skupina Settleři, která vznikla v roce 1930 a dělala hudební doprovod i celé řadě prvorepublikových filmů. Srov. Josef KOTEK, Dějiny české populární hudby a zpěvu. 2. díl (1918–1968). Academia, Praha 1998. Rostoucí popularity trampingu využili také Jiří Voskovec a Jan Werich, kteří složili známou píseň Babička Mary, ve které kritizovali hašteřivost prvorepublikových politických stran a používali přitom trampské pojmy.

⁴⁷³ Blažena URGOŠÍKOVÁ - Eva URBANOVÁ, Český hraný film, II. díl (1930–1945), s. 229–230.

⁴⁷⁴ Blažena URGOŠÍKOVÁ - Eva URBANOVÁ, Český hraný film, II. díl (1930–1945), s. 75–76.

⁴⁷⁵ Marek WAIC – Jiří KÖSSL, Český tramping 1918–1945. Práh/Ruch, Praha/Liberec 1992 s. 31. O filmu Osada mladých snů dokonce koloval vtip: „Kolik myslíš, že by dostal režisér v Rusku za film Osada mladých snů? – Kulku!“ Vtip se objevil v levicovém časopisu Tramp a narážel nejen na naprosté odsouzení zmiňovaného filmu mezi trampy, ale také na skutečnost, že ve stejném roce se uskutečnil zájezd trampů, tzv. čundr největší, do Sovětského svazu. Tramp, 10. 8. 1931, roč. 3, č. 32, s. 16.

⁴⁷⁶ Karel MELÍŠEK, Trampí, „Fronta“ a syčáci. Tramp, roč. 1 (1929), č. 1, s. 3–4.

⁴⁷⁷ Josef BOROVEC, Špatný tramp Nekňuba aneb dobrý paďour Vendelín. Veselohra o jednom jednání. Evžen J. Rosendorf, Praha 1931.

klasické trampské atributy, zpívají, hrají na kytaru, pořádají táboráky, mají vřelý vztah k přírodě a rovnostářský přístup k lidským vztahům, což ve filmu nejlépe zobrazuje shodný způsob chování slečny Jiřiny ke služebnictvu i k babičce.⁴⁷⁸

Ve 30. letech se zřejmě již definitivě rozplynul dělnický rys trampského hnutí, přestože dělníci stále tvořili jeho podstatnou část. Tramping byl již běžnou součástí trávení volného času vysokoškoláků,⁴⁷⁹ kteří zajížděli nebo chodili pěšky kousek za Prahu a společně trávili neděle.⁴⁸⁰ Kubátova vyhláška byla ostatně již v roce 1935 zrušena. Navštěvování společné chaty o nedělích přetrvávalo i za protektorátu, kdy se z vysokoškolských studentů stávali předčasně zaměstnanci.⁴⁸¹ Obrovská obliba trampingu z konce 20. let tak zcela proměnila původní tulácký koncept trampingu, způsob trampování částečně „zburžoazněl“ a tím se stal přijatelný pro společnost. Film Příklady táhnou z konce 30. let tak vlastně reflektoval již obecně přijímanou formu trampingu a mohl být vystaven na přesvědčení, že tramping není „mravní spoušť“, ale pozitivní přístup k životu a zdravé a vhodné využití volného času v době, kdy „trampuje skoro každý“.⁴⁸²

Je ovšem otázka, jestli se takto tramping skutečně změnil v průběhu 30. let po připomínaných politických pnutích uvnitř hnutí, případně na konci 20. let, nebo jestli svou podstatou a svými základními projevy nezůstával v podstatě pořád stejný a jen středostavovská společnost si na něj zvykla a přijala ho.⁴⁸³ Na začátku 20. let téměř nenajdeme trampa, který by jezdil autem a jeho přesvědčení by mu to ani nedovolilo. Tím se ovšem nijak nelišili od skautů a lze také namítnout, že vlastnit auto nebylo v té době příliš rozšířenou záležitostí.⁴⁸⁴ Největší problém podle mě spočívá v samotné definici trampa a trampského života. V prvních letech první republiky byli trampové vnímáni jako divocí skauti, kteří opustili skautské organizace, aby mohli sami poznávat přírodu i život,⁴⁸⁵ ale postupem doby pojem tramping zastřešoval čím dál tím více aktivit v přírodě, například i táboření. Tulácké období vlastně trvalo velmi krátce a to podle

⁴⁷⁸ Blažena URGOŠÍKOVÁ - Eva URBANOVÁ, Český hraný film, II. díl (1930–1945), s. 290–291.

⁴⁷⁹ Mezi takové trampy se zařadil například Václav Sláma, student lékařství, který údajně miloval přírodu, tramping a vodní sporty. Pocházel přitom z rodiny vysokoškolského úředníka a sám se po promoci v roce 1935 stal zubním vojenským lékařem. Jiří SYLLABA, Vzpomínky a úvahy lékaře. Avicenum, Praha 1992, s. 31.

⁴⁸⁰ Eduard GOLDSTÜCKER, Vzpomínky 1913–1945. G plus G, Praha 2003, s. 70–71.

⁴⁸¹ Miroslav SMETANA, Jak se dělá věda. Orbis, Praha 1965, s. 100–102.

⁴⁸² Blažena URGOŠÍKOVÁ - Eva URBANOVÁ, Český hraný film, II. díl (1930–1945), s. 290–291.

⁴⁸³ Ladislav MAYER, O mrše trampské. Vlajka, roč. 5, č. 8, s. 11–13.

⁴⁸⁴ K postupnému rozšiřování automobilismu v československých podmínkách srov. Jan ŠTEMBERK, Automobilista v zajištění reality. Vývoj pravidel silničního provozu v českých zemích v první polovině 20. století. Karolinum, Praha 2008.

⁴⁸⁵ Emil Artur LONGEN, Divoký Skaut, s. 438–441

mého názoru svědčí o tom, že se jednalo jen o dočasnou módní vlnu prvních poválečných let. Lidí se sklonem k dobrovolnému tuláctví a k hledání skutečného dobrodružství není ve společnosti tolik. Logicky se proto většina z nich brzy usadila, zakotvila v nějakém regionu a vybudovala si osadu, která se však nezačlenila do žádné organizace. Tuláckým trampským životem nadále trávilo svůj čas již jen minimum z nich. Na konci 20. let pak již jen přibýval zájem o společné táboření a právě zde pravděpodobně došlo ke zmatení pojmů. Divoký skauting (hra na osadu), táboření mimo organizace a tuláctví (trampování) se začalo nazývat společným označením – tramping. Rázem se však mezi trampy zařadili i tzv. pražští Pepíci a flákači, kteří svým neurvalým chováním pobuřovali pražskou společnost. Složitá typologie trampů přinesla milovníkům pobytů ve volné přírodě nejedno nedorozumění a vedlo i ke zmiňovanému Kubátovu nařízení. Zdá se přitom, že jednotlivé kategorie trampů – flákači, divocí skauti a tuláci – zůstávali vlastně pořád stejní. K oněm nejpočetnějším slušným trampům se pak od přelomu 20. a 30. let přidávali i mladí příslušníci středních vrstev a měnili pohled na tramping. V této době se také zpopularizovala trampská hudební tvorba⁴⁸⁶ a začaly se objevovat návody na stavbu chat.⁴⁸⁷ Nelze ani vyloučit, že o velkou popularizaci trampingu se postarala Kubátova vyhláška, protože díky ní se stal tramping v některých svých aspektech zakázaný a tím pro mnohé ještě přitažlivější. Nepochybně však 30. léta znamenala obrovský boom co do počtu stavění chat v lesích a u řeky. Některé z těchto chat vycházely z trampské tradice a kultury a tvořili malé trampské kolonie, jiné sloužily jako víkendové domky nejen pro osoby z dělnického prostředí, ale i pro rodiny úředníků a dalších zaměstnanců, např. zřízenců.⁴⁸⁸

Dopady hospodářské krize alespoň částečně poznamenaly život značné části obyvatel Československa, zvláště dělnických profesí, a nepatrný vliv měla hospodářská krize i na některé trampy. Někteří z nich po ztrátě zaměstnání ve městě dobrovolně přicházeli do trampských boud a žili zde, neboť to nevyžadovalo takové nároky na finance. Pomáhali přitom například místním sedlákům apod.⁴⁸⁹ Jiní zůstávali ve městě,

⁴⁸⁶ Srov. Jindřich MESZNER, Trampská písnička na standardních gramofonových deskách 1928–1943. Ústí nad Labem 1990.

⁴⁸⁷ Srov. Např. Karel KUTHAN, Weekendové chaty a domky. 2. vydání. Josef Hokr, Praha 1931; V. ŠTAIF, Chaty, domky, weekend. Vlastním nákladem, Dolní Počernice 1932.

⁴⁸⁸ Jiřina POSLEDNÍKOVÁ, Paďouři, trampové a netrampové. Proměny české krajiny na konci 19. a v prvních desetiletích 20. století v důsledku návratu městského obyvatelstva k „přírodě“. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2010, s 94–99.

⁴⁸⁹ J. KRŠKO, Meziválečný tramping na Rakovnicku, s. 73.

denně ušli mnoho kilometrů, jen aby našli práci.⁴⁹⁰ Tyto osoby, shodou okolností již v minulosti trampové, tak opět žili život amerických trampů-tuláků, kteří křížovali zem a hledali práci. Hledání práce však nemělo ráz rekreační činnosti, a nemohlo být kvalifikováno jako tramping, který se v českém prostředí jednoznačně stal volnočasovou rekreační činností.

⁴⁹⁰ Jakub RÁKOSNÍK, Nezaměstnaní cestovatelé v Československu v období velké hospodářské krize 30. let. In: Cestování včera a dnes. Revue pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, roč. 2 (2005), č. 3, s. 41–51.

10. Chataření.

S trampingem bezprostředně souvisel i fenomén chataření. Trampové si stavěli jednoduché chaty a lze je v tomto směru považovat za předchůdce poválečných chatařů. Vedle toho však existovala celá řada lidí, kteří si rovněž v období první republiky pořizovali chaty, mnozí se však nepovažovali za trampy a odmítali různé ideové zdroje trampingu. Jednalo se o úřednické, živnostnické i dělnické rodiny. Chataři se lišili od trampů i tím, že již v době pořizování chaty tvořili rodinu. I z těchto důvodů je příliš nevzrušovala pro trampy zcela neakceptovatelná Kubátova vyhláška o společném táboření nemanželských párů zaměřená právě spíše proti mladším osadníkům z trampských osad.

Zájemci o stavbu chaty (dobově víkendového domku) museli zažádat o souhlas majitele pozemku. Smlouva se často uzavírala jen na dobu určitou, po kterou si chatař pozemek pronajímal.⁴⁹¹ To přirozeně vedlo k tomu, že si chataři budovali jen jednoduché a lehce rozebratelné obydlí. Chaty byly individuální záležitostí majitelů či nájemců. V tom se lišily od trampských boud, které se často shlukovaly do osad kolem tábořiště či volejbalových hřišť. Vedle soukromé iniciativy jednotlivých chatařů se však začaly objevovat i projekty, podle kterých měly být jednotlivé oblasti rozparcelovány a zastavěny provizorními víkendovými stavbami.⁴⁹² V tomto smyslu se kopíroval již ověřený starší vzor, kdy iniciativní podnikatel stavěl letní vily pro letní hosty. V tomto případě však nemusel chaty přímo stavět, stačilo rozparcelovat pozemek a počkat si, až si chataři pronajmou jednotlivé části a sami tu postaví přístřeší podle svých vlastních představ.

Na chataře se také více než na trampy zaměřovala již výše zmiňovaná literatura pojednávající o způsobu stavby chat a dřevěných víkendových domků.⁴⁹³ Chataři měli potřebu se seberealizovat stavbou chaty a péčí o pronajatý pozemek. Pobyť ve „vlastním“ jim poskytoval možnost odpočinout si od každodenních starostí a v soukromí si oddechnout od ruchu městského prostředí. Druhé obydlí jim umožňovalo pravidelný a

⁴⁹¹ Jiřina POSLEDNÍKOVÁ, Paďouři, trampové a netrampové. Proměny české krajiny na konci 19. století a v prvních desetiletích 20. století v důsledku návratu městského obyvatelstva k „přírodě“. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2010, s. 94–99, 104–110.

⁴⁹² Například v roce 1936 obec Zdiby severně od Prahy v okres Praha-venkov přijala nabídku velkostatku Klecany, aby na jeho pozemcích v tzv. Dráhaňském údolí došlo na několika parcelách k zastavění provizorními víkendovými domky. SOkA Praha-východ, Archiv obce Zdiby, Plány na chaty v katastrálním uzemí v Brnkách.

⁴⁹³ Srov. Např. Karel KUTHAN, Weekendové chaty a domky. 2. vydání, Josef Hokr, Praha 1931; V. ŠTAIF, Chaty, domky, weekend. Vlastním nákladem, Dolní Počernice 1932; Antonín ŠRÁMEK, Bydlení v přírodě. Nakladatelství Domov, Předmostí 1941.

poměrně levný pobyt v přírodě, který měl pozitivní vliv i na zdraví rodiny. Nezanedbatelnou roli hrála i možnost zřídit si u chatičky vlastní zahrádku a tím se zásobovat zeleninou nebo ovocem. V tomto smyslu navazovali chataři na tradici zahrádkaření a zahrádkářských osad, které se začaly rozvíjet na sklonku 19. století v Německu, Anglii a Rakousko-Uhersku.

Zahrádkářské osady se od těch chatařských přirozeně lišily svým zaměřením. Zatímco zahrádkářům šlo zejména o pěstování ovoce a zeleniny, a tím o zlepšování hospodářské situace rodiny, chataři usilovali především o rekreaci a pěstování různých plodin bylo až jejich druhotným zájmem. Z těchto důvodů se rekreační chatky objevovaly ve větší vzdálenosti od měst, často i mimo venkovská sídla, aby se chataři o víkendech vzdálili industriálnímu prostředí. Umístění chat mnohdy ani nedovolovalo zahrádku zřídit. Naopak zahrádkářské osady nebo kolonie vznikaly nejčastěji na periferiích měst, aby je mohli majitelé pravidelně navštěvovat i v pracovním týdnu, kdy bylo například potřeba zalévat. Zahrádkáři si stavěli u svých zahrádek chatky, které však zpočátku plnit roli úložišť na náradí. Rekreační rozměr zde původně zcela chyběl.

V českých podmínkách lze spatřovat začátky zahrádkářských osad v dělnických zahrádkářských koloniích. Před rokem 1914 existovalo v českých zemích 29 zahrádkářských osad, během první světové války však vlivem zhoršující se hospodářské situace jejich počet rapidně vzrostl. V roce 1920 existovalo již 92 osad.⁴⁹⁴ Zahrádkářské kolonie se rozvíjely především na okrajích větších průmyslových měst, kde se soustředilo velké množství dělnických rodin, například v Praze, Plzni, Brně nebo Ostrově. Na vlnu zakládání zahrádkářských kolonií v důsledku zhoršující se zásobovací situace a nouze o potraviny reagoval Svaz osvětový pro Moravu a Slezsko v Brně. Svaz založený v roce 1917 záhy rozšířil svou činnost právě o zřizování zahrádkářských kolonií. Hospodaření na zahrádkách částečně ulevovalo obyvatelům v přelidněných dělnických městech a čtvrtích, zároveň však poskytovalo rodinám zahrádkářů náplň volných chvil.⁴⁹⁵ Skutečný volnočasový význam zahrádkářských kolonií však zůstává diskutabilní, protože jejich udržování nemusely zahrádkářské rodiny chápat jako zájmovou činnost, ale spíše jako nutnost. Významnou roli hrály zahrádky i v době světové hospodářské krize, kdy množství dělníků přicházelo o zaměstnání a úroda zahrádky alespoň částečně přispívala

⁴⁹⁴Šárka DAŇKOVÁ, Druhé bydlení v městské zástavbě. Příklad zahrádkářské kolonie v Libni. Bakalářská práce, Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, České Budějovice 2012, s. 6–7.

⁴⁹⁵Marie PROVAZNÍKOVÁ, Československá rekreace, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 31–58 (zvláště s. 39–40).

k zajištění stravy pro rodinu. V době krize mohla bouda u zahrádky sloužit také jako nouzové bydlení.

Zahrádkářská kolonie ovlivňovala životní styl majitelů zahrádek, kteří jí často navštěvovali a setkávali se zde i s ostatními majiteli, čímž se utvářela určitá komunita. Mnohé dělnické rodiny trávily víkendy v letních měsících právě pobytem na zahrádkách a jejich mimopracovní život se mnohdy točil okolo starostí o zahrádku. Mnohé nepochybně uspokojoval fakt, že mohou sami a podle svého hospodařit na vlastním kuse půdy a tím se seberealizovat. I pro děti znamenal pobyt na zahrádce změnu prostředí a získávání nových sociálních vazeb, ať už tyto pobyty přijímaly neradi nebo s nadšením.

Zatímco zahrádkaření existovalo již před rokem 1914 a souviselo se snahou ekonomicky vylepšit rodinnou situaci, chataření v rekreačním slova smyslu se mohlo rozvinout až po zavedení volného pracovního klidu na konci týdne, který se skládal ze sobotního odpoledne a celé volné neděle. Umístění chat se řídilo dobrou dopravní dostupností, zároveň však vyžadovalo relativní klid a dostatečnou vzdálenost od rušných sídel. Chatařské lokality vznikaly v blízkosti železniční dráhy, díky postupnému rozvoji automobilismu se mohly chaty objevit i v dalších lokalitách. Motorizace však ještě tehdy nedosáhla na takovou úroveň, aby se chataři mohli masově přemisťovat z města na venkov. Na automobil většinou neměli dostatek financí a samotné chataření ostatně naznačovalo chatařův menší sociální status. Méně movité rodiny svými pobyty na chatách vlastně napodobovaly středostavovské vrstvy, které již od konce 19. století pravidelně jezdily na letní byt a o víkendech si dělaly výlety na venkov. Chataři trávili na svých chatách nejen víkendy, ale také celé dovolené. Od majitelů letních vil se lišili nejen nižším sociálním statutem, ale i aktivnějším přístupem v péči o víkendové obydlí, neboť si ho někdy i sami postavili. Existovala však ještě možnost nechat si chatu postavit a lze jen velmi těžko odhadnout, jak vysoké procento chatařů této možnosti využívalo. I v případě, že chatař přenechal výstavbu svého rekreačního objektu odborníkům, byl jeho pobyt na chatě spojen s nutnou prací, například s opravami chaty, s vařením apod. Tím se přirozeně nevylučuje, že by majitelé vil na svých pozemcích okolo svých letních vil nevykonávali žádnou fyzickou činnost. Často si však za tímto účelem najímali místní obyvatele, např. zahradníky, nebo disponovali služebnictvem. Chatař naopak opravy řešil spíše sám nebo se známými.

Již v tehdejších textech týkajících se chataření někteří autoři upozorňovali na určitý rozpor moderní doby, ve které si člověk vybaví domov perfektními přístroji, přesto

ale pocítí touhu pohodlný městský život na pár chvil opustit a trávit svůj čas v primitivních podmínkách někde v lese, aby se zase mohl vracet do města a snít o opětovném návratu do přírody. Brzy se však ukazovalo, že po krátkém období romantiky si chataři začali prostředí chaty vylepšovat a proměňovat ho v podstatě na druhý domov s celou řadou původně odmítaných městských atributů.⁴⁹⁶ Je zajímavé, že podobným způsobem se měnil vztah k chatě i v pozdějším poválečném období, kdy se z původních dřevěných chat v některých případech postupně stávala druhá obydli na velice vysoké úrovni.⁴⁹⁷ Zdaleka se však nejednalo o fenomén socialistické éry v Československu, již v meziválečném období se počítalo s tím, že se z chat mohou stát celoročně obyvatelná sídla. Objevovaly se různé typy chat, některé z nich sloužily pouze k přespání, případně k úkrytu před deštěm, jiné i pro pobyt v zimě či pro celoroční obývání. Některé pojímaly jen úzkou rodinu, jiné byly naopak zamýšleny jako klubovny pro různé spolky.⁴⁹⁸ Pravděpodobně však převažovaly spíše jednodušší stavby. V případě, že staveniště se nacházelo přímo v obvodu obce, musel chatař žádat o stavební povolení a k žádosti přiložit ještě plánky stavby podepsané oprávněným stavitelem. Téměř všechny pojišťovny chatu pojistily proti ohni nebo proti vloupání.⁴⁹⁹

Modely chování letních hostů se do prostředí chatařů přenášely, zároveň se vzhledem k rozdílné prostorové i sociální skladbě částečně modifikovaly. Prvek přenášení domácnosti u chatařů zůstával, podmínky chaty však značně ztěžovaly například vaření. Pobyt v samotném obydlí byl omezen prostorností daného stavení, často se počítalo spíše se životem venku či na verandě než uvnitř. Proto se pobyt na chatě příliš nehodil pro starší generace, které k přespávání ve dřevěné chatce již zdaleka netíhly tolik, jako generace mladých manželů, kteří pobyt na venkově zprostředkovali přírodu sobě i dětem. Svou finanční situací se chataři řadili po bok letních hostů jezdících k někomu do nájmu na letní byt s tím drobným rozdílem, že na začátku investovali vyšší sumu. Spojovala je závislost na místních, protože se jejich víkendové domky nacházely často jen na pronajatém pozemku. Zvyšovali odbyt místním obchodníkům a především zlepšovali tržby místním hostincům. Díky víkendovému domku se však připoutávali k jednomu danému místu, kam se pravidelně vraceli, zatímco jiní letní hosté každoročně

⁴⁹⁶ Karel KUTHAN, *Weekendové chaty a domky*, s. 3–10.

⁴⁹⁷ Martin FRANCO, *Chata*, in: Jiří KNAPÍK – Martin FRANCO a kolektiv, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. Academia, Praha 2011, s. 375–377.

⁴⁹⁸ V. ŠTAIF, *Chaty, domky, weekend*. Vlastním nákladem, Dolní Počernice 1932.

⁴⁹⁹ Karel KUTHAN, *Weekendové chaty a domky*, s. 12–13, 20.

svou letní destinaci obměňovali. Ke svému sídlu tak získávali obdobný vztah jako movitější majitelé letních vilek.

Chaty byly často označovány jako „weekendové domky“ nebo jako „letní domky“. V zajímavých lokalitách, kde místní umožňovali stavbu chat ve velkém, záhy vznikaly chatařské kolonie, případně se v okolí obce rozptýlilo velké množství osamocených chat. Mnozí chataři si udržovali distanc vůči trampům a trampingu, který se profiloval spíše jako záležitost různých mladých part s řadou specifických symbolů (např. totem, název osady) a komunitním pojetím života na osadě. Na druhou stranu však lze jen obtížně s naprostou přesností vymezit chataře a trampy, protože mezi nimi pravděpodobně existovaly různé mezistupně, vyznačující se například větším či menším přijímáním původních tramských rituálů.⁵⁰⁰ Přes individualistické pojetí se ani chataři pravděpodobně nevyhnuli určité formě komunitního života, pokud se v blízkosti jejich letního obydlí nacházely i další víkendové stavby.

Výstavba chatek začala již ve 20. letech, ke skutečnému boomu však došlo v průběhu 30. let. Vliv na to zřejmě měla i celková hospodářská situace. Na začátku 30. let vycítili někteří podnikatelé velký potenciál ve výrobě dřevěných chat a začali jednotlivé chaty veřejně vystavovat. Jednou z prvních akcí tohoto druhu bylo vystavení dřevěných přenosných víkendových domků na Pražském jarním vzorkovém veletrhu v roce 1931.⁵⁰¹ Následovala propagace víkendového domku architekta a projektanta nábytku Jindřicha Halabala (1903–1978), která proběhla v Brně v Husově ulici v polovině března roku 1932.⁵⁰² Téhož roku se víkendové chaty objevily na Pražských vzorkových veletrzích, kde vzbudily mezi návštěvníky obrovský zájem.⁵⁰³ Brzy se periodický tisk doslova hemžil různými inzeráty a reklamami na výrobu chat. Později se dostaly i na plzeňské vzorkové trhy⁵⁰⁴ a dočkaly se skutečně značného rozšíření. Úspěch podnikatelů svědčil o tom, že velká část chatařů si celé nebo alespoň část objektů pořizovala na zakázku a nepracovala na jejich výrobě sama.

⁵⁰⁰ Srub vlastnil dokonce i doktor Vlach v Jirotkově románě Saturnin. V tomto případě se však jednalo spíše o luxusnější záležitost. Zdeněk JIROTKA, Saturnin. Český spisovatel, Praha 1995, s. 2, s. 264–271. (1. vydání r. 1942).

⁵⁰¹ Inzerce. Český deník, 22. 3. 1931, roč. 20. č. 81. s. 15.

⁵⁰² REDAKCE, Propagační weekendový domek v Brně. Národní listy, 1. 3. 1932, roč. 72, č. 61, s. 3.

⁵⁰³ Z., Zájem o malé weekendové domky. K výstavce na PVV. Národní listy (ranní vydání), 6. 9. 1932, roč. 72, č. 246, s. 3.

⁵⁰⁴ Weekendové domky. Český deník, 28. 4. 1935, roč. 24, č. 117, s. 9.

Ceny chat se pohybovaly v různých relacích, výrobci dokonce s oblibou zdůrazňovali, že „*mohou nabídnouti domek každých rozměrů a za každou cenu.*“⁵⁰⁵ Vždy záleželo na způsobu provedení, na použitém materiálu a na prostornosti chaty. Mnozí výrobci zhotovovali dokonce i nábytek přesně odpovídající rozměrům chaty, takže zájemci si mohli s chatou pořídit i vybavení (postel, pohovka, židle, lavička, truhla na uschování šatů, bot apod.). Ceny dřevěného víkendového domku o jedné místnosti na zděné podezdívce se v roce 1932 pohybovaly okolo 5 000 Kč, při větších rozměrech však až okolo 11 000 Kč a víkendový dřevěný jednopatrový domek o čtyřech místnostech se zařízením stál dokonce 32 000 Kč.⁵⁰⁶ „Weekendový domek U. P.“⁵⁰⁷ i s postavením a nábytkem činil téhož roku 7950 Kč.⁵⁰⁸

S novými cenami přišla v letech 1934–1935 Správa statku Láze u Valašského Meziříčí, která své výrobky prezentovala v Brně na výstavě „Práce a odpočinek“, a která snížila cenu víkendového domku na pouhých 1900 Kč a posléze jen na 1500 Kč i s vybavením.⁵⁰⁹ Tato moravská firma se při výrobě víkendových domků patrně inspirovala Baťovou racionalizací v pracovním procesu. Těžila ostatně nejen z celkového zájmu o chaty v Československu, ale zvláště ze záliby v chataření mezi Baťovými zaměstnanci, kteří vlastnictví chaty chápali jako vyjádření určitého statusu a úrovně v rámci jejich zaměstnaneckých kariér. Například jeden ze zaměstnanců Baťova podniku počítal s tím, že se při povýšení a zvýšení platu investuje ušetřené peníze do nákupu trampské chaty, o několik let později pak již kalkuloval se zakoupením víkendové chaty.⁵¹⁰

V atmosféře druhé poloviny 30. let, kdy se stále častěji hovořilo o možném válečném konfliktu, se objevily diskuse o tom, že by chaty rozptýlené po lesích mohly sloužit jako úkryt obyvatel při bombardování měst. Počítalo se s tím, že by se do nich lidé mohli uchýlit v době letadlových útoků, které by se logicky soustřeďovaly na průmyslová centra nebo větší sídla.⁵¹¹ Během války pak chaty skutečně představovaly určitou možnost krátkodobého útěku z města. Po roce 1945 došlo k jejich určitému útlumu, ale

⁵⁰⁵ Weekendové domky. Národní listy, (Pondělí Národních listů a Národa), 29. 5. 1933, roč. 73, č. 22, s. 6.

⁵⁰⁶ Z., Zájem o malé weekendové domky, s. 3.

⁵⁰⁷ UP - umělecko průmyslové. Označení souvisí s názvem podniku Spojené umělecko průmyslové závody, který víkendové domky vyráběl.

⁵⁰⁸ Postavíme si levný weekendový domek. Pestrý týden, roč. 7, č. 16 (16. 4. 1932), s. 22.

⁵⁰⁹ Dovolena ve vlastním. Zlín, 24. 6. 1935, roč. 5, č. 25, s. 6.

⁵¹⁰ Stanislav HOLUBEC, Silní milují život. Utopie, ideologie a biopolitika baťovského Zlína. KUDĚJ. roč. 10 (2009), č. 2, s. 30–55 (zvláště s. 40).

⁵¹¹ Dřevo v protiletadlové obraně. Zlín, 5. 6. 1936, roč. 19, č. 23, s. 2.

tradice chataření nebyla nikdy přerušena. V éře socialistického Československa se postupně stalo chataření významnou součástí tehdejšího životního stylu.⁵¹²

⁵¹² Martin FRANC, Chata, in: Jiří KNAPÍK – Martin FRANC a kolektiv, Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Academia, Praha 2011, s. 375–377.

11. Závěr.

Za první republiky ještě stále panovaly poměrně značné rozdíly mezi různými společenskými vrstvami, a proto by bylo velmi obtížné obsáhnout v jedné práci kulturu volného času oné doby. Pokusil jsem se proto v návaznosti na své předchozí práce detailněji zpracovat způsob trávení volného času v době dovolených na letních bytech, které představovaly nesmírně populární typ dovolené. Jistý prostor jsem však věnoval rovněž trampingu a chataření. Nebylo novinkou, že různé společenské vrstvy žily ve velké míře odděleně a vytvářely si vlastní kulturu volného času. Setkávání těchto kultur ve veřejném prostoru však umožnilo přesněji určit jejich charakteristické prvky.

Jednou z těchto volnočasových kultur byla tramská kultura, která představuje poměrně hojně zpracovávané téma. Trampové (vesměs dělnická mládež) si vytvářeli svůj vlastní svět rituálů a zvyků, který se příliš neshodoval s představami středních a vyšších vrstev o slušném chování. Zároveň se však ukázalo, že tramské hnutí nebylo nikdy tak celistvé, jak by se mohlo zdát. Postupem času navíc začala zásluhou určité medializace některé tramské prvky přijímat celá společnost.

Složitěji mohla jednotná kultura vznikat pro střední třídu, která byla vnitřně značně diferencovaná. Jeden z určitých bodů, který ji alespoň symbolicky spojoval (prakticky byly značné rozdíly), bylo ježdění na letní byt. Ukázalo se, že pobyt na letním bytě vycházel z dlouholeté tradice a těšil se mezi středními vrstvami obrovské popularitě navzdory různým problémům s hygienou, dopravou i ne vždy ideálním vztahům s venkovským obyvatelstvem. Toto banální konstatování však otevřelo otázky týkající se vztahu k letním pobytům a jeho vnímání, přístupu k volnému času a především k přírodě a k venkovu. Zároveň to poskytovalo možnost k zamyšlení nad fungováním rodiny ve sledované době.

Některé činnosti na letních bytech se dokonce značně podobaly aktivitám z města, jako koupání na plovárně, procházky, četba, pletení, vysedávání po hospodách apod, přesto při letním pobytu získávaly určité kouzlo. Popularitu letních pobytů na českém venkově umocňovala touha po pobytu v přírodě, byť představy o ideálním romantickém venkově mnohdy záhy braly za své. Obdiv a vřelý vztah k přírodě byl vlastní i chatařům a trampům, v konkrétních otázkách se však ve svých postojích lišili a často se navzájem obviňovali z poškozování krajiny a necitelného chování vůči přírodě. V případě pobytu na letním bytě hrála velkou roli i společenská prestiž, od které se mnohdy odvíjelo chování letních hostů, kteří reagovali na nejrůznější trendy, jako byla móda v oblékání,

návštěva populárních letovisek nebo ciziny, automobilismus, pořizování gramofonu, výlety, nové sporty apod. Pobyť na letním bytě však stále zůstával především rodinnou dovolenou, která umožňovala nejen strávit více času s dětmi, ale také setkávání příbuzných, kteří na sebe jinak během roku neměli čas.

Naopak trampové spíše rodinné zázemí opouštěli a setkávali se ve svých osadách s partou kamarádů, prvek rodiny je začal ovlivňovat až později. Obě skupiny, jak středostavovské, tak i dělnické, však hledaly svými prázdninovými odchody z města klid a uspokojení. Zatímco dělníci si vytvářeli nové vlastní formy realizace v přírodě, které byly dány jednak jejich finančními možnostmi, ale také mírou kulturního rozhledu, střední vrstvy setrvaly u tradičních letních bytů.

Tramping čelil zpočátku poměrně silnému společenskému tlaku, aby se vzápětí stal oblíbenou volnočasovou aktivitou a jedním ze symbolů první republiky. Pro střední vrstvy se tímto symbolem staly jednoznačně pobyty na letním bytě, kde se mohly dostatečně prezentovat, setkávat se s novými lidmi a módními trendy, a hlavně odpočinout si a načerpat sílu.

Prvorepublikovou atmosféru výrazně ovlivnila světová hospodářská krize, která se v československém prostředí táhla prakticky po celá 30. léta. Letní hosté stejně jako trampové byli krizí částečně zasaženi, obliba letních bytů a ani trampingu však neustala a spíše se posílila, což se dalo vysvětlit tím, že pobyt na letním bytě se stal symbolem dobrého postavení, kterého se lidé nehodlali vzdát. Zároveň je však nestálo tolik, jako výjezdy do ciziny. Trampové jako vyznavači méně komfortního životního stylu neměli možnost a ni důvod ve zhoršených hospodářských podmínkách cokoliv měnit. Naopak krize pravděpodobně vedla k popularizaci výstavby víkendových domků a chat.

Ústřední otázkou mé práce byl vztah k volnému času, který se ve sledované době stal významnou součástí životního stylu řady městských obyvatel. Objevovalo se tvrzení, že je to „vymoženost doby“, ne všichni však byli spokojeni s jejím rozsahem. Zvláště jsem se zaměřil na příslušníky inteligence, u nichž se práce a volný čas značně prolínaly, protože jejich práce se jim zároveň stávala koníčkem i společenskou povinností, což se projevovalo i na jejich činnosti na letních bytech. Mnozí se od práce nedokázali odpoutat, což svědčilo o jejich zaujetí a v mnoha případech i osobním uspokojením v této činnosti. Do kontrastu se svou duševní prací kladli turistiku, koupání a další sporty. Mnohdy ale měli skutečně volného času méně, než se zdálo. Souviselo to s nastavením společnosti, která rozdělovala různým vrstvám a zaměstnáním odlišný rozsah volného času, což vedlo i k jeho různému užívání a pravděpodobně to vyvolávalo i určitou formu nenávisti. Bude

úkolem ještě dalších výzkumů zjistit, do jaké míry se proměňoval vztah k volnému času a do jaké míry to svědčí i o proměně společnosti.

Totéž lze konstatovat i u žen, které měly k volnému času mnohem složitější vztah než muži. Různé společenské konvence, ale i domácí povinnosti, jim nedovolovaly plně využívat volného času k vlastním zálibám. Na letních bytech se jim to částečně dařilo, záleželo však většinou na postavení rodiny a jejích finančních možnostech, což jen potvrzovalo, že různé vrstvy se ve sledovaném období svým životním stylem ještě značně lišily, přestože formálně dělaly stejné věci.

12. Seznam pramenů a literatury.

Archivní fondy:

Archiv Národní galerie Praha, fond Antonín Matějček.
Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Fischer, Otokar.
Národní archiv, fond Guhry, Adolf.
SOkA Praha-východ, fond Archiv obce Husinec (neuspořádané)
SOkA Praha-východ, Archiv obce Zdiby.
SOkA Praha-východ, fond Archiv obce Senohraby.
SOkA Praha-východ, fond Obecní úřad Husinec (neuspořádané).
ÚDAUK, fond Hermann-Otavský, Karel.
ÚDAUK, fond Syllaba, Ladislav (neuspořádané).
ÚDAUK, fond Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1883–1953.
ÚDAUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1882–2004.

Dobová periodika:

Architektura, spojené časopisy stavba, Stavitel, Styl, 1939
Časopis Turistů, 1890–1940
České slovo, 1920–1935
Československo-jihoslovanská revue, 1930–1933
Český deník, 1919 – 1931
Čin, 1931-1933
Fronta, 1928–1929
Hostimil, 1925
Humoristické listy, 1919–1935
Jas, 1927–1940
Lidové noviny, 1919–1939
Lucerna, 1933
Moravská orlice, 1942
Národní listy, 1912, 1929–1931
Národní politika, 1919–1943
Ohlas od Nežárky, 1928 - 1931
Pestrý týden, 1927 – 1939
Plzeňské listy, 1908
Práce v domácnosti, 1931–1932
Přítomnost, 1927–1931
Rudé Právo, 1945 – 1950
Světobor, 1920-1924
Šejdrem, 1930
Tramp 1929–1931
Tribuna, 1926
Úřednické listy, 1929
Venkov, 1919–1921, 1933
Věstník obecní Královského hlavního města Prahy, 1911
Zdraví lidu, 1923–1940
Zlín, 1935–1936
Ženský svět. List paní a dívek, 1923 – 1931

Dobová publicistika:

AUGUSTA, Jan Maria: Trampí. Fronta, 15. 11. 1928, roč. 2, č. 21, s. 327–329.

- B. C., Ženská hlídka. Moderní ruční práce. Český deník, 16. 7. 1922, roč. 11, č. 193, s. 4.
- BASS, Eduard: Letňásek v hospodářství, in: Eduard BASS, Kázáníčka. 3. vydání. Kentaur/Polygrafia, Praha 1993, s. 107–110. (Poprvé vyšlo samostatně v r. 1940 v Lidových novinách). (vl. jm. Eduard Schmidt).
- BENDA, Hugo: Antisemitism na letních bytech. Národní listy, 27. 8. 1912, roč. 52, č. 236, s. 2 (večerní vydání).
- BEZDĚK, Ctibor: Co hledá obyvatel velkého města na letním bytě? Zdraví lidu. Zdravotnických měsíčník Čsl. Červeného kříže, roč. 11 (1933), č. 6, s. 89-91.
- BH: Vyléčitelné bolesti. Pestrý týden, roč. 3, č. 3, č. 29 (21. 7. 1928), s. 18.
- BUK, T. A.: Večerní vášně. Národní politika, 9. 3. 1930, roč. 48, č. 67, s. 7 (ranní vydání).
- BUREŠ, Prokop: Žena ve sportu. Ženský svět. List paní a dívek, roč. 31, č. 11 (15. 6. 1927), s. 177-178; č. 12-13 (1. 7. 1927), s. 198-201; č. 14-15 (1. 8. 1927), s. 214-215.
- BUREŠ, Prokop: Ženská tělesná kultura v srpnu. Ženský svět. List paní a dívek, roč. 31, č. 16 (1. 9. 1927), s. 244-245.
- ČAPEK, Josef: Na dovolenou, in: Josef ČAPEK, Publicistika 1. Sloupky, entrefilet, fejetony, črty aj. (Uspořádal Jiří OPELÍK. Triáda, Praha 2008, s. 323–325 (Vyšlo v Lidových novinách 17. 7. 1929).
- České „Grado“ v Čelákovících. České slovo, 24. 7. 1921, s. 15.
- Do přírody! Příloha Českého slova pro turistiku, skauting a poznávání přírody. České slovo, 4. 7. 1922.
- Dopis brdských kamarádů a o co běží. Tramp, roč. 3 (1931), č. 3, s. 11.
- Dovolená ve vlastním. Zlín, 24. 6. 1935, roč. 5, č. 25, s. 6.
- Dr.: Otrávené pero. Prázdninový feuilleton. Zdraví lidu. Zdravotnický měsíčník československého červeného kříže. Roč. 2 (1924), č. 7, s. 49–50.
- Dřevo v protiletadlové obraně. Zlín, 5. 6. 1936, roč. 19, č. 23, s. 2.
- DUDOVOÁ, Hana: Prázdninová osada Ústřední školy dělnické. České slovo, 8. 7. 1922, s. 6.
- ERBEN, Josef Ladislav: O amerických tulácích. Národní politika, 12. 9. 1939, roč. 57, č. 254, s. 3 (ranní vydání pro Prahu).
- FAJFR, František: Úředníci do společné fronty s dělnictvem. Čin, roč. 3, č. 14 (3. 12. 1931), s. 313-314.
- FASTEROVÁ, Olga: Jak sloučiti venkov a město? Národní politika, 12. 1. 1922, roč. 40, č. 12, s. 1–2 (vydání pro Prahu).
- FERKLOVÁ, Božena, Slovo hospodyně k dovolené. Práce v domácnosti. Jak ji zdokonaliti, usnadniti a zlevniti, roč. 1, (1932), č. 6, s. 2–4, Jihočeská slezina trampů v Českých Budějovicích. Tramp, roč. 3 (1931), č. 5, s. 11.
- GANTNER, M: Význam jižních Čech jako letoviska. Ohlas od Nežárky, roč. 58, č. 9 (2. 3. 1928), s. 1.
- Generální útok Paďourů proti trampům. Tramp, roč. 1 (1929), č. 10, s. 3.
- H. N.: Povídka o letním bytě. Humoristické listy, roč. 68, č. 30 (17. 7. 1925), s. 371–372.
- HOKEŠ, Emil Svozil: Rekreační manuálního a intelektuálního pracovníka, in: Rekreační v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidový ústav, Praha 1931, s. 89–105.
- HOLÁ, M.: Paříž a jarní móda. Ženský svět. List paní a dívek, roč. 29, č. 13–14 (20. 7. 1925), s. 219–220.
- HRUŠKA, Emanuel: Praha a regionální plánování, Architektura, spojené časopisy stavba, Stavitel, Styl, roč. I. (1939), s. 281.
- CHODOUNSKÝ, Karel: Rozhled po horách slovenských. Časopis turistů, roč. 31 (1919), č. 3, s. 113–119.

IN: Pan účetní na letním bytě (Krajský soud v Novém Jičíně). Lidové noviny, 28. 8. 1934, roč. 42, č. 430, s. 6 (ranní vydání).

J. UR.: Dovolená. Časová úvaha. Úřednické listy. Orgán jednoty všeodborového svazu sdružení čsl. soukromých úředníků, dílovedoucích a zřízenců, roč. 36, č. 13, s. 1 (1. 7. 1929).

Jedete-li k moři, tedy do Jugoslávie. Československo-jihoslovanská revue, roč. 2 (1931-1932), č. 7-8.

JE-SUS: Na dovolené. Lucerna. Humoristický týdeník, roč. 10 (1933), č. 27, s. 13.

Jihočeská slezina trampů v Českých Budějovicích. Tramp, roč. 3 (1931), č. 5, s. 11.

JIŘINA: Kam na letní byt. Jas. Rodinný obrázkový týdeník, roč. 3, č. 17 (25. 4. 1929), s. 4.

JOTA, L.: Ona musí do lázní Národní Listy, 1. 6. 1925, roč. 65, č. 22, s. 1 (ranní vydání).

JOTA, L.: Slavný houbař. Nedělní zábavná a poučná příloha Národní politiky, 11. 8. 1935, roč. 53, č. 219, s. 2.

KAMENICKÝ, Jan: Chování se výletníků a cestujících obecně v Krkonoších. Časopis turistů, roč. 34 (1922), č. 4, s. 141–142.

KAMENICKÝ, Jan: Krátká kapitola o letních bytech. Národní listy, 28. 3. 1912, roč. 52, č. 86, s. 1 (večerní vydání).

KAMENICKÝ, Jan: Nový svět v Krkonoších. Časopis Turistů, roč. XXXIV. (1922), č. 3, s. 85–88.

Kapesní průvodce po letních sídlech, lázeňských místech a mořských lázních, roč. 21. Leschinger, Praha 1928.

KAZIL, Josef: Zdravotní předpoklady rekreace, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovný ústav, Praha 1931, s. 14–23.

KOCNIG, Václav: Cizinci a ČSR. Přítomnost, roč. 6, č. 29 (26. 7. 1929), s. 453–455.

KOCOUREK, Franta: Trampimus (II.). Přítomnost, roč. 7, č. 43 (29. 10. 1931), s. 685–687.

KOCOUREK, Franta: Trampismus (I). Přítomnost, roč. 7, č. 40 (8. 10. 1930), s. 632–634.

KOPECKÝ, Rudolf: Poznatek z léta. Čin, roč. 3, č. 2 (10. 10. 1931), s. 36–39.

KOSEOVÁ, Vlasta: Naše požadavky na letní byt. Práce v domácnosti. Jak ji zdokonaliti, usnadniti a zlevniti, roč. 1, (1932), č. 6 s. 5–6.

KOŠÁKOVÁ, Zdeňka: Rodinná zahrádka. Ženský svět. List paní a dívek, roč. 34 (1930), č. 3, s. 46–47.

KUČEROVÁ, A.: Radostné léto. Ženský svět. List paní a dívek, roč. 31, č. 12–13 (1. 7. 1927), s. 202–203.

Kupari a Baden-Baden. Humoristické listy, 24. 7. 1931, roč. 74, č. 30, s. 419.

LONGEN, Emil Artur: Divoký Skaut. In: Přítomnost, roč. 4 (1927), č. 28, s. 438–441.

M: (Vladislav Mladějovský?) O zakládání „letních sídel“, Zdravý vzduch a lázně. Saisonní list věnovaný zájmům letních sídel a lázní a řízený členy „Sdružení českých lázeňských lékařů“, roč. 1 (1903), č. 1, Praha, s. 18–20.

MAYER, Ladislav: O mrše trampské. Vlajka, roč. 5, č. 8, s. 11–13.

MELÍŠEK, Karel: Trampí, „Fronta“ a syčáci. Tramp, roč. 1 (1929), č. 1, s. 3–4.

MODEN, A.: Hledám letní byt. Národní politika, 2. 3. 1925, roč. 43, č. 60, s. 2 (odpolední vydání).

MULFORD, Prentice: Zotavení. Myšlenky. Ženský svět, roč. 27, č. 5–6 (25. 3. 1923), s. 89–90.

- NERUDA, Jan: Tak zvaní „luftáci“, in: K. ROŽEK (uspořádal), Žertem do pravdy. Sebrané spisy Jana Nerudy, řada I., 28. díl. F. Topič, Praha 1912, s. 39–42 (Text byl poprvé zveřejněn 17. 8. 1862 v časopise Hlas).
- NEŠVERA, Rudolf: Letní byt za každou cenu? Nedělní zábavná a poučná příloha Národní politiky, 24. 7. 1932, č. 203, s. 5.
- NEŠVERA, Rudolf: Několik slov k nastávajícímu stěhování na letní byty. Národní politika, 8. 6. 1922, roč. 40, č. 154, s. 1–2 (odpolední vydání).
- Nezdravý vzrůst nových drobných živností na venkově. Venkov, 2. 8. 1933, roč. 28, č. 178, s. 3.
- Novou cestou k řešení otázky letní dovolené. Úřednické listy. Orgán jednoty všeodborového svazu sdružení čl. soukromých úředníků, dílovedoucích a zřízenců, roč. 36, č. 10, s. 4 (15. 5. 1929).
- OLDA: Demokracie je diskuse. Tramp, roč. 1 (1929), č. 5, s. 6.
- Opatření proti letním hostům. Časopis Turistů, roč. 34 (1922), č. 4, s. 142.
- P., Město a venkov. Venkov, 5. 8. 1933, roč. 28, č. 181, s. 1–2.
- PAKOSTA, J.: Luftáci. Přírodopisná studie. Humoristické listy, roč. 70 (1927), č. 32, s. 445–446.
- PASOVSKÝ, Vratislav: Zkušenosti z letního pobytu na českém venkově, Časopis turistů, roč. 11 (1899), č. 12, s. 5–6.
- PELIKÁN, Jan: Společnost jako prostředek rekreace, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 112–118.
- PETROVICKÝ, F.: Koncesní poměry. Hostimil, roč. 42, č. 4 (28. 1. 1925), s. 41.
- POLÁČEK, Karel: O letním bytu, in: Karel POLÁČEK, Povídky, sloupky, fejetony, Praha 2001, s. 274–276. (Text poprvé vyšel v Tribuně 11. 6. 1925).
- PRAT: Záplava trampů – svízeli našeho venkova. Národní politika, 19. 7. 1929, roč. 47, č. 196, s. 6 (ranní vydání)
- PROŠEK, Otto V.: Kapitoly o našich letních hostech. Venkov, 20. 7. 1933, roč. 28, č. 167, s. 1–2.
- PROVAZNÍKOVÁ, Marie: Československá rekreace, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 31–58.
- R.: Na dovolenou. Úřednické listy. Orgán jednoty všeodborového svazu sdružení čl. soukromých úředníků, dílovedoucích a zřízenců, roč. 36, č. 12, s. 4 (15. 6. 1929).
- REDAKCE, Propagační weekendový domek v Brně. Národní listy, 1. 3. 1932, roč. 72, č. 61, s. 3.
- Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931.
- RIVET, Lili: Moda. Ženský svět. List paní a dívek, roč. 27, č. 13–14, (25. 7. 1923), s. 205–206.
- ROHOVÍN: Na letní byt! Český deník, 8. 7. 1923, roč. 12, č. 185, s. 3–4.
- Sezónní krádež. Lidové noviny, 28. 7. 1926, roč. 34, č. 375, s. 5 (ranní vydání).
- SCHEINPFLUGOVÁ, Olga: Pošta a panská. Tribuna, 5. 9. 1926, roč. 8, č. 210, s. 3.
- Skauting a tramping. Tramp, roč. 1 (1929), č. 3, s. 3–4. Vyjmuta z časopisu Slovan, roč. 11. č. 3, článek Viléma Čipery: Camping.
- SOBOTKOVÁ, Milada: Vaříme na letním bytě. Pestrý týden, roč. 10 (1935), č. 31, s. 19.
- SOBOTOVÁ, L.: Rekreace žen, in: Rekreace v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 69–73.
- ŠMEJKAL, Václav: Zima v České Sibiři. Časopis turistů, roč. 52 (1940), č. 2, s. 34–35.
- ŠTANGLER, Antonín: Další lyžařská kapitola o Slovensku. Časopis turistů, roč. 31 (1919), č. 3, s. 131–132.

TRNKA, Tomáš: Rekreační v systému lidové výchovy, in: Rekreační v Československu, její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 9–13.

TROJAN, Josef: Mladá generace, trampové, politika. Přítomnost, roč. 8, č. 22 (3. 6. 1931), s. 337–339.

Uh: Postrach Prahy a jejího okolí. Národní politika, 24. 7. 1929, roč. 47, č. 281, s. 6 (ranní vydání).

ÚLEHLOVÁ-TILSCHOVÁ, Marie: Letní strava. Práce v domácnosti, roč. I. (1932), č. 6, s. 8.

VALEŠ, Jan: Pěší turistika, in: Rekreační v Československu. Její úkoly a prostředky. Masarykův lidovýchovní ústav, Praha 1931, s. 137–145.

Vykořisťování letních a lázeňských hostů. Národní politika, 14. 7. 1921, roč. 39, č. 191, s. 7–8 (ranní vydání).

Weekendové domky. Český deník, 28. 4. 1935, roč. 24, č. 117, s. 9.

Weekendové domky. Národní listy, (Pondělí Národních listů a Národa), 29. 5. 1933, roč. 73, č. 22, s. 6.

YVONA: Moda. Nedělní zábavná příloha Národní politiky, 21. 5. 1922, roč. 40, č. 186, s. 4.

YVONNA, Moda. – Jedete do lázní? Nedělní zábavná příloha Národní politiky, 26. 7. 1925, roč. 43, č. 203, s. 5.

Z.: Zájem o malé weekendové domky. K výstavce na PVV. Národní listy (ranní vydání), 6. 9. 1932, roč. 72, č. 246, s. 3.

Zákon nabídky a poptávky. Národní politika, 13. 7. 1921, roč. 39, č. 190, Ranní vydání pro Prahu, s. 7.

ZEMANOVÁ, Oldřiška: Rehabilitace ženské domácí práce. Ženský svět. List paní a dívek, roč. 28, č. 15–16, s. 232–233.

ZEMANOVÁ, Oldřiška: Rozhlas a hospodyně. Nedělní zábavná a poučná příloha Národní politiky, 9. 6. 1935, roč. 53, č. 159, s. 5.

Dobová literatura:

BENEŠOVSKÝ-VESELÝ, Jan J.: Velká povodeň v Čechách ve dnech 2. až 5. září 1890. Alois Hynek, Praha 1890.

BROŽ, Josef: Turistika, in: Československá vlastivěda. Svazek X., Osvěta. Sfinx, Praha 1931, s. 558–583.

GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří: Turistický katechismus. Baset, Praha 2003, s. 155. (1. vydání r. 1917).

HURIKÁN, Bob: Dějiny trampingu. 2. Vydání. Novinář, Praha 1990.

KADLEC, Alex – KADLECOVÁ, Anna: Rekreační chalupy. Státní nakladatelství technické literatury, Praha 1968.

KAMENICKÝ, Jan: Okolí Prahy. Josef Hokr, Praha 1939.

KUTHAN, Karel: Weekendové chatky a domky. 2. Vydání. Josef Hokr, Praha 1931.

MINEHAHA: Miloš Seifert. Zakladatel českého woodcraftu. Biografická črta a výčet literárního díla. Les, Praha 1932.

MRÁZEK, V. – POHORECKÝ A. (red): Almanach lázeňský republiky Československé. Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Praha 1920.

PRÁŠEK Justin Václav – WIESENBERGER, E. – DVOŘÁK, Otakar, Průvodce po okolí Senohrab a Posázaví. Ku paměti na desítiletou činnost Okrašlovacího spolku pro Senohraby a okolí. Okrašlovací spolek, Senohraby 1909.

Pravidla o úpravě platových a některých služebních poměrů zaměstnanců hlavního města Prahy a služebních platových poměrech zaměstnanců v pomocné kancelářské službě hlavního města Prahy. Stanovená usnesením ústředního zastupitelstva hlavního města

Prahy dne 6. září 1926 respektive 6. prosince 1926 a schválená vnesením Zemského správního výboru v Praze ze dne 10. prosince 1926 číslo 154. 122/II. Město Praha, Praha 1927.

SEIFERT, Miloš: Přírodou a životem k čistému lidství. Příručka českých junáků. S použitím Setonovy knihy „The Book of Woodcraft“ i jiných pramenů a za přispění Aug. Očenáška. Dědictví Komenského, Praha 1920.

SMETANA, Miroslav: Jak se dělá věda. Orbis, Praha 1965.

Společenský adresář československý, roč. 1930–1931 Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich, Praha.

STERN, Evžen: Právo pracovní, úmluvy pracovní a ochrana dělníků, in: Československá vlastivěda VI, Práce. Sfinx, Praha 1930, s. 101–117.

SVOJSÍK, Antonín Benjamin: Skauting, in: Československá vlastivěda. Svazek 10, Osvěta. Sfinx, Praha 1931, s. 612–616.

ŠRÁMEK, Antonín: Bydlení v přírodě. Nakladatelství Domov, Předmostí 1941.

ŠTAIF, V.: Chaty, domky, weekend. Vlastním nákladem, Dolní Počernice 1932.

WUNSCH, Václav Hugon (ed.): Veselý anekdotář. Encyklopedie humoru a vtipu. 5. svazek. Josef R. Vilímek, Praha 1888.

Krásná literatura:

ČAPEK, Karel: Příběhy sňatkového podvodníka, in: Karel ČAPEK, Povídky z druhé kapsy. Levné knihy KMa, Praha 2000, s. 103–112(1. vydání r. 1929).

ČAPEK, Karel: Zahradníkův rok. Spisy 12., Československý spisovatel, Praha 1983 (1. vydání r. 1929).

HAŠEK, Jaroslav: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. I–II. díl. Odeon, Praha 1968.

HERRMANN, Ignát: Páně Čápovo letní sídlo, in: Ignát HERRMANN, Nedělní povídky. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, s. 345–362.

HERRMANN, Ignát: Tchán Kondelík a zeť Vejvara. Český spisovatel, Praha 1994 (1. vydání r. 1906).

HERRMANN, Ignát: Ze zlaté Prahy. Svoboda, Praha 1970, s. 71–76. (1. vydání r. 1924 pod názvem Před padesáti lety).

JIROTKA, Zdeněk: Saturnin. Český spisovatel, Praha 1995. (1. vydání r. 1942).

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: Šumavský Robinson. Eduard Valečka. Praha 1887.

KUDĚJ, Zdeněk Matěj: Americké obrázky. Odeon, Praha 1982.

KUDĚJ, Zdeněk Matěj: Mezi dvěma oceány. Dobrodružství Čecha v dálné cizině. Ústřední dělnické knihkupectví, Praha 1918.

LONDON, Jack: Cesta. E. Procházka, Praha 1922 (překlad Josef Vorel).

LONDON, Jack: Láska k životu a jiné povídky. Grafíkona, Praha 1919.

LONDON, Jack: Železná pata. B. Procházka, Praha 1921.

MAREK, Jiří: Příběh z dovolené, in: Jiří MAREK, Panoptikum hříšných lidí. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 7–25.

MAREK, Jiří: Únos, in: Jiří MAREK, Panoptikum hříšných lidí. Československý spisovatel, Praha 1974, s. 189–222.

MAŠEK, Karel: Babí léto, in: Karel MAŠEK, Domky z karet. Studie z galerie mých známých. Václav Řezníček, Praha 1896, s. 123–153.

NEZVAL, Vítězslav: Sbohem a šáteček. Československý spisovatel, Praha 1975 (1. vydání r. 1934).

POLÁČEK, Karel: Hostinec U kamenného stolu. Euromedia Group k. s., Praha 2006 (1. vydání r. 1941 pod jménem Vlastimila Rady).

POLÁČEK, Karel: Michelup a motocykl. Svoboda, Praha 1980. (1. vydání r. 1935).
POLÁČEK, Karel: Muži v offside. Ze života klubových přívrženců. Československý spisovatel, Praha 1957 (1. vydání r. 1931).
POLÁČEK, Karel: Okresní město. Nakladatelství Franze Kafky Praha 1994. (Text byl poprvé zveřejněn v Lidových novinách na pokračování v roce 1936, 1. knižní vydání r. 1936).
RODEN, Josef: Irča a Lexa. 4. vydání. A Neubert, Praha 1924.
VANČURA, Vladislav: Rozmarné léto. Humoristický román. Votobia, Olomouc, 1993 (1. Vydání r. 1926).
ZHOR, Jiří: Lichnický notýsek. Dr. Václav Tomsa, Praha 1943 (Pseudonym Karla Pošvy).

Divadelní hry a písňe:

BOROVEC, Josef: Špatný tramp Nekňuba aneb dobrý paďour Vendelín. Veselohra o jednom jednání. Evžen J. Rosendorf, Praha 1931.
HAŠLER, Karel: Mořské lázně. Valčík z revue Všechny krásy světa. Nakladatelství Hašlerových písniček, Praha 1925.
LANGER, František: Grand hotel Nevada. 2. Vydání, Ot. Štorch-Marien, Aventinum, Praha 1929.
REIF, Emil: Kam na letní byt? Věčně časová písnička. „Šlágr“ z repertoiru operetního umělce pana Karla Faltyse. Nákladem Josefa Švába, Praha 1926.
ŠTOLBA, Josef: Na letním bytě. Veselohra o třech jednáních, 8. přehlédnuté vydání, Otakar Růžička, Praha 1947. (1. vydání r 1899).

Filmy:

Á Propos de Nice, režie Jean Vigo, Francie, 1930
Andula vyhrála, režie Miroslav Cikán, ČSR, 1938
Dobří tramp Bernášek, režie Karel Lamač, ČSR, 1933
Důvod k rozvodu, režie Karel Lamač, ČSR, 1937
Grandhotel Nevada, režie Jan Sviták, ČSR, 1934
Chalupáři, seriál, režie František Filip, ČSSR, 1975
Jarčín profesor, režie Čeněk Šlégl, Jiří Slavíček, ČSR, 1937
Jarka a Věra, režie Václav Binovec, ČSR, 1938
Matka Kráčmerka, režie Vladimír Slavínský, ČSR 1934
Osada mladých snů, režie Oldřich Kmínek, ČSR, 1931
Příklady táhnou, režie Miroslav Cikán, ČSR, 1939
Rodinné trampoty oficiála Tříšky, režie Josef Mach, ČSR 1939
Ryba na suchu, režie Vladimír Slavínský, ČSR 1942
To neznáte Hadimršku, režie Karel Lamač, Martin Frič, ČSR, 1931

Paměti, vydaná korespondence a deníky:

ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan: (edd), Jan Krčmář: Paměti. II. díl, Skoro státníkem, III. díl. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007.
František WEYR, Paměti 2. Za republiky (1918-1938). Atlantis, Brno 2001.
GOLDSTÜCKER, Eduard: Vzpomínky 1913–1945. G plus G, Praha 2003.
HALÍK, Miroslav (uspořádal): Karel ČAPEK: Listy Olze. Korespondence z let 1920-1938). Československý spisovatel, Praha 1971.
HAVEL, Václav Maria: Mé vzpomínky. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1993.
HEJDA, Jiří: Žil jsem zbytečně. 2. Vydání. Machart, Praha 2010.

- CHARVÁT, Josef: Můj labyrint světa. Vzpomínky, zápisky z deníků. Galén, Praha 2005.
- KLIK, Josef (ed): Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře. Vyšehrad, Praha 1941.
- KOLMAN, Arnošt: Zaslepená generace. Paměti starého bolševika. Host, Brno 2005.
- KRULICHOVÁ Marie – VINAŘOVÁ Milena (ed): Eduard Bass: Moje kronika. Československý spisovatel, Praha 1989.
- LADA, Josef: Kronika mého života. Československý spisovatel, Praha 1986.
- LAUFER, Josef: Padesát let v našem sportu. Mladá fronta, Praha 1957.
- MARZIK, Trude: Geliebte Sommerfrische. Kremayr & Scheriau, Wien 1994.
- PODANÝ, Václav – JANKO, Jan – BARVÍKOVÁ Hana (ed.): Bohumil Němec: Vzpomínky. Archiv AV ČR, Praha 2002.
- SOMMER BATĚK, Alexander: Jak jsem padesát let žil a pracoval. Paměti za prvních 50 let mého života 1874–1924. B. Kočí, Praha 1924.
- STEINBACH, Karel: Svědek téměř stoletý. SPN. Praha 1990. (Zpracoval Viktor Fischl).
- SYLLABA, Jiří: Úvahy a vzpomínky lékaře. Avicenum, Praha 1992.
- ŠTORCH-MARIEN, Otakar: Sladko je žít. Paměti nakladatele I. Aventinum, Praha 1992.
- Trampský deník z roku 1929. Kuděj na internetu. <http://www.kudej.xf.cz/ikudej.html> (Vyhledáno 30. 5. 2013).
- VONDRÁČEK, Vladimír: Konec vzpomínání (1938–1945). 1. vydání, Avicenum, Praha 1988.
- VONDRÁČEK, Vladimír: Lékař dále vzpomíná. (1920–1938). 1. vydání. Avicenum, Praha 1978.
- VONDRÁČEK, Vladimír: Lékař vzpomíná (1895–1920). 2. vydání, Avicenum, Praha 1978.
- ZWEIG, Stefan: Svět včerejška. Torst, Praha 1994.

Odborná literatura:

- BARTON, Susan: Working-class organizations and popular tourism, 1840–1970. Manchester University Press, Manchester/ New York, 2005.
- BERGMANOVÁ, Lenka: Počátky českého turistického zájmu o jihoslovanské země, zejména o pobřeží Jaderského moře. Diplomová práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2010.
- BERNÁŠEK, Bohumír: Písek – Proměna lokální identity během procesu modernizace (1861–1914). Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2012.
- BLÁHA, Inocenc Arnošt: Sociologie sedláka a dělníka. Příspěvek k sociologii společenských vrstev. Orbis, Praha 1925.
- BOROVSKÝ Tomáš – LACH, Jiří: Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci. Matices moravská, Brno 2006.
- BRANDES, Detlef: Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945. Prostor, Praha 1999.
- ČORNEJOVÁ, Alžběta: Odborová rekreace v Československu v 50. a 60. letech 20. století. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2012.
- DAŇKOVÁ, Šárka: Druhé bydlení v městské zástavbě. Příklad zahrádkářské kolonie v Libni. Bakalářská práce, Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, České Budějovice 2012.
- ŘURČANSKÝ, Marek: Vědci jako lázeňští hosté. Příklad lázní Poděbrady 1924–1927, in: Dagmar BLÜMLOVÁ – Petr KUBÁT, Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Společnost pro kulturní dějiny, České Budějovice 2009, s. 338–353.

- Eva PUSCH – Mario SCHWARZ, Architektur der Sommerfrische. Niederösterreichisches Pressehaus. St. Pölten, Wien 1995.
- FASORA, Lukáš: Dělník a měšťan. Vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2010.
- FIALOVÁ, Dana: Druhé bydlení v zázemí Prahy, in: Martin OUŘEDNÍČEK – Jana TEMELOVÁ (ed.) Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha 2012, s. 229–249.
- PELC, Martin: Umění putovat. Dějiny německých turistických spolků v českých zemích. Matice moravská, Brno 2009.
- FORMÁNKOVÁ, Pavlína: Jak Emil Geistlich naučil Čechy jezdit na Jadran. Zakladatel „českých mořských lázní“ v Chorvatské Bašce. Dějiny a současnost, roč. 29 (2007), č. 7, s. 24–27.
- FRANC Martin – KNAPÍK Jiří: Volný čas v českých zemích 1957–1967. Academia, Praha 2013.
- FRANC Martin – KNAPÍK, Jiří: Volný čas 1957–1967. Dobové diskuse a vymezení. Dějiny-teorie-kritika, roč. 9 (2012), č. 1, s. 33–68.
- FRANC, Martin: Skeptické slovanství svárlivého biologa, in: Marek ĎURČANSKÝ (ed.), Slovanství a věda v 19. století. Archiv Akademie věd ČR, Praha 2006, s. 41–54.
- GIDDENS, Anthony: Sociologie. Argo, Praha 1999.
- GORYCZKOVÁ, Nad'a: Ostravice – rekreační zázemí meziválečného Ostravska, Zprávy památkové péče, roč. 65 (2005), č. 5, s. 416–421.
- HAAS, Hanns: Die Sommerfrische – Ort der Bürgerlichkeit. In: Hannes STEKL (Hg), „Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit“ Bd. 2 Bürgertum in der Habsburgermonarchie. Böhlau, Wien, Köln, Weimar 1992, s. 364–377.
- HÁJEK, Jan: Vývoj peněžní a úvěrové soustavy. Od přelomu století do r. 1914, in: Ivan JAKUBEC – Zdeněk JINDRA, Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie. Karolinum Praha 2006, s. 347–362.
- HÁJEK, Jan: Zahraniční expanze a posilování národního sebevědomí českých bank, in: František VENCOVSKÝ – Zdeněk JINDRA – Jiří NOVOTNÝ – Karel PŮLPÁN – Petr DVOŘÁK a kolektiv, Dějiny bankovníctví v českých zemích. Bankovní institut, Praha 1999, s. 173–177.
- HARÁK, Martin: Encyklopedie československých autobusů a trolejbusů. I. díl. Dodona, Praha 2005.
- HAWLIK, Susanne: Sommerfrische im Kamptal. Böhlau Verlag, Wien/Köln/Weimar 1995.
- HÖGL, Hans: Aspekte des Urlaubs am Bauernhof und die Sommerfrische, in: Willibald ROSNER (Hrsg.), Sommerfrische – Aspekte eines Phänomens. Die Vorträge des dreizehnten Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde, Reichenau an der Rax, 5.– 8. Juli 1993. Instituts für Landeskunde, Wien 1994, s. 79–96.
- HOLUBEC, Stanislav: Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2009.
- HOLUBEC, Stanislav: Silní milují život. Utopie, ideologie a biopolitika baťovského Zlína. KUDĚJ, roč. 10 (2009), č. 2, s. 30–55.
- HOUDKOVÁ, Zlataše: Všední život Františka Ladislava Riegra a jeho rodiny na letním bytě v Malči v letech 1862–1903. Opera Historica 4, Příspěvky ke každodenní kultuře novověku. České Budějovice 1995, s. 253–265.
- HYNEK, Jaroslav V. (ed.): YMCA v proměnách času. Sborník z konference. YMCA v České republice, Praha 1993.
- CHALUPNÝ, Emanuel: Sociologie. 4. díl. Skladba (statika) II., Nauka o výtvorech a činnostech kulturních. Svazek 3, Sociální činnosti (Práce, hra, sport, tanec, zábava). Melantrich, Praha 1941.

- CHRUDINA, Ladislav: Slečna doktorica. Příběh české lékařky na chorvatském ostrově. Sdělovací technika, Praha 2004.
- CHRZOVÁ, Petra: Svaz československých dělnických turistů, in: Jan ŠTEMBERK a kolektiv, Kapitoly z dějin cestovního ruchu. Vysoká škola obchodní, Praha 2012, s 147–157.
- JÁSEK, Jaroslav – VRBOVÁ, Alena – PALAS, Jan: Pražské kaly. Archiv hlavního města Prahy, Scriptorium, Praha 2009.
- JEŠUTOVÁ, Eva: Od mikrofonu k posluchačům. Český rozhlas, Praha 2003.
- JETSONEN, Jari: Finnisch summer houses. Princeton Architectural Press, New York 2008.
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918–1938). I. díl. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Libri, Praha 2003.
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918–1938). II. díl. Československo a české země v krizi a ohrožení (1930–1935). Libri, Praha.
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938). III. díl, O přežití a o život (1936–1938). Libri, Praha 2003.
- KNAPÍK Jiří – FRANC, Martin: Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Svazek I.-II, Academia, Praha 2011.
- KOKEŠOVÁ, Helena: Klimatické lázně v Potštejně a sportovní vyžití letních hostů, in: Dagmar BLÜMLOVÁ – Petr KUBÁT a kol., Čas zdravého ducha ve zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století, Jihočeský sborník historický – Supplementum 3., České Budějovice 2009, s. 354–368.
- KOKEŠOVÁ, Helena: Návštěvy univerzitních profesorů v Potštejně, in: Petr KALETA – Lukáš NOVOSAD (ed.), Cestování Čechů a Poláků v 19. a 20. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2008, s. 156–166.
- KOTEK, Josef: Dějiny české populární hudby a zpěvu. 2. díl (1918–1968). Academia, Praha 1998.
- KRÁL Mojmir a kolektiv: Československá turistika 1888–1988. Olympia, Praha 1988.
- KREJČÍŘÍK, Mojmir: Po stopách našich železnic. Nadas, Praha, 1991.
- KRŠKO, Jan: Géza Včelička a neblahé konce „rudého“ trampingu? Dějiny a současnost, roč. 35 (2013), č. 4, s. 22–26.
- KRŠKO, Jan: Meziválečný trampingu na Rakovnicku. Státní okresní archiv v Praze – Státní okresní archiv Rakovník, Rakovník 2008.
- KŘEŠŤAN, Jiří: Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění. Paseka/Národní archiv, Litomyšl/Praha 2012.
- KUČERA, Rudolf: Život na příděl. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2013.
- LENDEROVÁ Milena – JIRÁNEK Tomáš – MACKOVÁ, Marie: Z dějin české každodennosti. Život v 19. století. Karolinum, Praha 2009.
- Libuše MAJERNÍKOVÁ, Sociální zabezpečení legionáře a jeho rodinných příslušníků. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 1999. Lidové noviny, 18. 7. 1926, roč. 34, č. 357, s. 16 (ranní vydání).
- LOMÍČEK, Jan: Jen v zemi miliónů je radost, krása, ráj... Obraz sovětské utopie v diskurzu československé levice třicátých let 20. století. KUDĚJ, roč. 12 (2011), č. 1, s. 9–39.
- LOVELL, Stephen: Summerfolk. A History of the Dacha 1710–2000. Cornell University Press, Ithaca 2003.
- MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří: O středních vrstvách v českých zemích 1750–1950. Základní hypotézy, zjištění, náměty. Slezské zemské museum, Opava 2002.

- MAIER, Karel: Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938. Academia, Praha 2005.
- MATOUŠEK, Václav: Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální. Krigl, Praha 2010
- MATZNER, Antonín – POLEDŇÁK, Ivan – WASSENBERGER, Igor a kolektiv, Encyklopedie jazzu a moderní populární hudby. III. díl, část jmenná. Československá scéna – osobnosti a soubory. Supraphon, Praha 1990.
- MESZNER, Jindřich: Trampská písnička na standardních gramofonových deskách 1928–1943. Ústí nad Labem 1990.
- MILOTOVÁ, Nina: Kulturně politické aktivity českého národního hnutí na Podřipsku v letech 1860–1914. Moderní dějiny, roč. 19 (2011), č. 1, s. 1–46.
- MOIDL, Zdeněk: Kronika východočeského trampingu. Chrudimsko 1912–2008. Chrudimsko. Rosa, Liberec 2008.
- MORKES, František: Trampské hnutí ve středních Čechách. Středočeský sborník historický roč. 12 (1977), s. 55–67.
- PETRÁŇ, Josef: Dvacáté století v Ouběnicích. Soumrak českého venkova. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009.
- POSLEDNÍKOVÁ, Jiřina: Paďouři, trampové a netrampové. Proměny české krajiny na konci 19. a v prvních desetiletích 20. století v důsledku návratu městského obyvatelstva k „přírodě“. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2010.
- POZDENA-TOMBERGER, Angelika: Die historische Entwicklung des Fremdenverkehrs im allgemeinen und die Entwicklung einzelner Fremdenverkehrsorte im ehemaligen österreichischen Küstenland. In: Sommerfrische Aspekte eines Phänomens. Die Vorträge des dreizehnten Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde, Reichenau an der Rax, 5.– 8. Juli 1993. Instituts für Landeskunde, Wien 1994.
- PRŮCHA, Václav a kolektiv: Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918–1992. I. díl. Období 1918–1945. Doplněk, Brno 2004.
- RÁKOSNÍK, Jakub – NOHA, Jiří: Kapitalismus na kolenou. Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934. Auditorium, Praha 2012.
- RÁKOSNÍK, Jakub: Nezaměstnaní cestovatelé v Československu v období velké hospodářské krize 30. let. Cestování včera a dnes. Revue pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, roč. 2 (2005), č. 3, s. 41–51.
- RÖNNEBURG, Carola: Abenteuer 1927 – Sommerfrische. Egmont, Berlin 2005.
- ROSENEGGER-BERNARD, Barbara: „Wie kennen uns vom Attersee“. Gesellschaften in Sommer, in: Wolfgang C. BERNDT (Hrsg.), Der Attersee. Die Kultur der Sommerfrische. Brandstätter, Wien 2008.
- RYCHLÍK, Jan: Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalcká politika 1848–1989. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2007.
- SPODE, Hasso: Fordism, Mass Tourism and The Third Reich. The „Strength Through Joy“ Seaside Resort as an Index Fossil. Journal of Social History, roč. 38, č. 1, s. 127–155.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka: Zákonné rozlišení „domácích“ a „cizích“. Vývoj domovského práva v Rakousku 1750–1863, Český časopis historický, roč. 102 (2004), č. 2, s. 297–341.
- ŠEDIVÝ, Ivan: Češi, české země a velká válka 1914–1918. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001.
- ŠLECHTOVÁ, Alena – LEVORA, Josef: Členové České akademie věd a umění 1890–1952. 2. vydání. Academia, Praha 2004.

- ŠOUKAL, Jiří: Dovolena na letním bytě, in: Jan ŠTEMBERK a kolektiv, Kapitoly z dějin cestovního ruchu. Vysoká škola obchodní, Praha 2012, s. 115–131.
- ŠOUKAL, Jiří: Fenomén letních bytů v 1. polovině 20. století. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011.
- ŠOUKAL, Jiří: The Phenomenon of Summer Flats. Prager wirtschaft- und socialhistorische Mitteilungen 15, 2012, s. 61–71.
- ŠPRINGL, Jan: Když ohně zaplanou. Československý tramping. Dějiny a současnost, roč. 35 (2013), č. 4, s. 10–14.
- ŠTEMBERK, Jan – JAKUBEC, Ivan: Češi, Čechoslováci a slovanský jih. Trendy v cestovním ruchu a lázeňství v první polovině dvacátého století, in: Dagmar BLÜMLOVÁ – Petr KUBÁT a kol., Čas zdravého ducha ve zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století, Jihočeský sborník historický – Supplementum 3, České Budějovice 2009, s. 251–271.
- ŠTEMBERK, Jan a kolektiv: Kapitoly z dějin cestovního ruchu. Vysoká škola obchodní, Praha 2012.
- ŠTEMBERK, Jan: Automobilista v zajetí reality. Vývoj pravidel silničního provozu v českých zemích v první polovině 20. století. Karolinum, Praha 2008.
- ŠTEMBERK, Jan: Fenomén cestovního ruchu. Možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu. Vysoká škola obchodní, Praha 2009.
- ŠTEMBERK, Jan: Volný čas jako faktor limitující rozvoj cestovního ruchu (nástin právního vývoje v českých zemích). Cestování včera a dnes. Revue pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu, roč. 2, č. 3, s. 52–59.
- ŠTEMBERK, Jan: Za vysokými horami a slunnými plážemi. Slovinsko jako destinace českých turistů v první polovině 20. století, in: Jan ŠTEMBERK a kolektiv, Kapitoly z dějin cestovního ruchu. Vysoká škola obchodní, Praha 2012, s. 83–114.
- THIELE, Vladimír (red.): Bidlova čítanka. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959 (předmluva Arsen POHRIBNÝ).
- URGOŠÍKOVÁ, Blažena – URBANOVÁ, Eva: Český hraný film 1930–1945, II. díl. Národní filmový archiv, Praha 1998.
- URGOŠÍKOVÁ, Blažena – URBANOVÁ, Eva: Český hraný film 1945–1960, III. díl. Národní filmový archiv, Praha 2001.
- VEBLEN, Thorstein: Teorie zahálčivé třídy. Sociologické nakladatelství, Praha 1999. (Poprvé vyšlo anglicky v roce 1899).
- VINKLÁT, Pavel Děčko: Kronika trampingu v Jizerských horách 1934–2004. Knihy 555, Liberec 2004.
- WAIC Marek – KÖSSL, Jiří: Český tramping 1918–1945. Práh/Ruch, Praha/Liberec 1992.
- WAIC, Marek: Dělnická tělovýchova v prvním desetiletí Československé republiky 1918–1928. Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století, svazek 4, Praha 1996, s. 131–158.
- ZÍDEK, Petr: Po boku našich premiérů. Třiatřicet manželek našich premiérů (1918–2012). Euromedia Group, Praha 2012.

Normativní prameny:

- Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1918, Praha 1918, zákon č. 91/1918 o osmihodinové pracovní době.
- Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1919, Praha 1919, Nařízení vlády ČSR č. 258/1919 Sb. o zákazu jízdy soukromými osobními automobily.
- Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1921, Praha, Nařízení vlády republiky Československé č. 92/1921 Sb.

Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1925, Praha 1925, zákon č. 67, kterým se zavádí placená dovolená pro zaměstnance.

Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1926, Praha 1926, zákon č. 103.

Sbírka zákonů a nařízení ČSR 1948, Praha 1948, zákon č. 138/1948 Sb. o hospodaření s byty.

Pamětník:

Pamětník Blažena Erhartová (rozená Dušková), narozena 17. června 1919 v Kácově (Kácov 116, okres Kutná Hora). Rozhovor proběhl 20. 11. 2008.

Encyklopedie:

Domáci vševěd. Ilustrovaný slovník vědomostí ze všech oborů domácího hospodářství, rodinného a společenského života. II. díl, Josef KAFKA (redakce), 2. rozšířené vydání. Šolc a Šimáček, Praha 1925.

Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. IV. díl. Československý kompas Praha 1929.

Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí, VII. díl. Československý kompas Praha 1933.

Ottův slovník naučný, XI. díl, Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. J. Otto. Praha 1897.

Ottův slovník naučný, XV. díl, Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. J. Otto. Praha 1900.

Slovník obchodně-technický, účetní a daňový, 6. díl., Josef FUKSA (redaktor). Tiskové podniky Ústředního svazu československých průmyslníků, Praha 1934.

13 Přílohy

Obrázek 1 – Vtip z Humoristických listů. Humoristické listy, roč. 78 (1935), č. 28, s. 344.

Obrázek 2 – Vtip z humoristických listů. Humoristické listy, roč. 78 (1935), č. 30, s. 368.

Obrázek 3 – Foto z rubriky Pestrého týdne: Z letních zájezdů, z lázní a prázdninových radostí. Pestrý týden, 3. 8. 1935, roč. 10, č. 31, s. 23.

Obrázek 4 – Foto z pláže ve francouzské Deauville v Normandii. Pestrý týden, 1. 6. 1927, roč. 2, č. 22, s. 21.

Obrázek 5 – Vtip z Humoristických listů. Humoristické listy, roč. 68 (1925), č. 30, s. 372.

Obrázek 6 – Ilustrace k článku: YVONNA, V mořských a říčních lázních. Světozor, 2. 8. 1923, roč. 23, č. 23, s. 576.

Obrázek 7 – Ilustrace k článku: Opět k vodě. Jas, 12. 6. 1936, roč. 10, č. 24, s. 20.

Obrázek 8 – Ilustrace k článku: Milada SOBOTKOVÁ, Vaříme na letním bytě. Pestrý týden, 3. 8. 1935, roč. 10, č. 31, s. 19.

Obrázek 9 – Ilustrace k reklamě na žárové tablety Meta a původní aparáty vhodné k vaření na letním bytě. Pestrý týden, 21. 7. 1928, roč. 3, č. 29, s. 18.

Obrázek 10 – Titulní strana k písni Kam na letní byt od Emila Reifa z roku 1926.

Obrázek 11 – Text písně Kam na letní byt od Emila Reifa z roku 1926.

Obrázek 12 – Titulní stránka z časopisu Tramp. Reaguje na komunální volby, které z větší části proběhly na podzim roku 1931. Tramp, 17. 9. 1931, roč. 3, č. 33, s. 1.

Obrázek 13 – Satirické zobrazení „paďourské“ vyšší a střední třídy a jejího trávení volného času o víkend. Obrázek naráží na pochybnou morálku „paďourů“ a připomíná nespravedlnost vůči pracujícím trampům. Tramp, 17. 9. 1931, roč. 3, č. 33, s. 10.

Obrázek 14 – Oslava přírody. Série fotek propagující pobyty v přírodě v okolí Prahy – článek: Nejpříjemnější weekend – nejkrásnější letní sídlo jest ve vlastním lese. Pestrý týden, 3. 9. 1932, roč. 7, č. 36, s. 18.

Obrázek 15 – Ilustrace k článku: Postavíme si levný weekendový domek. Pestrý týden, 16. 4. 1932, roč. 7, č. 16, s. 22.

HUMORISTICKÉ LISTY



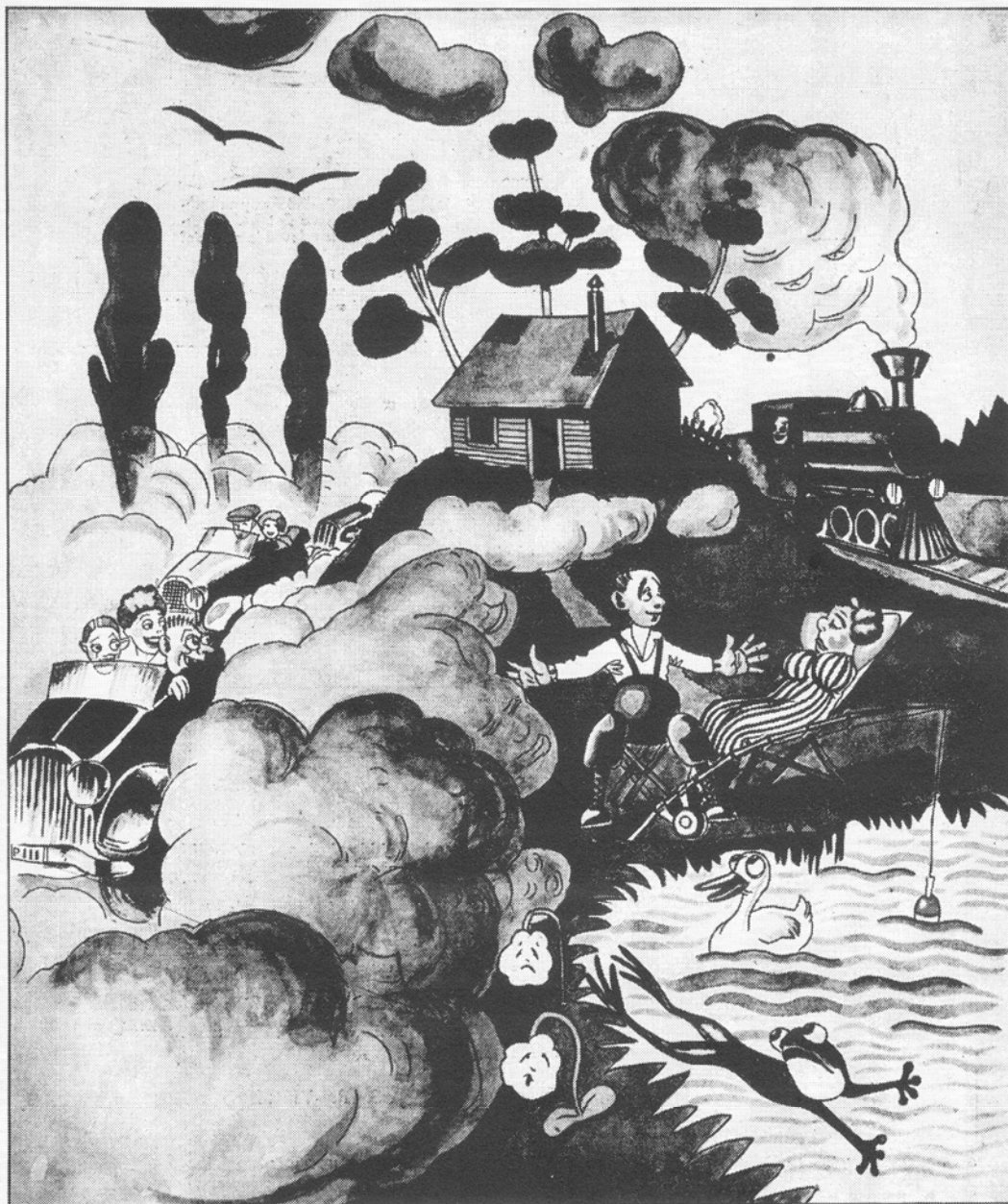
POVZDYCHL SI „PÁN DOMU“.

— Ach jo, už je to zase tady! Špatný byt, teplé pivo, žádná svoboda, věčné sekýrování. Ještě že jsem si na ten letní byt předplatil Humory!!!*

** P. r. Výborně, hodno následování!!!*

Obrázek 1

HUMORISTICKÉ LISTY



– Řeknu ti, Amálko, že takovej letní byt, to je ohromná věc! Člověk hned pookřeje na tom zdravým venkovským vzduchu a pěkně si odpočine!

Obrázek 2



Obrázek 4



Obrázek 3



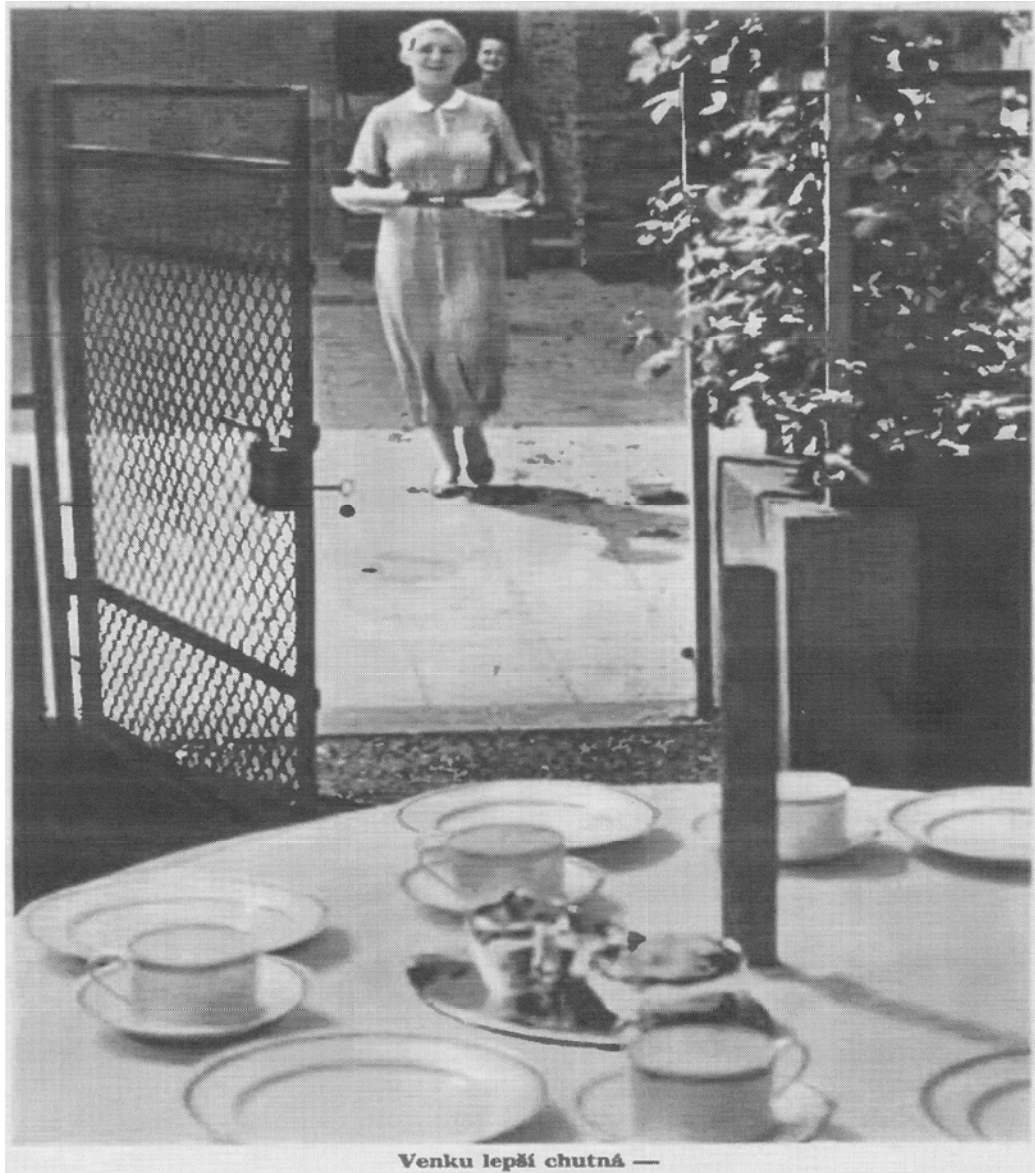
Obrázek 5



Obrázek 5

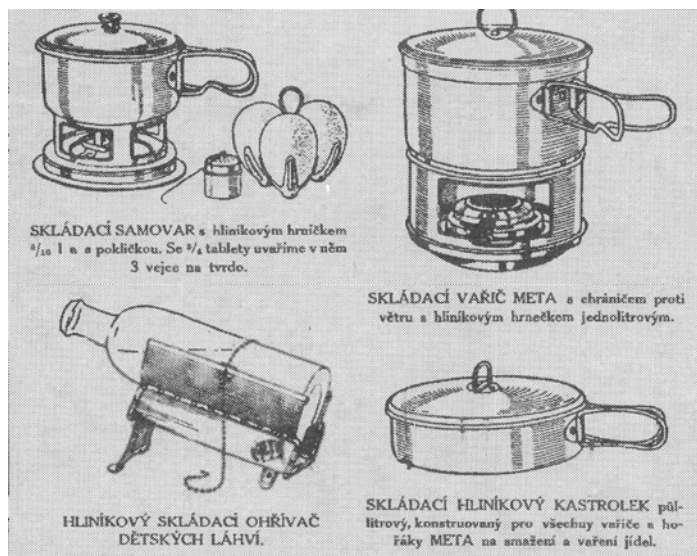


Obrázek 7



Venku lepší chutná —

Obrázek 8



Obrázek 9

174 806 ŠVÁBŮV MALÝ KABARET C.44.

Kam na letní byt?

VĚČNĚ ČASOVÁ PÍSNÍČKA.

"ŠLAGR" z repertoáru operetního umělce
p. Karla Faltysse.
Slova i hudbu složil EMIL REIF.



NÁKLADEM JOS. ŠVÁBA, PRAHA III, MOSTECKÁ č.3 n.

Obrázek 10

1002145448

Seni na jakékoli mechanické volení nakladatele zakázáno.

úmu umělci p. Karlu Faltysovi věnuje autor i nakladatel.

Kam na letní byt?

Věčně časová písnička. Emil Reif.



1. Lé - to už je ta - dy, slun - ce zá - ří
2. Dřív, než nos vám zmá - ní vú - ně le - sů,
3. Až už bu - de va - še pa - ní vku - pé,
a kaž - dý man - žel hle - dí sjasnou tvá - ří,
tu man - že - lům všem dob - rou ra - du ne - su;
až u - sly - ší - te, jak vlak z Pra - hy su - pe,
všu - de sly - šíš je - den hlas, ať to te - nór
ne - je - zdě - te ni - kam ven, let - ní byt je
od - dych - ne - te z hlu - bo - ka, srd - ce se vám
ne bo - bas; no to je tú - ra než do - sta - nu pas.
pro - to jen by zba - vi - li jste se svých dra - hých žen.
roz - to - ká a ště - stí svítám stoupne do o - ka.
Hor - ší než ten pas však bý - vaj že - ny, to
Dostýchka - řáý má za do - by ži - my, co
Pak ně - ja - ka sviž - ná mla - dá zá - ba, vám
ří - ká stej - ně hlu - pák ja - ko ge - nij. Každ - dá
há - dek jen a tran - pot zku - sí s ni - mi. I to -
do - ká - že, nač va - še chof je slá - ba. Poz - ná -

*Klavírní průvod expeduje vydavatel Josef Šváb, knihkupectví a nakladatelství v Praze III., (Mostecká ulice čís. 3 n.)
Copyright 1926 by Jos. Šváb, Prague III. Veškerá práva vyhrazena.

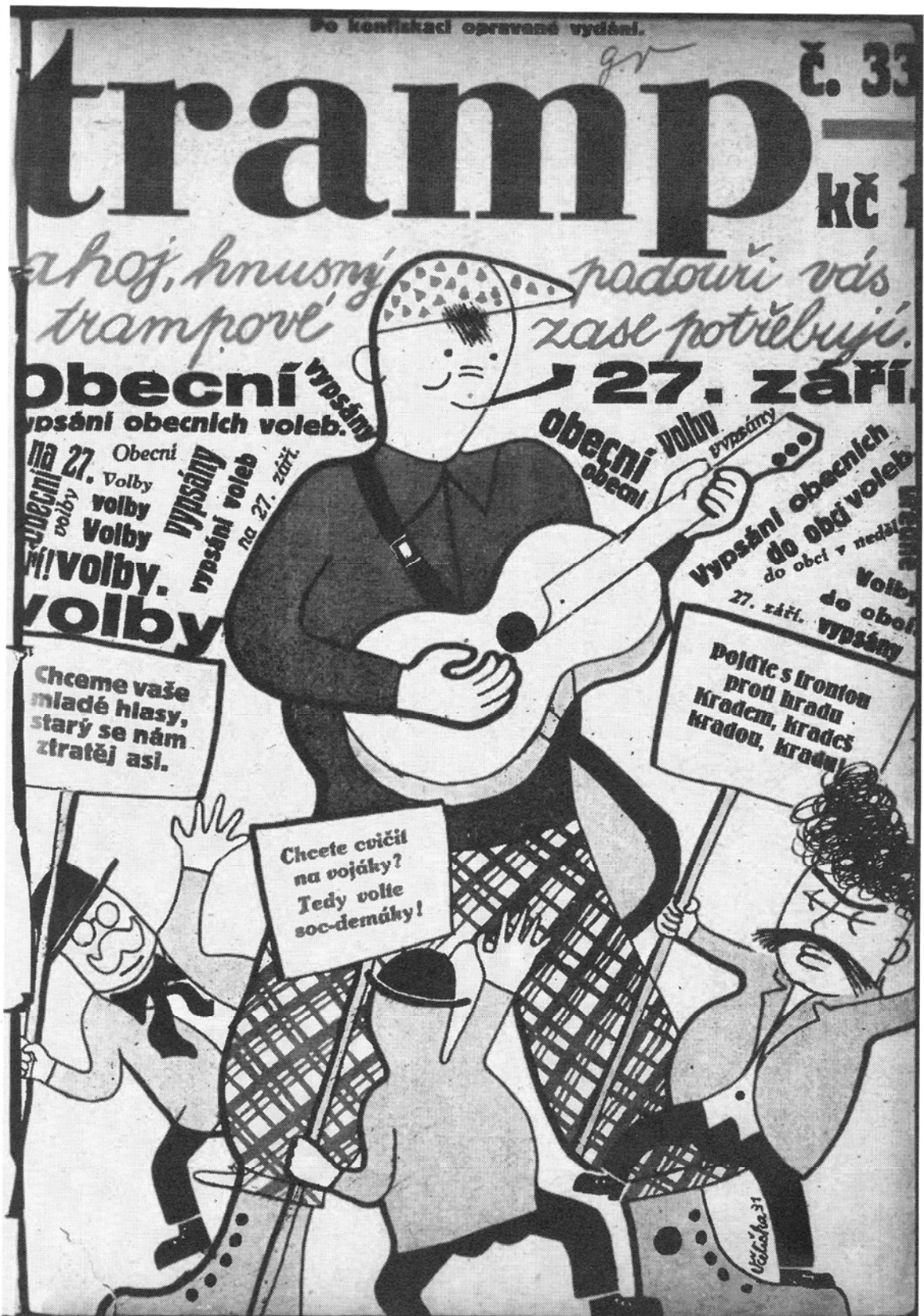
Obrázek 11



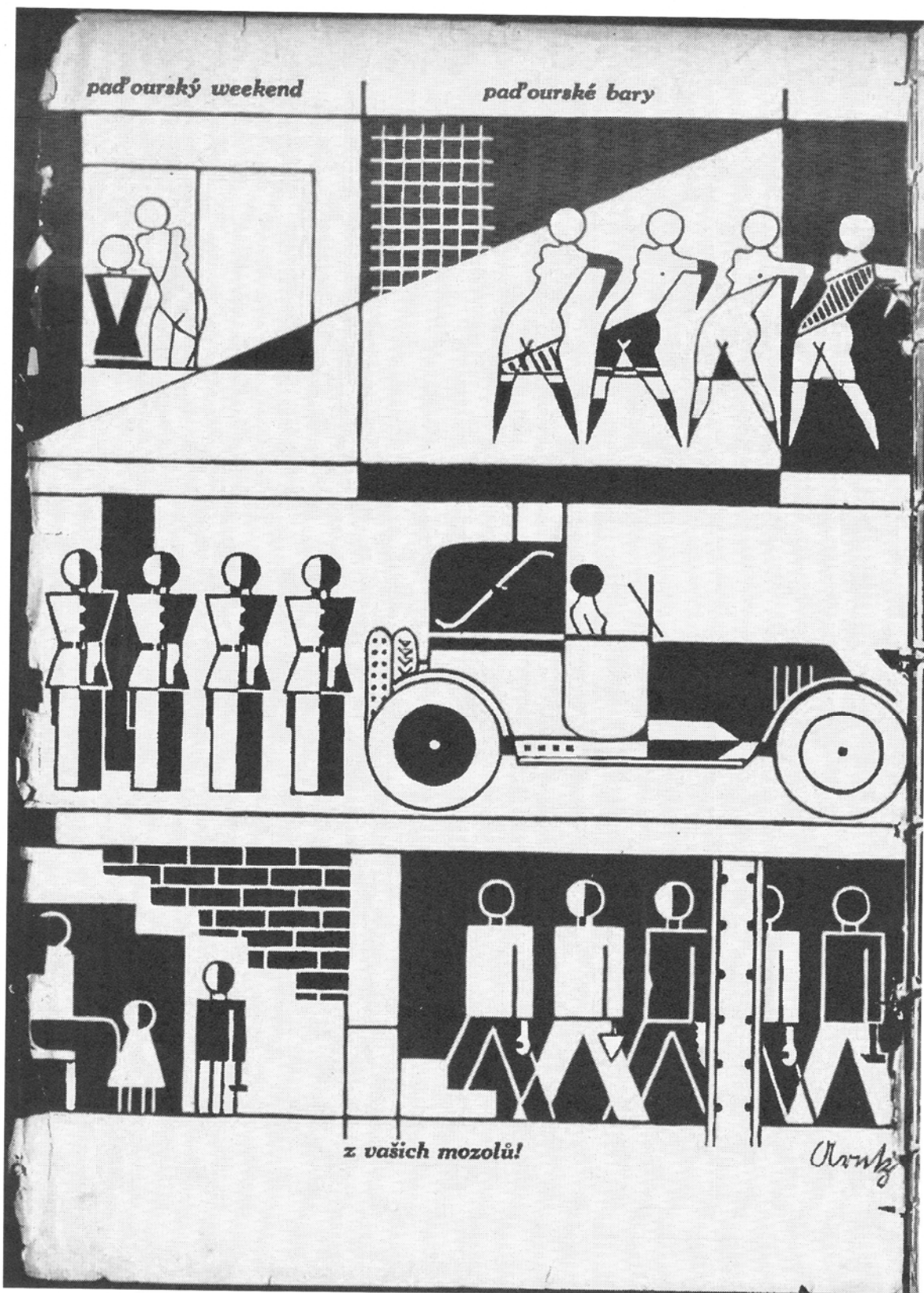
chce mít na lé - to suk - ni klobouk pa - le - to, však
ho, kdo ži - jez rent ten - to sed - ný sa krament, vždy
te, že nej - ste stár, že vám je - ště na let pár, k těm
ne - roz - bí - rej - me radš dá - le to!
sa - kra - ment - sky tla - či ja - ko cent.
do - bro - druž - stvím sta - či vnitř - ní žár.

Refrain.

1-3. Když tak na vás kou - kám pá - ni man - že - lé, —
zřím, že má - te o - či ně - jak za - mže - lé. —
To a - si z vás kaž - dý se svou cho - tí, že?
má do - ma též ně - ja - ké po - tí - že.
Zjas - ně - te však líc, teď bu - dou fe - ri - e,
čas, kdy že - na do man - že - la - ne - ry - je.
1. Po - šle - te ji na let - ní byt, kde se ji to
2. Po - šle - te ji na let - ní byt, vám se bu - de
3. Jen ta zá - ba, za čas pře - bas, by pak ne - tá -
bu - de lí - bit, pře - bav prostřed a - me - ri - cké pre - ri - e.
v Praze lí - bit, če - kaj vás tu lá - sek ce - lé se - ri - e.
za - le se vás, kde, že by - díl pan pro - fe - sor Je - ri - e.



Obrázek 12



Obrázek 6



Obrázek 7



Obrázek 15